

Draaien om de werkelijkheid

Rapport over het antropologisch werk van prof. em. M.M.G. Bax

Michiel Baud

Susan Legêne

Peter Pels

Amsterdam, 9 september 2013

Inhoudsopgave

Preambule

Inleiding

1 De beschuldigingen aan het adres van Mart Bax

2 Neerdonk en het Brabants onderzoek

3 Medjugorje en het Bosnisch onderzoek

4 De publicaties van Bax

5 Conclusies van de commissie

6 Context en consequenties

Bijlagen:

1 Opdracht aan de commissie

2 Bronnen en geraadpleegde literatuur

3 Lijst van opgegeven publicaties van Mart Bax met verschenen en niet verschenen titels

4 Geordend overzicht *Medjugorje*-publicaties

Preamble

De zaak die centraal staat in dit rapport is pijnlijk voor alle betrokkenen. Het gaat in de eerste plaats om de reputatie van een Nederlandse antropoloog, maar daarmee ook om een antropologische discipline en haar methodologie. Het betreft bovendien, niet onbelangrijk, een heel scala van menselijke en collegiale verhoudingen in de academische omgeving die gebaseerd zijn op een verwachting van eerlijkheid en transparantie. Het gaat, tenslotte, ook om instituties en hun functioneren, niet alleen de universiteit en de financiering van en controle op academisch onderzoek, maar ook het systeem van visitatiecommissies, peer-reviewing en wetenschappelijk publiceren. Academische verhoudingen zijn gebaseerd op vertrouwen in de wetenschappelijke eerlijkheid van alle partijen. Twijfel over deze cruciale elementen, van welke aard ook, laat diepe sporen na. Enkele recente gevallen van wetenschappelijke fraude hebben laten zien hoe verreikend de gevolgen – maatschappelijk en academisch – kunnen zijn als dit vertrouwen geschaad wordt en wetenschappelijke integriteit niet meer vanzelfsprekend is.

Inleiding

Dit rapport vindt zijn oorsprong in beschuldigingen van wetenschappelijk wangedrag aan het adres van prof. em. M.M.G. (Mart) Bax. Deze beschuldigingen werden vanaf 2002, na diens pensionering, voorzichtig in de academische wandelgangen geopperd. Zij werden openbaar gemaakt in het boek van Frank van Kolfschooten, *Ontspoorde wetenschap*, dat in oktober 2012 werd gepubliceerd en een hoofdstuk wijdde aan deze beschuldigingen. Naderhand werd de zaak opnieuw en met meer gegevens behandeld in een groot artikel in *de Volkskrant* van de hand van Richard de Boer (2013). Deze beschuldigingen brachten het College van Bestuur van de Vrije Universiteit (VU) ertoe een commissie in te stellen, bestaande uit Michiel Baud (voorzitter) Susan Legêne en Peter Pels (leden). De precieze opdracht aan de commissie is als appendix opgenomen (Bijlage 1).

Vanwege de aard van de beschuldigingen, waarbij het gebruik van pseudoniemen zo doorslaggevend is geweest (zie hierna), heeft de commissie volledige medewerking van Mart Bax als voorwaarde gesteld voor aanvaarding van de opdracht. Deze medewerking werd toegezegd en leidde tot twee 'Verslagen' van Bax aan de commissie, waarin hij zijn werkwijze uiteen zette en op basis van vertrouwelijkheid duidelijkheid verschafte over de locatie van zijn onderzoek en de identiteit van zijn belangrijkste informanten. De commissie kreeg toestemming vrijelijk gebruik te maken van deze verslagen, zolang de vertrouwelijkheid rond de informanten niet geschonden zou worden. Op verschillende momenten van haar werkzaamheden, heeft de commissie drie, ongeveer twee uur durende, gesprekken met Mart Bax (vergezeld van een vertrouwenspersoon) gevoerd. In deze gesprekken heeft de commissie geprobeerd helderheid te krijgen over een aantal vragen en onduidelijkheden die haar onderzoek en de door Bax aangeleverde documentatie en brieven opwierpen. Nadat de commissie in de laatste bijeenkomst haar voorlopige conclusies aan Bax had gepresenteerd, ontving zij nog een omvangrijk dossier waarin Bax zijn verweer nogmaals uiteen zette. Ook op de voorlopige eindversie van het rapport heeft Bax uitgebreid gereageerd. De commissie heeft kennis genomen van dit verweer en er rekening mee gehouden als daar aanleiding voor was.

Vanaf het begin heeft de commissie zich gerealiseerd dat voor een diepgravende verificatie van het veldwerk van Bax een replica onderzoek noodzakelijk zou zijn, zoals dat indertijd wel in algemene zin door Peter Kloos (1988) voor antropologisch onderzoek is aanbevolen. Dergelijk diepgravend antropologisch heronderzoek was geen mogelijkheid voor deze commissie. Zij betwijfelt ook of deze zaak zo'n onderzoek zou rechtvaardigen. De commissie heeft zich daarom, naast de drie gesprekken en de bestudering van het oeuvre van Bax, voornamelijk gericht op het raadplegen van relevante documentatie en van mensen in binnen- en buitenland die op verschillende wijze betrokken zijn geweest bij het werk van Bax, tijdens zijn actieve leven of in de debatten rond zijn werk naderhand. De commissie heeft in eerste instantie geprobeerd antwoorden te vinden op de specifieke vragen die zijn gesteld rond het werk van Mart Bax. Het was onvermijdelijk dat zij gedurende haar onderzoek ook met andere zaken werd geconfronteerd. Waar zij dat noodzakelijk achtte, is zij in dit rapport ook op die zaken ingegaan.

Om een aantal redenen, die in het rapport worden uiteengezet, zag de commissie zich genooddaakt om sommige elementen van het werk van Bax tot in groot detail uit te zoeken. Dit zoekwerk vindt vooral zijn weerslag in hoofdstukken 2 en 3. Zij heeft bovendien een grotendeels 'handmatig' bibliometrisch onderzoek verricht, waarover in hoofdstuk 4 wordt gerapporteerd.

Een belangrijk deel van het onderzoek dat ter discussie staat in dit rapport vond relatief lang geleden plaats en werd gepubliceerd tussen 1974 en 2002. Dat stelt de commissie mede voor de uitdaging haar oordelen niet anachronistisch, uitsluitend vanuit de hedendaagse optiek, te formuleren. Oordelen over wat wel en niet aanvaardbaar wetenschappelijk gedrag is, veranderen met de tijd. Bij haar onderzoek is de commissie zich steeds bewust geweest van de noodzaak om haar hedendaagse oordelen te toetsen aan die van de periode waarin Mart Bax werkzaam was. In dat kader heeft zij zich voor haar analytische raamwerk ook expliciet mede gebaseerd op de visies zoals die naar voren komen in publicaties van tijdgenoten, soms ook nauwe collega's van Mart Bax. Deze methode is niet waterdicht: er hebben altijd verschillende opinies over onderzoek bestaan. Bovendien waren deze publicaties bedoeld om wetenschappelijke standaarden te zetten, niet om (wan)gedrag te beoordelen. Toch heeft deze methode het voordeel dat zij inzicht geeft hoe er in de laatste decennia van de vorige eeuw werd gedacht over de aard van de antropologie en haar methodes van onderzoek, en hoe het werk van Mart Bax zich tot die standaarden verhield.

Slordigheid, wangedrag en fraude

Om de werkwijze van de commissie richting te geven en de uiteindelijke beoordeling te kunnen ondersteunen, is het belangrijk om een goede definitie te geven van verschillende vormen van wangedrag, waarbij er een glijdende schaal bestaat van slordigheid (of *sloppy science* zoals de Commissie Levelt (2012) het noemt), onbewuste verdraaiing naar bewuste misleiding die uiteindelijk uitmondt in fraude.

Pim Levelt stelde naar aanleiding van het rapport over de wetenschappelijke fraude van Diederik Stapel dat het bij de beoordeling van het wetenschappelijk bedrijf niet alleen gaat om fraude, maar ook om 'kleinere' thema's zoals het weglaten van onwelgevallige resultaten, slordigheden en vaagheden (Levelt 2012b). André Köbben (2012) stelde in een rede voor de KNAW naar aanleiding van dezelfde zaak voor om een onderscheid tussen 'doodzonden' en 'dagelijkse zonden' te maken. Zijn stelling daarbij was dat "de cumulatie van klein bedrog schadelijker is voor de wetenschap dan het spectaculaire grote bedrog". Het KNAW-rapport *Zorgvuldig en integer*, tenslotte, wijst erop dat 'zorgvuldigheid' in wetenschapsbeoefening een kwestie is van gradaties (van voorbeeldig tot slordig), maar dat integriteit in ons taalgebruik een scherpe afbakening heeft. In een bepaalde zin kan ook hier van gradaties gesproken worden: "Vanaf een bepaalde grens is de integriteit geschonden en spreekt men van wetenschappelijke fraude" (2012: 11).

Het lijkt geen twijfel dat er verschillende vormen van wetenschappelijk wangedrag bestaan die elk op hun eigen wijze beoordeeld moeten worden, maar alle kunnen leiden tot beschadiging van het vertrouwen in de wetenschap of in een wetenschappelijke discipline. Het is dus belangrijk om de criteria en omschrijving van deze verschillende vormen in kaart te brengen. Daarbij zal bekeken moeten worden in hoeverre zij relevant en toepasbaar zijn voor de specifieke discipline van de antropologie. Volgens het KNAW-rapport *Zorgvuldig en integer* wordt deze discipline gekenmerkt door 'een individualistische onderzoekscultuur', die een systematische controle op de verworven gegevens en het veldonderzoek bemoeilijkt (2012: 29). In het onderhavige geval speelt daar nog mee dat beschuldigingen betrekking hebben op onderzoekspraktijken en resultaten uit een relatief ver verleden. Een oordeel dient dus mee in beschouwing te nemen welke praktijken in die periode als aanvaardbaar of onaanvaardbaar werden beschouwd.

Er bestaat waarschijnlijk niet veel onenigheid over datgene wat als fraude of doodzonden in het wetenschappelijke bedrijf wordt beschouwd. Het bewust verzinnen of vervalsen van data, het achterhouden van onwelgevallige inzichten en gegevens en het overnemen van het gedachtengoed van anderen zonder bronvermelding (plagiaat) zijn vormen van wetenschappelijke *fraude* die gebaseerd zijn op (een poging tot) liegen en bedrog.¹ In hun onderzoek naar het werk van Stapel definieert de Commissie Levelt fraude als volgt: “[H]et aanmaken, vervalsen, of aanvullen van data, dan wel het geheel of gedeeltelijk verzinnen of vervalsen van analyse-uitkomsten, dan wel op cruciale punten onjuist weergeven van de inrichting en aard van het experiment” (Levelt 2012a: 17). Onze commissie heeft het adjectief ‘bewust’ toegevoegd omdat dit bij de beoordeling van deze gedragingen wellicht het belangrijkste criterium is. Bij de zwaarste vormen van wangedrag en fraude is de *bewuste* misleiding een essentiële factor. Dit is een cruciaal punt voor commissies die geacht worden een oordeel uit te spreken over het gedrag van collega wetenschappers. Zonder ‘bekentenis’ zullen dergelijke commissies op basis van zorgvuldig opgebouwde, bijna juridische bewijsvoering conclusies moeten proberen te trekken over de al dan niet bewuste achtergrond van de misleidende informatie. Voor deze commissie heeft Bax in de gesprekken ‘fouten’ en ‘vergissingen’ toegegeven, maar zijn integriteit verdedigd. Van bewuste misleiding was zijns inziens geen sprake en waar aantallen of andere feiten misschien niet kloppen, is daarmee op een hoger plan de beschrijving van de waargenomen werkelijkheid volgens hem nog niet onjuist.

Naast de evidente vormen van fraude onderscheidt de commissie Levelt iets wat zij *sloppy science* noemt; “het niet voldoen aan normale methodologische standaards (sic)” (Levelt 2012a: 5). Het begrip is vergelijkbaar met de ‘dagelijkse zonden’ van Köbben en de ‘onzorgvuldige wetenschap’ van het rapport *Zorgvuldig en integer*. Deze categorie varieert van het weglaten van onwelgevallige resultaten en het niet onderzoeken van alternatieve verklaringen tot slordig onderzoek en het doen van uitspraken die oncontroleerbaar zijn. In zijn overzicht van de antropologische wetenschap suggereerde Peter Kloos (1984: 156) destijds dat het meeste bedrog onbewust is, bestaande uit het “bijstellen van data om ze beter te doen passen in het betoog”. Het wangedrag is daarbij niet zozeer gebaseerd op het presenteren van een niet-bestaande werkelijkheid, maar op een zwakke empirische relatie tussen de gevonden informatie en een bestaande werkelijkheid. Deze zwakke relatie wordt vaak mede veroorzaakt door een onvoldoende geëxpliciteerd analytisch en methodologisch kader.

De Commissie Levelt beschouwt het verzinnen en/of onjuist weergeven van onderzoeksuitkomsten als fraude. Maar omdat in de culturele antropologie de vraag naar validiteit – de best mogelijke weergave van onderzoeksgegevens - vaak direct onderdeel is van het veldwerk en de interpretatie ervan, is de categorie ‘onjuist’ moeilijk eenduidig te hanteren. In de antropologie zijn de interpretatie en weergave van onderzoeksresultaten altijd centrale elementen van het wetenschappelijke debat. Van fraude kan alleen gesproken worden bij het ‘bewust’ onjuist weergeven van onderzoeksgegevens. De betrouwbaarheid van de weergave is er ingebed in methodologische principes van representativiteit, validiteit en reflexiviteit. Een slordige methodologie hoeft geen onderdeel te zijn van een ‘bewuste’ niet-integere handelswijze. Het rapport *Zorgvuldig en integer* wijst ook op het overgangsgebied van discutabele praktijken “waarbij een mate van onzorgvuldigheid te bespeuren valt” in de omgang met onderzoeksgegevens zonder

¹ *Zorgvuldig en integer* verwijst naar de internationale omschrijving FFP: fabrication, falsification/fraud, plagiarism (2012: 12).

dat meteen duidelijk is “of de discutabele praktijk voortkomt uit slordigheid of ongecontroleerdheid of uit niet-integer handelen en niet-integer bedoelingen” (2012: 13). Onze commissie maakt daarom een onderscheid tussen misleiding gebaseerd op manipulatie van gegevens teneinde de weergave van feiten en inzichten te kunnen toesnijden op een bepaalde theorie of uitgangspunt, en slordigheid die betrekking heeft op ondeskundig wetenschappelijk gedrag. Beide zijn in het werk van Bax aangetroffen.

Köbben wijst bij zijn analyse van dagelijkse zonden in de sociale wetenschappen ook nog op twee andere verontrustende zaken: de aantasting van wetenschappelijke autonomie wanneer wetenschappers hun gegevens afzwakken of bijstellen om aan opdrachtgevers tegemoet te komen; en de publicatiedruk die in sommige disciplines leidt tot het bizarre vermenigvuldigen van auteurs bij de publicatie van een wetenschappelijk artikel en tot steeds voortschrijdende vormen van zelfplagiat en oncreatief hergebruik van gegevens. Hij wijst er op dat plagiaat – en dat zelfde geldt volgens de commissie dan voor zelfplagiat - op zichzelf niet leidt tot vervuiling van databestanden. Hoewel plagiaat - het letterlijk overnemen van (delen van) eerder gepubliceerde teksten zonder bronvermelding - zonder meer als fraude moet worden beschouwd, en zelfplagiat kritisch bekeken moet worden, leiden ze niet noodzakelijk tot vervalsing van wetenschappelijke gegevens en kennis. Het rapport *Zorgvuldig en integer* stelt terecht dat deze praktijk wel het ‘beloningssysteem’ in de wetenschap ondermijnt en onderling vertrouwen tussen wetenschappers schaadt (2012: 13). Datzelfde geldt volgens deze commissie voor het verzinnen van resultaten en vormen van wetenschapsvalorisatie zoals niet-bestaande publicaties, niet-toegekende prijzen, wetenschappelijke functies en fellowships. Wetenschappelijke kennis wordt door dergelijke non-events wellicht niet vervalst, maar de verhoudingen binnen de wetenschappelijke gemeenschap en het aanzien van de wetenschap worden er door geschaad.

Onzorgvuldigheid (of slordige wetenschap) is op zich niet strafbaar, maar het levert verschillende vormen van onbevredigende en soms verwijtbare wetenschappelijke activiteiten en resultaten op en kan op de lange termijn de wetenschappelijke praktijk diepgaand infecteren. Pim Levelt concludeerde daarom dat op basis van het ‘grote’ wangedrag van Stapel, de hele discipline van de sociale psychologie er verstandig aan zou doen “zelf de stal schoon te vegen” (2012b: 4-5). Dit wil zeggen dat niet alleen individuele wetenschappers (en studenten!) op hun slordige wetenschapsopvattingen moeten worden aangesproken, maar dat er tevens goed gekeken wordt naar de randvoorwaarden die voor een hele discipline of wetenschapsveld bestaan. Daarbij kan gedacht worden aan het al dan niet bestaan van interne correctiemechanismes, onderzoeks- en publicatieculturen, maar ook de wijze waarop wetenschappelijk onderzoek gefinancierd wordt. Ze hebben ook betrekking op het opslaan en toegankelijk maken van onderzoeksgegevens, peer-review voor, tijdens en na afloop van onderzoek, publicatiepraktijken, en ethische codes zoals de *Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening* (versie 2012). Voorzover relevant voor de beoordeling van het werk van Mart Bax komen deze aspecten in het laatste hoofdstuk van dit rapport aan de orde.

De antropologie als wetenschap

Antropologie is de wetenschap van de menselijke samenleving en cultuur. Vanuit zijn koloniale achtergrond domineerde daarbij de belangstelling voor de *andere* samenleving en cultuur (Kloos, 1988: 21). De antropologie als wetenschap wilde in eerste instantie de verschillen tussen culturen

beschrijven en ze vervolgens verklaren of in ieder geval analyseren. Na een periode waarin de kennis over andere samenlevingen voornamelijk vanachter het bureau werd verzameld, werd in de loop van de 20^e eeuw het *veldwerk* het meest geëigende en karakteristieke instrument van de antropologie. Onderzoekers werden in de antropologie pas voor vol aangezien wanneer zij hun sporen in het veld verdiend hadden (Zwier 1989: 9; Axel 2002: 15). Dit veldwerk werd meestal gemodelleerd naar de zogenaamde participerende observatie. Met deze methodologie probeerden antropologen zoveel mogelijk mee te doen met de onderzochte samenleving terwijl zij die samenleving tegelijkertijd observeerden en probeerden te analyseren. Kloos (1982: 110) stelt: “Veldwerk, en de directe interactie met diegenen wier gedragingen en denkbeelden bestudeerd worden, is essentieel voor de moderne antropologie”.

Omdat de persoon en de interpretatie van de onderzoeker er zo'n belangrijke rol in speelde werden er al vanaf het ontstaan van 'intensief veldwerk' in het begin van de 20^e eeuw vragen gesteld bij zowel de betrouwbaarheid als de controleerbaarheid van antropologische kennis (Stocking 2001: 179-183). Waar de kleinschaligheid en historische inbedding van het individuele veldonderzoek vragen oproepen over de representativiteit en repliceerbaarheid ervan, leidde dit er tegelijkertijd toe dat de antropologie als wetenschap een sterke theoretische en epistemologische basis heeft ontwikkeld waarin de reflectie op de totstandkoming van kennis en de relaties tussen feiten en interpretaties centraal staan. Deze reflectie benadrukt de positie van de wetenschapper als een essentieel onderdeel van kennisvorming, en heeft ook betrekking op taalgebruik en wijzen van verslaglegging. Kloos (1984: 116) pleitte voor wat hij 'perspectivisch realisme' noemde waarin erkend wordt dat waarnemingen en uitspraken op basis van waarnemingen altijd worden gedaan vanuit een bepaalde richting of vanuit een bepaalde opvatting. De antropologie is in deze zin een belangrijke bron van inspiratie geweest voor veel wetenschapstheoretische en epistemologische debatten die de afgelopen decennia binnen de sociale en geesteswetenschappen zijn gevoerd.

Antropologische kennis is in hoge mate afhankelijk van het perspectief van mensen, die afhankelijk van de periode en de traditie, 'informanten', 'onderzochten', *resource persons* of *research participants* worden genoemd. Antropologen observeren wat deze mensen doen, luisteren naar wat zij zeggen en proberen te begrijpen wat zij denken. Dat creëert heel specifieke ethische dilemma's voor de antropologie en zijn beoefenaars. Algemeen wordt als voorwaarde gesteld dat degenen die onderwerp van onderzoek zijn, weten dát er onderzoek wordt verricht en waarop dat onderzoek gericht is. Dit wordt *informed consent* genoemd (Kloos 1984: 169/70; ASA 1999: 3). Het is geen waterdichte formule, omdat onderzochte groepen en individuen vaak niet meteen de aard van een antropologisch onderzoek kunnen begrijpen, of haar effecten op de lange(re) termijn op waarde kunnen schatten. Bovendien stuit het vragen van toestemming soms op het bezwaar dat het onderzoek het gedrag of de visies van de betrokkenen zou kunnen beïnvloeden of omdat bekendheid van het onderzoek onderzochten en/of de onderzoeker in gevaar zou kunnen brengen. Deze ethische dilemma's zijn in de loop van de 20^e eeuw op verschillende manieren geïnterpreteerd. De *Principles of Professional Responsibility* van de American Anthropological Association van 1971 richtten zich bijvoorbeeld met name tegen het clandestien onderzoek dat vooral plaats vond in het kader van het bestrijden van diverse guerrilla-bewegingen in Latijns Amerika of Zuidoost-Azië.

Het hiermee verweven tweede dilemma betreft de vraag of antropologen de plaats waar het onderzoek heeft plaats gevonden en de mensen die informatie hebben verschaft, bekend kunnen maken. In een beperkt aantal gevallen zou het openbaar maken van dit soort informatie de

betrokken samenleving of personen in gevaar of in verlegenheid kunnen brengen. Om dit te vermijden, hebben antropologen soms hun toevlucht genomen tot het gebruik van pseudoniemen. Het gebruik van pseudoniemen dient om "zoveel mogelijk gegevens openbaar te [kunnen] maken en de onderzochten tegelijkertijd af te schermen van nadelige gevolgen" (Kloos, 1984: 173).

De beroepscode die onder leiding van André Köbben in 1975 voor de Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging werd vastgesteld (en die deels was geïnspireerd door de American Anthropological Association), had geen eenduidige oplossing voor deze dilemma's. In de aanvangsconsiderans stelt de code: "Zo is er thans zowel de roep om meer openheid als de behoefte aan meer privacy, twee principes die elkaar gemakkelijk in de weg kunnen staan. De onderzoeker is gehouden al naar gelang de situatie *een keuze* te doen, na afweging van alle in het geding zijnde factoren". Een dergelijke 'situatieve ethiek', waarin de belangen van verschillende betrokkenen bij het onderzoek (*research participants*, opdrachtgevers, collega's, regeringen, en de samenleving als geheel, niet noodzakelijk in die volgorde) tegen elkaar moeten worden afgewogen, kenmerkt ook de meer recente ethische richtlijnen voor een antropologisch onderzoek (ASA 1999: 10).

Zoals het citaat uit de beroepscode van de NSAV duidelijk maakt, hebben deze beide dilemma's directe consequenties voor de controleerbaarheid en verifieerbaarheid van antropologische kennis. Waar aan de ene kant het principe van *informed consent* en de hedendaagse privacywetgeving de onderzoeker verplichten zijn gesprekspartners te beschermen, wordt aan de andere kant steeds meer nadruk gelegd op de verplichting van het openbaren van onderzoeksgegevens. In de antropologie krijgt deze contradictie nog een extra lading, omdat naast ethische overwegingen, ook de kracht van negatieve, 'koloniale' beeldvorming bij antropologisch onderzoek en ontwikkelingsbeleid, een rol speelt (Axel 2002: 17 e.v.). De zorg voor meer betrouwbare beeldvorming doet sommige hedendaagse etnografen pleiten voor het actief toetsen van de reactie van informanten op de verslaglegging van de etnograaf (Latour 2000; Mosse 2006). Ook wordt vandaag de dag meer waarde gehecht aan het archiveren, en dus naderhand controleerbaar maken, van het veldwerkonderzoek.

1 De beschuldigingen aan het adres van Mart Bax

Tegen de achtergrond van de in de inleiding genoemde dilemma's zag de commissie zich voor de uitdaging gesteld om te beoordelen of een collega-onderzoeker zich in het verleden schuldig heeft gemaakt aan grotere en kleinere vormen van wetenschappelijk wangedrag. Duiden de beschuldigingen door derden op wangedrag of zijn zij het gevolg van meningsverschillen die in elk wetenschappelijk debat zichtbaar zijn? Als er sprake is van wangedrag, was dit doelbewust en dus misleidend, of was er slechts sprake van methodologische slordigheid? Is de onderzoeker wetenschappelijk onderbouwd en ethisch juist omgegaan met de dilemma's die intrinsiek zijn aan de antropologische discipline en haar methodologie?

De commissie moet zich bij een beoordeling van wangedrag ook rekenschap geven van de uiteenlopende repercussies die verschillende vormen van wangedrag hebben. Bepaalde extreme vormen van wangedrag kunnen verregaande consequenties voor de gehele discipline hebben. In het geval van Diederik Stapel, die promovendi onderzoek liet uitwerken dat gebaseerd was op 'valse' gegevens, kan er zelfs worden gesproken van een daadwerkelijke wetenschappelijke 'besmetting', waarin de fraude het werk van meerdere onderzoekers heeft beïnvloed. Maar ook misleidende conclusies of op onoorbare, frauduleuze of onethische wijze verkregen gegevens kunnen leiden tot besmetting, indien zij worden overgenomen door collega's. Bovendien kunnen zij schade berokkenen binnen de onderzochte samenleving. Niet minder serieuze vormen van wangedrag, zoals (zelf)plagiaat en het opgeven van niet-bestaande publicaties hebben andere consequenties: zij 'besmetten' niet zozeer de wetenschappelijke inhoud, als wel de verhouding met werkgevers, subsidiegevers en collega's.

De beschuldigingen aan het adres van Mart Bax richten zich op drie kwesties. Er bestaan grote twijfels ten aanzien van twee door hem verrichte onderzoeken, in Brabant en in Bosnië en Herzegovina. Deze beschuldigingen hebben ook repercussies voor de antropologie als geheel omdat Bax met zijn publicaties mede richting heeft gegeven aan de inhoudelijke discussies, in eigen kring, maar ook in die van de antropologie in meer algemene zin. Op basis van de beschuldigingen aan het adres van Bax, zijn tevens de methodologie en ethiek van de antropologie als discipline in het geding. Naast deze inhoudelijke kwesties, bestaan er ook vragen met betrekking tot de publicaties van Bax. De precieze beschuldigingen komen op het volgende neer:

Casus 'Neerdonk' en het onderzoek in Brabant van Bax (1974-1989)

Beschuldigingen:

- Er is geen onafhankelijk empirisch bewijs te vinden voor het bestaan van de bedevaartplaats 'Neerdonk' en het aldaar aanwezige klooster Elzendal, noch voor het conflict tussen diocesane en reguliere geestelijkheid rond de verering van St. Gerardus dat leidde tot het afbranden van een houten kerkje aldaar in 1879 en een ritueel waarin een heilige wordt 'vernederd'.
- De interpretatie van de situatie van de RK kerk in Brabant (en Limburg) staat te ver van de werkelijkheid af om geloofwaardig te zijn.

- Bax' gebruik van pseudoniemen voor deze casus, naar eigen zeggen op verzoek van de betrokken orde, maakt het onmogelijk deze interpretatie te verifiëren en zijn methodologie is daarmee ondeugdelijk en onwenselijk.

Casus Medjugorje (1984-2002)

Beschuldigingen:

- Bax beschrijft een 'kleine oorlog' in Medjugorje in 1992, met zo'n 140 dodelijke slachtoffers en honderden vluchtelingen, die volgens enkele ooggetuigen, plaatselijke intellectuelen en andere onderzoekers niet heeft plaatsgevonden.
- Bax heeft de geschiedenis van de streek verzonnen of foutief weergegeven (i.h.b. gebeurtenissen uit de 12^e en 13^e eeuw, waar geen historische bronnen voor bestaan) om deze 'kleine oorlog' te interpreteren.
- Bax' gebruik van pseudoniemen voor deze casus, naar eigen zeggen noodzakelijk vanwege de conflictsituatie in het gebied, alsmede zijn verwijzingen naar niet te traceren publicaties maken het onmogelijk zijn interpretatie te verifiëren en zijn methodologie is daarmee ondeugdelijk en onwenselijk.

Publicaties

Publicaties van Bax die in de officiële registratiesystemen van de VU worden gepresenteerd, zijn onvindbaar of bestaan niet.

Deze drie beschuldigingen vormen het uitgangspunt van de volgende drie hoofdstukken van dit rapport. Op basis daarvan zal de commissie haar conclusies formuleren ten aanzien van het werk van Bax (hoofdstuk 5) en haar licht laten schijnen over de vraag wat die conclusies betekenen voor de context waarin Bax zijn wetenschappelijke werk uitvoerde en welke consequenties er zijn voor de antropologische discipline (hoofdstuk 6). Er zijn ook enige twijfels geuit over het veldwerk van Bax in Ierland (De Boer 2013) maar de commissie heeft dit element buiten beschouwing gelaten.

2 'Neerdonk' en het Brabants onderzoek

In zijn oratie van 1988 beschrijft Mart Bax hoe een braakliggend terrein rond een oude kerktoeren in het Brabantse 'Neerdonk' herinnert aan een houten kerkje dat was afgebrand in 1879: de straf van de plaatselijke schutspatroun, 'St. Gerardus', voor het feit dat de parochianen de eeuwenoude cultus verzorgd door de 'Paters van W.' in hun klooster 'Elzendal' hadden ingeruild voor een door de diocesane clerus gestuurd alternatief ritueel. "De paters reageerden daarop met een openbare rituele vernedering van de relieken en beelden van St. Gerardus. Daarmee riepen ze het onheil af over de ontrouwe gelovigen en straffen ze de heilige voor het feit dat hij het zover had laten komen" (Bax 1989: 10). Het vernederingsritueel, dat in 1879 zeker voor de negende keer sinds "het einde van de zeventiende [eeuw]" zou zijn uitgevoerd (Bax 1989: 44 n.9),² was een empirische bevestiging van de theorie van Bax dat er sprake was van een structurele en eeuwenlange competitie tussen monastieke en diocesane 'religieuze regimes' binnen de Brabantse katholieke kerk. Hij had deze theorie gebaseerd op onderzoek dat in 1974 samen met studenten aan de VU in de Brabantse Kempen was opgestart, en dat in 1982 resulteerde in een eerste schets van dit langdurige politieke proces (Bax 1982). De 'religieuze regimes' van de Kerk, en vooral de wijze waarop deze uitgedrukt werden in rituelen en in de wijze waarop concurrerende priesters de plattelandssamenleving van Brabant vorm probeerden te geven, waren een illustratie van de theorie over staatsvorming van de figuratiesociologie van Norbert Elias. Bax publiceerde zijn belangrijkste artikel hierover ("Religieuze Regimes en Staatsontwikkeling") voor het eerst in 1985, in het *Sociologisch Tijdschrift*. Op een geruchtmakend congres in 1981 over Elias en zijn begrip 'beschaving' uitten andere Nederlandse antropologen en historici hun twijfels over de houdbaarheid van de 'civilisatietheorie' van Elias. Daarna was Bax de voornaamste Nederlandse antropoloog die steun verleende aan de figuratiesociologie (zie Blok en Brunt 1982; Brunt 1982; Wilterdink 1982). Zijn Brabants onderzoek zou grotendeels in het teken van Elias komen te staan.

Beschuldigingen

Vanaf de eerste publicatie over Brabant in 1980 werden er al twijfels geuit over de kwaliteit van het veldonderzoek en de historische bewijsvoering van Bax (Fischer c.s. 1981; Sprangers en Tak 1982: 74-5; Leenders 2000). De oratie van de nieuwe hoogleraar Politieke antropologie overtuigde ook niet iedereen (Post 1991a; Post 1991b). Gerard Rooijackers, historicus en etnoloog, betreurde in 1994 het "op zich lofwaardige streven van antropologen om de anonimiteit van hun zegslieden te garanderen" nadat de casus Neerdonk, ook bij navraag bij diverse informanten, voor hem wetenschappelijk oncontroleerbaar bleek te zijn (1994: 141 n.24). De recente beschuldigingen door Frank van Kolfschooten over het verzinnen van de casus 'Neerdonk' zijn vooral gebaseerd op het werk van Peter Jan Margry, die (in het kader van het door hem geredigeerde Bedevaart-Lexicon) in 2003 aan Bax en aan een aantal 'Brabantologen' de vraag voorlegde of aan de bedevaart naar St. Gerardus in 'Neerdonk' en het verhaal van diens vernederingsritueel een werkelijk bestaande pelgrimage ten grondslag lag. Gezien het herhaalde, sensationele en openbare karakter van het vernederingsritueel, het uitzonderlijke feit van het houten kerkje, en de grote aantallen pelgrims die door Bax werden gerapporteerd (in 1880-81 "bijna 8000 pelgrims méér dan voorheen", Bax 1989: 44) was het merkwaardig dat geen van deze feiten in een bestaand Brabants bedevaartsoord kon worden aangetoond. Gekoppeld aan het optreden van een eeuwenoude 'St. Gerardus' die niet in

² In een latere publicatie noemt Bax "the last decade of the eighteenth century" (Bax 1992: 185 n.6).

het katholieke calendarium kon worden teruggevonden kwamen zij tot de conclusie dat de casus verzonnen was.

Visie Bax

In correspondentie met Margry en Jojada Verrips in 2003 en 2005, en ook weer in zijn weerwoord voor de commissie, verdedigt Bax zich met diverse argumenten: (a) de eis van vertrouwelijkheid die door 'kloosterlingen' werd gesteld, soms toegespitst op het specifieke verzoek van Bax' sleutelinformant bij de 'Paters van W.' om de namen, gebeurtenissen en plaatsen die deze sleutelinformant hem gaf niet op waarheid of plausibiliteit te controleren, omdat deze feiten voor de kloosterorde ten opzichte van het bisdom Den Bosch compromitterend zouden zijn; (b) het feit dat het toegeven aan een dergelijke eis gebruikelijk is onder antropologen (althans volgens het advies dat Bax van collega Matthieu Schoffeleers zou hebben gekregen); en (c) het 'antropologische inzicht' dat menselijke percepties uiteindelijk het resultaat zijn van hun onderlinge machtsverhoudingen, hetgeen in de Brabantse context inhield dat de werkelijke verhoudingen uiteindelijk veelal verborgen bleven onder het "priesterperspectief" van de Brabantse katholieke elite, en de dominante diocesane clerus in het bijzonder. Dit verklaart ook dat niemand zijn bevindingen heeft kunnen bevestigen. Ze waren zo controversieel dat de seculiere clerus er alles aan heeft gedaan om het onzichtbaar te maken. Omdat het bisdom zich steeds weer compromitterend archiefmateriaal van de kloosterorde toeëigende, werd een onafhankelijke verificatie van de versie van de geschiedenis die door Bax was opgetekend onmogelijk; (d) Bax heeft direct na zijn pensionering, naar eigen zeggen, zijn archief 'opgeheven' en al zijn aantekeningen weggegooid. Slechts een paar bewijsstukken voor zijn Brabantse onderzoek kon hij nog terugvinden; en (e) het hanteren van een schrijfstijl, mede geïnspireerd op Norbert Elias en Johan Goudsblom, waarin methodologische nuanceringen werden vermeden om de tekst leesbaar te houden.

Volgens Bax moest hij de identiteit van de sleutelinformant (die in 1994 overleed), van de auteur van het laat-negentiende-eeuwse dagboek, en van het klooster zelf geheim houden. Zijn sleutelinformant organiseerde dit zelf door het *contamineren* van de onderzoeksgegevens die Bax in zijn verschillende teksten gebruikte. Bax legde naar eigen zeggen de uitgewerkte teksten aan deze informant voor, die vervolgens (bijvoorbeeld) een beschrijving van de tuin van het klooster schrapte om het klooster onherkenbaar te maken voor het Bossche diocees. De informant was volgens Bax ook de auteur van allerlei elementen: het vernederingsritueel (dat afkomstig was uit een dagboek van een overleden pater, waar de informant Bax over vertelde), de zogenaamde St. Gerardus, het houten kerkje, enzovoort. In het gesprek met de commissie en zijn reflecties hierop achteraf beschouwde Bax zich als instrumenteel in het weergeven van de opvattingen van zijn sleutelinformant, die zelf niet vrijuit kon publiceren.

Het onderzoek van Bax breder beschouwd

De bredere context van Bax' onderzoek in Brabant geeft belangrijk inzicht in Bax' bronnengebruik, zijn claims over veldonderzoek en zijn wijze van publiceren daarover. De commissie heeft zich voor de Brabantse casus verdiept in de geschiedenis en inhoud van Bax' publicaties, heeft deze in een aantal geselecteerde gevallen vergeleken met andere bronnen. Ook heeft zij op basis van vertrouwelijkheid kennis genomen van het klooster en de sleutelinformant waar Bax naar eigen zeggen de casus 'Neerdonk' op baseert. Twee leden van de commissie hebben dit klooster ook bezocht. Daarnaast heeft een reeks van gesprekken met deskundigen en betrokkenen verder inzicht

verschafft. Waar deze informatie niet openbaar toegankelijk is, behandelen wij nu en in de toekomst persoons- en plaatsnamen op verzoek van Bax als vertrouwelijk.

Mart Bax begon met het organiseren van leeronderzoek voor antropologiestudenten van de VU in de Brabantse Kempen in 1974; de eerste student, Aad Nieuwenhuis, deed onderzoek in Duizel in 1975 (Nieuwenhuis 1976: 79; 1979: v). Bax claimt dat vanuit opleidingen in het hele land 10 tot 15 studenten per jaar onderzoek deden in deze context (in elk geval tussen 1975 en 1981), maar de commissie heeft via de doctoraalscriptiedatabase van de VU slechts negen namen van VU-studenten weten te achterhalen (plus één student uit Nijmegen), van wie zeven in de Kempen onderzoek deden.

Bax publiceerde voor het eerst over Brabant samen met een student (Bax en Nieuwenhuis 1980) maar schreef daarin nauwelijks over religieuze machthebbers.³ Zijn tweede publicatie (Bax 1982), een grotendeels historisch onderzoek, gaf collega Matthieu Schoffeleers aanleiding hem voor te stellen aan een priester-historicus die volgens Bax zijn 'sleutelinformant' zou worden in het klooster dat mede onderwerp was van de oratie over 'Neerdonk' in 1989. Deze informant was volgens de informatie die de commissie van Bax zelf kreeg de enige bron van zijn gegevens over 'St. Gerardus', diens vernederingsritueel, de bedevaart en de conflicten tussen het desbetreffende klooster en het Bossche bisdom. Dit neemt niet weg dat de schrijfstijl van Bax, zoals aan het begin van dit hoofdstuk geciteerd, deze gegevens weergaf alsof zij werkelijk waren gebeurd. In de oratie wordt alleen vermeld dat de weergegeven gebeurtenissen afkomstig zijn uit een dagboek, aangevuld met de kloosterannalen (Bax 1989: 5): niet dat zij verteld werden door één informant, die bovendien de feiten nog eens had verdraaid ("gecontamineerd", zoals Bax in gesprekken met de commissie en in een brief aan Verrips van 2005 verklaarde). Het was voor de commissie niet mogelijk om vast te stellen of deze informatie daadwerkelijk van de 'informant' afkomstig was.

Het is opvallend hoe vaak Bax in zijn publicaties, in het bijzonder waar het verhalen betrof over de rol van heiligenverering in de context van de machtsstrijd tussen diocesane en monastieke clerus in Brabant, van wisselende pseudoniemen gebruik maakt: de eerste 'beschermheilige' van 'Roersel' die wordt genoemd in verband met de 'Paters van W.' is de H. Donatus (Bax 1984); in een vertaling van dat artikel in het Engels wordt dit de 'Roerselse' heilige 'St. Gerlach' (Bax 1985c); we vinden een klooster 'De Lindenburgh' in 'Wegsel' (Bax 1985d) dat in een Engelse vertaling van ditzelfde materiaal muteert in 'Elsendal' (Bax 1990a); terwijl de in de oratie opgevoerde 'St. Gerardus', vereerd in klooster 'Elzendaal' in 'Neerdonk' – nu verrijkt met het vernederingsritueel – in een Engelse vertaling van dit materiaal opnieuw is gehuisvest in het dorp 'Rykhuysen' (Bax 1989; 1992). In een brief aan Jozada Verrips van 2005 suggereert Bax dat dit allemaal als de *Spielerei* van zijn sleutelinformant moet worden gezien.

De studenten van Bax maakten overigens al gebruik van pseudoniemen vóórdat Bax zijn 'sleutelinformant' had ontmoet ('Beursel' voor Duizel door Nieuwenhuis [1976]; 'Stengelveld' door Ruitenbeek [Bax en Nieuwenhuis 1982: 41 n.11]). Later kwam Nieuwenhuis daar van terug (1979). Wildenbeest tekende al in zijn doctoraalscriptie aan dat anonimisering tot bronnenvervalsing kon leiden (Wildenbeest 1983: xii).

³ Mede om die reden werd het veldwerk dat aan deze publicatie ten grondslag lag door Sprangers en Tak in hun Nijmeegse kandidaatsscriptie bekritiseerd (1982: 74-5).

Bax ging soms misleidend en zeker uiterst slordig om met historische bronnen. Waar bijvoorbeeld de oratie beweert dat “de jonge bouwpastoor, Jean François Marie van Lierop, uitzinnig is weggevlucht” na de kerkbrand in 1879 en dat “de huidige paters van W. menen te weten dat de priester is overgeplaatst naar een ‘strafparochie’” (1989: 30) wordt dezelfde bewering in de Engelse vertaling van 1992⁴ onderbouwd door een literatuurverwijzing: “Frenken 1950” (Bax 1992: 178). Het artikel van A.M. Frenken in de literatuurlijst van Bax (1992: 186) bestaat echter niet, al vindt men wel een ander artikel van dezelfde auteur in dat nummer van de *Bossche Bijdragen* (Frenken 1950-51). De door Bax genoemde titel blijkt wèl te bestaan in de *Bossche Bijdragen* van 1927-28 (Frenken 1927-28), maar gaat grotendeels over de parochie van Helmond in de 15e tot en met 17e eeuw, en geeft geen enkele verwijzing naar gebeurtenissen in 1879. De foutieve verwijzingen naar Frenken worden in het artikel vijf keer herhaald (Bax 1992: 178, 179 [2x], 182 [2x]).⁵ Deze onderbouwing van vermeende historische gebeurtenissen uit 1879 ontbreekt geheel in de oratie van 1989. We vinden verwijzingen naar dezelfde titels, die daar correct in de literatuurlijst staan (maar ook slordig zijn geciteerd in de tekst en noten), terug in Bax’ eerste artikel over de Brabantse clerus (1982: 26, 28 en passim).⁶ Bij het hergebruik van dat artikel in een latere publicatie neemt Bax die verwijzingen naar Frenken foutief over (Bax 1985a), maar daar verwijzen ze zeker niet naar de sensationele gebeurtenissen die in de oratie worden opgevoerd.

Deze slordigheid vond de commissie vaak terug: Bax maakt er een gewoonte van om geen paginaverwijzing te geven bij een geciteerde bron. In een aantal artikelen moet de lezer het doen met een doorverwijzing naar eerdere publicaties van Bax zelf (1985d) of naar de literatuurlijst zonder dat specifieke beweringen door specifieke bronnen worden onderbouwd (1985e; 1987). Bax maakt regelmatig gebruik van verwijzingen naar archieven zonder te openbaren waar deze zich bevinden of zonder dat hij toegangsnummers, dozen of documenten vermeldt. Hij noemt in het bovengenoemde artikel niet meer dan één keer een toegangsnummer van een doos in het Bredase diocesane archief (1982: 51 n.41) en beperkt zich verder tot het noemen van “verschillende dozen” of “correspondentiemappen” (ibid: 53 n.63; 54 n.79). Hij verwijst zonder bronvermelding naar “recent achterhaald archiefmateriaal” (1985f: 10 n.3) en zelfs naar eigen onderzoek in het familiearchief van een adellijke familie (1992: 185 n.8) waarvan hij bij navraag van de commissie nu

⁴ Nu echter over “Jean François Marie van Lieshout” (1992: 178).

⁵ “Frenken 1954” onderbouwt de bewering dat rijke kloosters ten tijde van de (protestantse) republiek ambtenaren omkochten (Bax 1992: 179). Al schreef Frenken vier artikelen in de desbetreffende jaargang van *Bossche Bijdragen* (Frenken 1953-55a, 1953-55b, 1953-55c, 1953-55d), de door Bax aangehaalde titel staat in een eerdere jaargang (Frenken 1950-51).

⁶ Noten 16 en 21 (Bax 1982: 26, 28) verwijzen bijvoorbeeld correct naar artikelen van Frenken over Helmond (1927-28) en over Apostolisch Vicaris Van Alphen (1950-51). Noot 20 (Bax 1982: 28) onderbouwt een algemene bewering over protestanten die aan rijke kloosters parochies “verpachtten” door een artikel dat uitsluitend over Helmond gaat (Frenken 1950-51) als. Andere noten verwijzen naar “Frenken 1953-55” (Bax 1982: noten 32, 34, 35) dat in de literatuurlijst ontbreekt en dat naar minstens vier artikelen van Frenken kan verwijzen (1953-55a, 1953-55b, 1953-55c, 1953-55d). Vreemd genoeg verwijst een opmerking over het verzet van de (reguliere) Norbertijnen van Berne tegen de (diocesane) Apostolisch Vicaris Van Alphen (Bax 1982: 34, noot 40) niet naar het artikel van Frenken dat daarover gaat (Frenken 1956-57a) maar naar een ander artikel in hetzelfde nummer (Frenken 1956-57b). Tenslotte onderbouwt Bax de weerzin van de seculiere clerus tegen de reguliere monniken met een lang citaat uit 1795 van een Leidse pastoor (1982: 51 noot 41, zonder paginaverwijzing, en met een foute paginering in de literatuurlijst), maar verzuimt te vermelden dat de seculiere collega’s van deze pastoor de uitspraak niet openbaar wilden maken (zie van der Loos 1933-34: 358-9) De *Bossche Bijdragen* is een makkelijk te onderzoeken voorbeeld omdat deze bron door het LIAS van de KU Leuven is ontsloten: (http://aleph08.libis.kuleuven.be:8881/R/PLBUYNFIIYXEFQUM25NXS9LHACHC9KLUFGLAJTEAFRL4QN4P3X-00724?func=collections&collection_id=1181)

beweert dat die familie niet bestaat en dat zo'n exacte verwijzing dus fout was. Bax kon naar eigen zeggen het dagboek waarop de beschrijving van het vernederingsritueel zou zijn gebaseerd, en dat hij in het voorwoord van zijn oratie als zijn voornaamste bron aanduidt, niet lezen. In het desbetreffende klooster bestaat inderdaad zo'n dagboek (in kriebelig handschrift en grotendeels in het Latijn). De commissie kwam in dat dagboek - het enige waar men in het klooster van wist - een dergelijke beschrijving van het vernederingsritueel niet tegen.

Vergelijkbare verwarring treedt op bij de claims over veldonderzoek.⁷ Waar eerder het werk van studenten wordt vermeld (Bax en Nieuwenhuis 1982: 40 n.4; 41 n.11; 1983a: 176 n.4) gebeurt dit in de latere publicaties over Brabant niet meer. Daarbij is het problematisch dat Bax bij navraag in 2013 stelt dat het herhaaldelijk door hem aangehaalde surveyonderzoek naar kerk- en kapelbezoek door studenten is gedaan (omdat hij naar eigen zeggen niets met "cijfertjes" had), terwijl hij in diverse publicaties schrijft dat deze survey "door de schrijver is uitgevoerd" (1984: 643 n.1; zie ook 1985c: 226 n.2; 1986: 120). In de geraadpleegde scripties van studenten zijn dergelijke cijfers niet te vinden. Bovendien beweert Bax via de enige tabel die hij over dit survey publiceerde dat het kerkbezoek tussen 1974 en 1982 zou zijn gehalveerd, terwijl de directeur van het KASKI desgevraagd stelt dat dit in die periode slechts 4% per jaar kan zijn geweest (dus maximaal een kwart over zes jaar). KASKI geeft ook aan dat die cijfers in de tijd dat Bax dit publiceerde ook beschikbaar waren – en dat terwijl Bax herhaaldelijk suggereerde dat hij van gegevens van KASKI gebruik maakte (1982: 53 n.69; 1985b: 18 n.8). Noch bij KASKI, noch bij het Katholiek Documentatie Centrum is bekend dat er ooit bezoekersaantallen aan kloosterkapellen zijn bijgehouden.⁸ In één publicatie stelt Bax overigens dat hij 26 kapellen heeft onderzocht in 1976, maar dat daarvan slechts één klooster bezoekers registreerde (1986: 120).

De suggestie van Bax dat hij zelf veldwerk deed in een nonnenklooster (1983a: 176 n.1) staat haaks op zijn bewering tegenover de commissie dat hij alleen in 'Elzendaal' – een mannenklooster – onderzoek deed. Tenslotte moet men in het algemeen constateren dat de door Bax geclaimde geldigheid van de gegevens die hij hanteerde voor héél Brabant, zeker op basis van alleen onderzoek in uitzonderlijke delen van de provincie (zoals de 'zandboeren' in de Kempen), het antropologische principe van sociaal-culturele representativiteit geweld aandoet.

Het oordeel van de commissie

De beschuldiging dat de heiligenverering, het vernederingsritueel, het houten kerkje en het conflict met het diocees in 'Neerdonk' verzonden zijn, is, gezien het feit dat er geen ondersteunende bewijzen of bronnen voor gevonden kunnen worden, zeer aannemelijk. Het is niet vast te stellen of het verhaal bedacht is door de 'sleutelinformant' van Bax of dat Bax zelf er de bron van is. Ook zonder een antwoord op deze vraag kan de commissie een oordeel uitspreken over de door Bax gehanteerde onderzoeksrapportage.

De commissie oordeelt dat het onverantwoord en wetenschappelijk niet aanvaardbaar is om informatie van één sleutelinformant, die expliciet personen, plaatsen en gebeurtenissen heeft veranderd (de door Bax genoemde 'contaminatie'), als 'waarheid' te presenteren. Van een

⁷ Veldonderzoek in Brabant, door Bax dan wel door zijn studenten, zou respectievelijk in 1974 (Bax en Nieuwenhuis 1982: 40 n.4), 1976 (1985b: 17), 1977 (1984: n.1), 1978 (1985c: n.1; 1985d: 178), 1979 (1983a: 176 n.1) of 1984 (1989: 5) zijn begonnen.

⁸ Emails Bernts (1 juli 2013) en Winkeler (3 juli 2013) aan commissie.

wetenschapper mag verwacht worden dat hij expliciet reflecteert op de betrouwbaarheid van zijn bronnen en hun waarheidsgehalte uit andere bronnen probeert te controleren. Bax verdedigt zich in zijn weerwoord door een vergelijking te trekken met het zonder kritiek optekenen van voor de antropoloog ongeloofwaardige verhalen van bijvoorbeeld een Afrikaanse medicijnman. Dat argument overtuigt de commissie geenszins: In mogelijk de meest invloedrijke studie van 'hekserij' en 'medicijnmannen' in de antropologie – Edward Evans-Pritchard's *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande* (1937) – wordt weliswaar de moeite gedaan om de inheemse visie zonder tussenkomst van de antropoloog uit de doeken te doen, maar in de eerste plaats presenteert Evans-Pritchard het wereldbeeld van de Azande *witch-doctors* als hun geloof en dus niet als de 'werkelijkheid'. In de tweede plaats deed Evans-Pritchard wel degelijk grote moeite om hun beweringen over hun vermeende genezende capaciteiten kritisch op hun betrouwbaarheid te toetsen. In de gesprekken met de commissie zei Bax zo'n controle als een blijk van wantrouwen tegenover zijn 'informant' te hebben beschouwd die hem immers in vertrouwen nam met gevaar voor zijn eigen positie tegenover het bisdom. Hij stelde hierin ook het advies van oudere collega's te hebben opgevolgd om met de informatie van de 'informant' door te gaan.

De commissie is van mening dat deze twee argumenten geen excuus kunnen zijn voor zijn wetenschappelijke praktijk. Juist ook omdat Bax de commissie herhaalde malen heeft duidelijk gemaakt dat hij zich bewust was van het verdraaien van de feiten door zijn 'sleutelinformant', kan zijn werkwijze als misleidend en wetenschappelijk wangedrag wordend bestempeld. Het is zelfs niet onwaarschijnlijk dat Bax (grote delen van) het in zijn oratie opgetekende verhaal zelf samengesteld heeft. Dat oordeel wordt nog versterkt door het feit dat Bax in een tweede versie van zijn artikel noten heeft toegevoegd die de indruk wekken bewijs te leveren voor de historische gebeurtenissen die hij beschrijft, maar in wezen geen directe relatie hebben met die geschiedenis. Bax heeft die bronnen eerder correct geciteerd, en kon dus weten wat er in stond.

Ook de claim van Bax dat de 'werkelijkheid' die hij ontwaarde, door de Brabantse katholieke elite, en met name door het 'diocesane regime', aan het zicht is onttrokken, lijkt een complottheorie waar moeilijk geloof aan kan worden gehecht. Bax zelf draagt materiaal aan dat laat zien dat het Roomse bolwerk zelfs in de succesjaren van het diocesane regime niet hermetisch was gesloten (Bax 1982; 1985a). Het lijkt, vanuit de discipline van de antropologie gezien, een overdrijving van het eerder door Bax gebruikte werk van Frederick Bailey (1969), die dacht dat menselijke normatieve kaders slechts een façade waren die hun 'werkelijke' politieke en strategische bedoelingen verhulde. Bax claimt dat hij een verborgen 'werkelijkheid' in de Brabantse katholieke kerk weergeeft. Deze machtsstrijd speelde zich mede af via een strijd om archiefforming, teneinde historisch bewijs te verdonkeremanen. De gegevens die dat moeten bewijzen zijn echter afwezig. Vaak lijkt zijn afwijzing van het 'priesterperspectief' en 'liturgiewetenschappers' vooral een vrijbrief om discussies met kritische collega's uit de weg te gaan.

De commissie constateert dienaangaande dan ook dat de empirische onderbouwing van het onderzoek van Bax in Brabant in het algemeen zowel misleidend, slordig als ethisch discutabel is.

Het is niet alleen misleidend omdat Bax één enkele sleutelinformant kritiekloos heeft nagepraat, maar ook omdat hij wist dat die informant niet de waarheid vertelde. Historische bronnen geven geen enkele ondersteuning voor zijn versie. De veldwerkdata die Bax presenteert worden tegengesproken door meer controleerbare bronnen (zoals de cijfers van het KASKI). Schriftelijke

claims dat Bax bepaalde archieven heeft geraadpleegd, of in een nonnenklooster onderzoek deed, heeft hij tegenover de commissie ingetrokken, en waren dus ten tijde van hun publicatie misleidend.

Het onderzoek is slordig, omdat Bax in veel gevallen de minimale methodologische verplichtingen die antropologen en historici nakomen als zij hun onderzoek verantwoorden (paginaverwijzingen; toegangsnummers van archieven) achterwege liet.

Het is tenslotte ethisch discutabel, niet alleen omdat Bax met grote stelligheid een beeld van het katholicisme presenteerde op basis van een beperkte en discutabele empirische basis, maar ook zonder vermelding gebruik maakte van het onderzoek van zijn studenten - mits zijn bewering tegen de commissie dat zijn surveymateriaal door zijn studenten zou zijn verzameld waar is.

Dit zijn ernstige kwalificaties. De commissie ontbreekt het aan voldoende bewijs om deze in veel opzichten laakbare handswijze te kunnen kwalificeren als wetenschapsfraude. Dat zou pas kunnen indien ondubbelzinnig zou kunnen worden vastgesteld dat Bax het vernederingsritueel en de surveygegevens, dan wel de rol van de 'informant' zelf heeft verzonnen. Hoe dan ook, volgens wetenschappelijke standaarden die ook al golden in de tijd dat hij zijn onderzoek deed, moet Bax' omgang met zijn bewijsmateriaal als misleidend worden gekwalificeerd.

3 Medjugorje en het Bosnisch onderzoek

Volgens zijn eigen jaarverslagen deed Mart Bax vanaf 1985 onderzoek in de streek rond Medjugorje in hedendaags Bosnië en Herzegovina, aan de grens met Kroatië. Verwijzingen in zijn artikelen noemen echter ook andere beginjaren. In het boek, *Medjugorje: Religion, Politics, and Violence in Rural Bosnia*, waarin zijn artikelen werden samengebracht, schrijft Bax (1995: xv), “Ever since 1983, I have spent a number of weeks there every year. Even in the war years of 1992, 1993 and 1994”. Hij maakte vanaf het moment dat hij voor de plaats het eerst bezocht, “one or more lengthy scientific ‘pilgrimages’ to Medjugorje every year” (1995: xvii). Het veldwerk vond dus niet plaats in één aaneengesloten periode, maar gedurende jaarlijkse bezoeken aan de streek. Het geweld in de streek brak los vanaf ongeveer 1991, maar ook in zijn eerdere onderzoek kon Bax niet openlijk over zijn onderzoek spreken. Hij loste dat meestal op door te zeggen dat hij geïnteresseerd was in “de geschiedenis van de streek”. Hoe dan ook, volgens Bax was het gevaarlijk om in de streek onderzoek te doen. Hij schrijft dat tot twee keer toe onder bedreigende omstandigheden onderzoeksmateriaal (aantekeningen, foto’s) van hem is afgenomen. Ook van dit veldwerk heeft Bax geen onderzoeksmateriaal bewaard.

Bax raakte gefascineerd door de streek vanwege de snel groeiende Mariaverering die ontstond nadat Maria was verschenen aan een groep lokale kinderen in 1981. Vanaf dat moment gingen jongeren als ‘zienaers’ fungeren die de boodschappen van Maria doorgaven. Het dorp werd al snel een pelgrimsoord dat elk jaar tienduizenden bezoekers trok. De artikelen van Bax over dit fenomeen bracht hij samen in het hierboven genoemde boek uit 1995. Het boek, dat uitkwam bij de Amsterdamse VU Press, kan beschouwd worden als een van de belangrijkste internationale publicaties van Bax.

In verschillende hoofdstukken behandelt hij de historische achtergrond en opkomst van de Mariaverering, de rol van de zienaers en de veranderingen in sociale, economische en politieke verhoudingen die de Mariaverering met zich meebracht. In het laatste empirische hoofdstuk van zijn boek, meerdere malen herdrukt, suggereert hij dat deze ontwikkelingen leidden tot heftig onderling geweld in een ‘kleine oorlog’ in 1992 die in dit kleine dorp van 3000 inwoners tot 140 doden zou hebben geleid en de vlucht van enkele honderden mensen. In de inleiding van zijn boek schrijft Bax: “Blood vengeance, vendettas and other forms of private justice were ‘normal’ phenomena that regularly recurred and barely seemed to be alleviated by the pacifying activities of either church or state” (xvii). In lijn met de civilisatietheorie van Elias spreekt hij in dit verband van een proces van ‘barbarization’. De term wordt in de titel van zijn artikel zonder vraagteken gebruikt, maar aan het einde van het artikel moet hij toegeven dat deze term uit de theorie van Norbert Elias moeilijk toepasbaar is: “Civilization and barbarization would seem to be such closely linked or interwoven aspects of processes that it is difficult to stipulate where one stops and the other starts” (1995: 115).

Kritiek/beschuldigingen

Het boek is op verschillende niveaus bekritiseerd. Lokale auteurs hebben erop gewezen dat veel namen, woorden in het Kroatisch of Bosnisch en andere lokale details niet kloppen. Op een iets algemener niveau zijn zij ongelukkig met zijn weergave van de geschiedenis van de streek (Žanić 1998; Jolić 2013).

Van meerdere kanten is betoogd dat de ‘kleine oorlog’ die Bax beschrijft, met zo’n 140 dodelijke slachtoffers en honderden vluchtelingen, niet heeft plaatsgevonden. Daarmee zou ook zijn beeld van een primitieve en inherent gewelddadige samenleving worden ontkracht.

De methode en presentatie van het etnografische onderzoek (m.n. het onherkenbaar maken van personen en plaatsen) maakt het onmogelijk bepaalde beweringen te verifiëren. Er bestaat tevens grote twijfel over bepaalde door Bax geciteerde bronnen.

Deze kritiek is voornamelijk geformuleerd door mensen die gedetailleerde kennis over het gebied hebben. De eerste serieuze kritiek kwam van Ivo Žanić, politicoloog aan de Universiteit van Zagreb die in zijn stuk “War and Peace in Herzegovina” van 1998 de bevindingen van Bax in een lang en evenwichtig artikel besprak. Later bracht de journalist Richard de Boer een aantal kritiekpunten bijeen gebaseerd op ideeën van andere bronnen en op eigen onderzoek. Een van zijn informanten was de Franciscaanse priester Robert Jolić, die naderhand nog een bijtende kritiek op het werk van Bax schreef. Hoewel deze kritiek deels gelezen kan worden als een verdediging van de Maria-verering en de rol van de Franciscaner orde in de regio, die door Bax sterk negatief wordt gepresenteerd, komen veel van zijn beschuldigingen overeen met die van Žanić. De commissie bezit een Nederlandse vertaling van dit stuk.

In zijn lange en doorwrochte recensie van het boek van Mart Bax, formuleerde Ivo Žanić van de Universiteit van Zagreb voor het eerst een duidelijke kritiek op het werk van Mart Bax. Een aantal punten betreft verschillen van interpretatie rond de recente geschiedenis van de regio, maar andere punten raken directer aan het onderzoek en de methodologie van Bax. Onder het kopje “Lost in time”, merkt Žanić op dat er een aantal “banal, and therefore hardly understandable mistakes” in het werk van Bax te vinden zijn. Deze fouten betreffen de geografie van het gebied, geschiedkundige feiten en (lokale) terminologie. Deze zelfde kritiek komt van Robert Jolić, die Bax verwijt consequent namen verkeerd te schrijven en historische feiten onjuist weer te geven. Volgens Jolić komen veel van deze fouten voort uit het feit dat Bax de taal niet beheerst. Hij schrijft: “Zelfs degenen met de meest oppervlakkige kennis van het Kroatisch zullen op elke bladzijde moeiteloos zien dat Bax geen benul heeft van de Kroatische taal”.

Volgens beide critici kunnen sommige fouten grote gevolgen hebben voor de historische interpretatie van het gebied. Zo wijst Žanić erop dat de onjuiste observatie dat de eerste bisschop van Mostar een ‘Hongaar’ was, ten onrechte de suggestie wekt dat het religieuze conflict in dit gebied etnische dimensies had. Jolić wijst erop dat Bax een heel aantal kleinere gebeurtenissen in de RK kerk verkeerd dateert en interpreteert. Hij suggereert daarbij dat Bax consequent de positie van de kerk negatiever presenteert dan zijn gegevens rechtvaardigen.

Het grootste bezwaar van Žanić geldt Bax’ interpretatie van de post-1918 periode. Bax volgt de Britse journalist, Misha Glenny, die het conflict in ex-Joegoslavië verklaarde vanuit eeuwenoude tribale tegenstellingen. Verwijzend naar Glenny (1992), legt Bax grote nadruk op de bloedwraak die volgens hem de geschiedenis van het gebied zou hebben gedomineerd. Het bestaan van bloedwraak, juist in dit gebied van Herzegovina wordt door critici van Bax ontkend. Zij verwijten Bax geen enkel bewijs te hebben voor zijn bewering. Volgens Bax vertelde een informant hem dat in Medjugorje tussen 1963 en 1980 zestig gevallen van bloedwraak voor het gerecht kwamen. Jolić die in het gebied woont, zegt niet één geval te kennen. Dat is, volgens hem, ook niet verrassend omdat bloedwraak niet voorkomt in de Kroatische cultuur. Hij noemt Bax een man die ‘geobsedeerd’ is

door clans en bloedwraak. Žanić verwijt Bax dubieuze bronnen voetstoots te geloven, terwijl hij bestaande 'first-class' literatuur negeert. In een uitgesproken passage schrijft hij: "Bax's hosts wove long stories and boasted about non-existent guerrillas, and he, uncritical and uninformed as he is, blindly believed anything they said. One could call it a textbook example of what emerges when local wishful thinking and an ignorant field-worker meet."

Dit is niet de plaats om een oordeel te geven over dit inhoudelijke debat rond de recente geschiedenis van dit gebied. De kritiek van Žanić en Jolić werd hier in iets meer detail gepresenteerd omdat er een kritiek op het veldwerk van Bax aan ten grondslag ligt. De twijfels aan het veldwerk van Bax, dat door zijn gebruik van pseudoniemen moeilijk te toetsen is, vormen een belangrijk onderdeel van de beschuldigingen die er tegen zijn werk zijn geuit. Vooral Jolić maakt zich boos over de onmogelijkheid om de bronnen van Bax te verifiëren. Zijn conclusie: "Bax [doet] steeds weer de deur achter zich dicht, zodat zijn gegevens niet te controleren zijn en zijn informanten niet te achterhalen. Die bestaan namelijk ook niet: zij zijn de vruchten van Bax' verbeelding". Hij heeft ook grote twijfels bij de Kroatische bronnen en archieven waarvan Bax zegt dat hij ze bestudeerd heeft. Bax schrijft dat bepaalde inzichten komen uit zijn onderzoek in het "provinciale archief van de Franciscanen" te Duvno. In die plaats bevindt zich alleen het klooster- en parochiearchief (het provinciale archief ligt in Mostar), dat pas in 2007 door Jolić zelf geordend is. Hetzelfde geldt voor het Franciscaner archief in Humac dat Jolić pas in 2012 voor het publiek toegankelijk maakte.

Deze bronnenkritiek is recentelijk verder uitgewerkt in een lang artikel voor *de Volkskrant* van journalist Richard de Boer. In dit artikel richt De Boer zich vooral op de 'kleine oorlog' die Bax meende te ontwaren. Het bestaan van deze kleine oorlog werd al vanuit verschillende kanten betwijfeld. De theoloog Thomas Müller bijvoorbeeld meldde op de website Kath.Net, op basis van zijn eigen bezoeken aan Medjugorje in 1994, dat hij "keine Anhaltspunkte für diesen 'Kleinen Krieg'" gevonden had.⁹ Op basis van een journalistiek onderzoek in de regio onderzocht De Boer een aantal beweringen van Bax. Hoewel zijn onderzoek zeker niet het definitieve antwoord kan geven, constateert ook hij een aantal incongruenties met betrekking tot het grote aantal doden dat in 1992 zou zijn gevallen. In de hele streek rond Medjugorje was er niemand die kon bevestigen dat er in dat jaar een groot aantal doden was gevallen. Ook constateerde De Boer dat registers van Citluk die volgens Bax waren verbrand, probleemloos te consulteren waren. Op basis van zijn onderzoek uit ook De Boer grote twijfels over het veldonderzoek van Bax.

Visie Bax

In zijn weerwoord aan de commissie erkende Bax dat het aantal slachtoffers van de 'kleine oorlog' onjuist was. In een brief van 18 november 2012 (die zonder zijn toestemming op de website van *de Volkskrant* werd openbaar gemaakt) schrijft hij dat hij zijn vergissing ("verkeerd geïnterpreteerd copie-blad dat ik tijdens discussie even kon inzien") "bij een volgend bezoek aan de regio ontdekte en uitgelegd kreeg". In een brief als reactie op een conceptversie van het artikel van Richard de Boer gebruikte hij vergelijkbare termen. Hij noemde het een 'vervelende vergissing' dat hij door een

⁹ 'Den Gegnern von Medjugorje scheint jedes Mittel Recht! Ein Kath.Net-Gastkommentar des Theologen Thomas Müller zu einem Interview von Professor Manfred Hauke in der Tagespost vom 2. Februar.' Kath.Net 18-2-2010, 08:20. (<http://www.kath.net/news/25656> laatst geraadpleegd 3-9-2013). Zie ook de kritiek van Norbert Mappes-Niediek 'Der Stammeskrieg von Medjugorje', *Der Standard*, Printausgabe, 27.8.2008 (<http://derstandard.at/1219725070225> laatst geraadpleegd 3-9-2013)

informant op het verkeerde been was gezet en daardoor informatie over een moordpartij uit de Tweede Wereldoorlog had gepresenteerd als zijnde gebeurd in 1992. Hij spreekt in deze reactie wel van 'enkele tientallen' slachtoffers in de vroege jaren 1990.

In reactie op De Boer legt Bax uit waarom het nooit tot rectificatie is gekomen: "Omdat er geen tweede druk van het werk (zijn boek) is gekomen, was daar geen gelegenheid voor". Hij verklaarde dat hij was begonnen aan een stuk waarin deze vergissing werd gerectificeerd. "Dit is helaas niet gematerialiseerd". Hij herhaalde dit argument later ook tegenover de commissie. Toen hem gevraagd werd waarom hij deze 'vergissing' niet in later werk heeft gerectificeerd, verwees hij naar een poging om een 'lange voetnoot' toe te voegen aan een herdruk van het betreffende artikel in een boek dat werd geredigeerd door Joel Halpern en David Kideckel en in 2000 zou verschijnen. Deze noot zou zijn geweigerd door de redacteurs van het boek. Hij voegde daar aan toe dat het nu duidelijk is dat het dodental in 1991-2 zelfs nog minder was dan hij eerst dacht. Het ging, naar hem was meegedeeld, om 'enkele' slachtoffers. Hij verklaarde meermalen dat deze 'vergissing', hoezeer hij die ook betreunde, toch maar een detail was en de kern van zijn werk niet raakte. In zijn verweerschrift tegen de voorlopige conclusies van de commissie formuleerde hij het zo: "Men dient een onderscheid te maken tussen vergissing/getallen en een gedetailleerde empirische beschrijving, gebaseerd op gesprekken; een beschrijving die wel waar is." (onderstreping Bax).

In zijn verschillende verslagen en reacties benadrukte Bax ook de noodzaak van geheimhouding en de vaak grote problemen om informatie te checken in de oorlogssituatie waarin hij zijn onderzoek deed. Hij moest vaak afgaan op informatie van informanten en kon dat moeilijk controleren. Er bestond ook een taalprobleem. Bax sprak de lokale Servo-Kroatische taal slechts heel beperkt en had soms moeite om precies te begrijpen wat mensen tegen hem zeiden. Hij probeerde dat dan in latere gesprekken wel te checken. De twijfel en onzekerheid die deze factoren met zich mee brachten, waren moeilijk zichtbaar te maken en te bespreken in de artikelen die hij schreef, omdat ze dan 'onleesbaar' zouden zijn geworden. "Het gaat erom een compositie te maken die te lezen is."

Bax schreef de commissie een verslag over zijn veldwerk in Medjugorje, en in de gesprekken kleurde hij die informatie in met meer details over de identiteit van zijn informanten. Hij had bijvoorbeeld twee Duits-sprekende sleutelinformanten die voor hem erg belangrijk waren, vooral omdat hij hen elk jaar opnieuw kon spreken. Zoals gezegd, bezit Bax geen onderzoeksmateriaal of schriftelijke aantekeningen meer van deze of andere gesprekken. In het eerste gesprek vertelde hij de commissie nog dat hij nog twee manuscripten in een 'kluis' had liggen, die hij later misschien nog verder wilde uitwerken. De commissie was zeer geïnteresseerd in die manuscripten, maar in het volgende gesprek liet Bax weten dat het begrip 'kluis' verkeerd begrepen was en dat hij deze manuscripten niet meer had kunnen vinden.

Het oordeel van de commissie

Het lijkt geen twijfel dat veldonderzoek in Bosnië en Herzegovina in de jaren 1980 en 1990 erg moeilijk en uitdagend was. Niet alleen was het een periode vol conflicten en geweld, maar het was ook een periode waarin radicale politieke en geografische veranderingen plaatsvonden. Deze veranderingen waren moeilijk te duiden en zorgden ook naderhand dat er sterk contrasterende interpretaties en visies op de geschiedenis bestonden. Zoals in veel post-conflict samenlevingen, ontstond er een strijd om de geschiedenis en herinnering met een grote intensiteit en urgentie.

In deze omstandigheden kan het geen verbazing wekken dat het veldwerk van Mart Bax niet op alle punten sluitende bewijsvoering vertoont en zijn conclusies niet altijd eenvoudig te verifiëren zijn. Ook is het vanzelfsprekend dat zijn beschrijving van de situatie in Medjugorje en zijn interpretaties van de politieke en religieuze conflicten tegenspraak en discussie hebben opgeroepen. De complexe processen van verandering in de regio in een relatief recente periode, konden niet anders dan verschillende en soms tegenovergestelde visies opleveren. Een deel van de kritiek van Žanić kan zeker als onderdeel van een wetenschappelijk debat worden beschouwd. Hetzelfde kan gezegd worden van de kritiek van Robert Jolić. Bij deze laatste werd de kritische toon zeker ook ingegeven door de harde kritiek van Bax op de Franciscaner orde. In beide gevallen wordt de kritiek echter ook ondersteund door een grote hoeveelheid zeer gedetailleerde voorbeelden en argumenten die vraagtekens zetten bij de methodologie en interpretatie van het werk van Bax.

In het licht van deze vraagtekens is het de commissie opgevallen hoezeer Bax in zijn wetenschappelijke interpretaties van de regio leunt op een beperkt aantal buitenlandse journalistieke bronnen. Het werk van Misha Glenny (1992) speelt een grote rol in Bax' nadruk op bloedwraak en de historische bepaaldheid van het regionale conflict. Het betreft hier een algemene geschiedenis die deze direct na het begin van het conflict schreef. Bax wees de commissie daarnaast verschillende malen op een boek van Richard West (1995) als ondersteuning van zijn ideeën. Ook hier betreft het een vrij oppervlakkige algemene geschiedenis van het gebied. Het gebruik van dit soort bronnen is niet verwijtbaar maar wel opmerkelijk in het licht van het feit dat hij kritiek regelmatig wegwuift met het argument dat zij afkomstig zou zijn van 'niet-antropologen'. Bovendien constateren kenners dat Bax regionale debatten over het Bosnische conflict negeert. Dit punt wint aan belang gezien het feit dat Bax er verregaande conclusies aan verbindt, zowel wat betreft de aard van de Bosnische samenleving, haar geschiedenis, als ook de mogelijke toepassing van de ideeën van Norbert Elias op de regio. Opmerkelijk is ook dat, net als in het Brabants onderzoek, in latere uitgaves van eenzelfde artikel bronnen worden opgevoerd die in eerdere versies niet werden aangehaald.¹⁰

Het is moeilijk om zonder gedetailleerd onderzoek stellige uitspraken te doen over de uiterst complexe situatie op het lokale niveau van Medjugorje. De commissie stelt echter grote vraagtekens bij de aard en de verantwoording van het veldwerk van Bax. Zij begrijpt de frustratie van lokale wetenschappers die zich beklagen dat zijn werk niet te controleren valt. Het is hierbij opvallend dat de commissie geen collega's of promovendi van Bax heeft gevonden die meer wisten te vertellen over het veldwerk of met wie Bax in het veld is geweest. Daar komt bij dat Bax de dialoog met lokale onderzoekers niet is aangegaan. Die onduidelijkheid over zijn veldwerk klemt des te meer aangezien Bax gebeurtenissen beschrijft en conclusies trekt die door regionale kenners op zijn minst als ongeloofwaardig worden beschouwd. Bax heeft processen en conflicten beschreven die in elke

¹⁰ Bijvoorbeeld: In Bax 2002:76, een herpublicatie van hoofdstuk 8 in *Medjugorje* (Bax 1995), staat een nieuwe voetnoot 16: *"At that stage I was advised to leave the village, which I did. As a result, I could not systematically observe 'in the field' how the 'little war' intertwined with the dynamics of everyday life in Medjugorje – a subject which deserves systematic attention, as has been demonstrated in a fascinating way by Price (sic) (1992) and Povrzanovic (1992). What follows is primarily based on long and frequent discussions with members of the three refugee groups in Germany, and on later observations and interviews on the spot."* In het vervolg wordt naar deze twee auteurs verder niet verwezen. Ze staan in de lijst als: I. Prica, 'Notes on ordinary life in war', en M. Povrzanovic, 'Culture and fear. Everyday life in war' beide opgenomen in een bundel van Cale Feldman et al. (eds.), *Fear, Death and Resistance - an Ethnography of War: Croatia 1991-1992*. Zagreb: X-Press, 1992.

samenleving als complex beschouwd moeten worden. Hij deed dat op basis van beperkte talenkennis en kortlopende periodes van veldonderzoek. Dit is een risicovolle methode van onderzoek, die kwetsbaar wordt voor kritiek zeker als elk ondersteunend bewijs voor zijn beschrijvingen en interpretatie ontbreekt. Daarbij valt het schijnbare gemak op waarmee veldwerkdata in een volgende publicatie worden aangepast, waarbij het tijdstip van onderzoek altijd in het vage blijft of verandert.

Dit wordt heel erg duidelijk in de beschrijving die Bax van een 'kleine oorlog' geeft, die in een relatief kleine gemeenschap 140 doden en honderden vluchtelingen zou hebben veroorzaakt. Bax zelf erkent nu dat de getallen die hij noemde onjuist zijn. Als oorzaak van die 'vergissing' noemt hij een misverstand betreffende informatie van een informant. Hij betreurt het dat hij deze vergissing later niet heeft kunnen rechtzetten.

Afgezien van de vraag of een antropoloog zulke dramatische informatie voor waar zou moeten aannemen – en als historische feiten presenteren - op basis van informatie van één enkele informant, kleven er nog wel andere problemen aan dit verhaal.

Ten eerste omkleedt Bax het verhaal van de kleine oorlog met een groot aantal details, gebeurtenissen en (pseudo)namen die de moordpartij en het geweld zouden verklaren. Hij begint zijn artikel bijvoorbeeld als volgt: "On the early morning of 27 May, 1992, Ljerka Šivrić saw something horrible in the neighbouring yard of her father's brother Djure. Three human bodies, the feet tied to a pipe and the hands behind their back, were suspended upside down, immersed up to the shoulders, in the partially demolished cistern" (Bax 1995: 101). De rest van het artikel staat vol met allerlei andere details. Als de informatie over de 140 doden onjuist was, kan de commissie niet anders concluderen dan dat deze details er tijdens het schrijfproces door Bax bij gehaald zijn om het veronderstelde 'bloedbad' een realistischer gehalte te geven. In plaats van een kritische reflectie op het feit dat zijn analyse gebaseerd is op een zeer beperkt aantal bronnen of, in het geval van het aantal dodelijke slachtoffers, zelfs op één enkele, suggereert het relaas een uitgebreide empirische onderbouwing die bedoeld lijkt te zijn de lezer van de onomstotelijke waarheid van het gebeurde te overtuigen.

Ten tweede hebben De Boer en Jolić niet alleen een aantal andere aantoonbare onjuistheden aangewezen in het relaas van Bax, maar ook onwaarschijnlijke interpretaties. Net als in zijn Brabants werk worden deze interpretaties door Bax met grote stelligheid als feiten gepresenteerd, terwijl in de gesprekken die de commissie met hem had, veelvuldig bleek dat het om assumpties of moeilijk te bewijzen interpretaties ging. Elke onderzoeker wordt geconfronteerd met verhalen en informatie die niet direct te verifiëren zijn, maar die toch gebruikt worden als (deel) ondersteuning voor bepaalde inzichten. Het is een van de grondslagen van de wetenschap dat dergelijke twijfels en onduidelijkheid zoveel mogelijk worden geëxpliciteerd en verduidelijkt. Bax lijkt dat juist stelselmatig niet te hebben gedaan. Tegenover de commissie gebruikte hij daarvoor het argument van de leesbaarheid. Leesbaarheid en een goedlopend betoog zijn zeker belangrijk voor de meeste alfa en gamma wetenschappen maar zij kunnen in de visie van de commissie geen excuus zijn voor slordige of misleidende methodes of interpretaties.

Ten aanzien van de rectificatie van de onjuist gebleken cijfers stelt Bax dat hij vrij snel na het publiceren van zijn boek begreep dat zijn informatie over de het bloedbad en de aantallen slachtoffers in Medjugorje op een misverstand berustte en dat hij deze 'vergissing' toen niet meer

kon rechtzetten. Deze verklaring is voor de commissie ongeloofwaardig. Zij heeft de uitleg van Bax over een geweigerde voetnoot bij Halpern en Kideckel nagevraagd, maar dit verhaal kon noch door hun herinnering, noch door hun archief worden bevestigd. Ook uit andere correspondentie waarover de commissie beschikt, blijkt dat Bax geen enkele poging tot rectificatie heeft gedaan. Integendeel, hij heeft bewust toegelaten dat de vergissing in andere publicaties werd overgenomen. Toen Willem Campschreur, auteur van het deel over Bosnië en Herzegovina in de landenserie van het KIT, bijvoorbeeld een tekst over de kleine oorlog aan Bax stuurde om te verifiëren of zijn weergave hiervan juist was, antwoordde Bax enigszins denigrerend: “Het is een nogal vlak stukje, een nogal feitelijke opsomming van evenementen. De lezer zal zich afvragen wat de relevantie ervan is, maar hij krijgt geen antwoord op die vraag omdat U hem op dit punt alle verdere informatie onthoudt.” In het kader van dit onderzoek is opmerkelijk dat Bax de redacteur nog toevoegt: “Het is van belang dat U duidelijk onderscheid maakt in Uw relaas tussen meningen/voorstellingen van mensen en empirische feiten”. Hij wijst de redacteur er echter niet op dat de aantallen doden en vluchtelingen die Campschreur uit zijn boek heeft overgenomen, onjuist zijn.¹¹

Het is duidelijk dat Bax zijn vergissing pas aan anderen heeft toegegeven toen er in 2012 door Van Kolschooten kritische vragen over werden gesteld. Bovendien heeft hij het betreffende artikel in 2000 en 2002 nog tot drie keer toe heruitgegeven, telkens onder een andere titel en zonder dat de onjuiste cijfers zijn aangepast. Gezien het feit dat hij wist dat een cruciaal element van het artikel pertinent onjuist was - een fout met mogelijk vergaande gevolgen voor de betrokken samenleving - kan dat niet anders betiteld worden dan als ernstig wetenschappelijk wangedrag.

¹¹ Brief M.M.G. Bax aan W. Campschreur, 16 juni 2002.

4 De publicaties van Bax

Tijdens zijn onderzoek naar de gebeurtenissen in Medjugorje zoals beschreven in de publicaties van Mart Bax, ontdekte journalist Richard de Boer dat bepaalde publicaties door Bax niet te vinden waren. Hij trof de titels van deze publicaties aan in het registratiesysteem Metis, waarmee onderzoekers aan de VU (en andere universiteiten) hun publicaties opgeven. Dit vormde een van de aanleidingen voor de commissie om de onderzoeks-output van Bax nader te onderzoeken. De tweede aanleiding was Bax' onbevredigende uitleg waarom hij zijn vergissing over de 'kleine oorlog' niet had kunnen rectificeren, en de onduidelijkheid wanneer nu precies het Brabantse en Bosnische veldwerk had plaatsgevonden. Dit gaf aanleiding tot het maken van een zo volledig mogelijk overzicht van gerealiseerde en niet-gerealiseerde publicaties. Binnen de beschikbare tijd heeft de commissie geen onderzoek kunnen doen naar plagiaat in het werk van Bax. Daarover wordt hier dan ook geen uitspraak gedaan. Wel gaven de bevindingen aanleiding voor onderzoek naar zelfplagiat.

In totaal traceerde de commissie 161 titels, in deze analyse worden 154 daarvan besproken. Voor het opstellen van de lijst gebruikte de commissie de volgende bronnen: de eigenlijke publicaties, personeelsdossier, hoogleraar dossier, evaluatie bijzondere leerstoel 1993-1997, leerstoel dossier, jaarlijkse onderzoeksrapportages van de vakgroep, drie onderzoeks-zelf-evaluaties van de afdeling Culturele Antropologie tussen 1990 en 2005, Picarta, Web of Knowledge, Web of Science, Microsoft Academic Search. Van de 161 getraceerde titels zijn er minimaal 64, om uiteenlopende redenen niet gerealiseerd.¹² Bij de 92 zeker bestaande publicaties (van grijze literatuur tot monografieën en recensies van het werk van anderen) trof de commissie bovengenoemd zelfplagiat aan, met name na 1995. Ook doken andere problemen op, waarover hieronder meer.

Om het kader te schetsen van deze analyse, het weerwoord van Bax en de conclusies van de commissie, volgt eerst een beknopt overzicht van de wetenschappelijke loopbaan van Bax.

Bax' wetenschappelijke loopbaan

Het wetenschappelijk onderzoek van Bax is toegespitst op drie regio's, 'Ierland' (c. 1968-c.1978), 'Brabant' (1973-1989), 'Bosnië en Herzegovina' (1985-1999 – met vroeger veldwerk in Servië, rond 1964), en een overkoepelend thema: 'antropologische methoden en theorievorming'. Dit laatste thema spitst zich in de jaren 1980 toe op de theorie van de religieuze regimes waarmee Bax internationale bekendheid heeft verworven. Zijn theoretische ideeën werden vaak toegelicht aan de hand van veldwerksituaties uit de onderzoeksregio waar Bax op dat moment actief was. Bax is nooit heel precies geweest in de opgave van veldwerkdata. Het gaat behalve in het promotieonderzoek in Ierland niet om aaneengesloten periodes van veldwerk.

¹² Van 5 publicaties kon niet met zekerheid worden vastgesteld of ze bestaan. Een bron voor de niet-bestaande publicaties was het registratiesysteem Metis, waarin medewerkers van de VU hun gepubliceerd werk registreren. METIS is na 2000 ingevoerd; Mart Bax ging in 2002 met pensioen. In principe zijn de publicaties die in het eerdere registratiesysteem OZIS opgenomen waren, overgeboekt naar METIS. Zowel bij OZIS als METIS voerden in die periode wetenschappers nog niet zelf hun publicaties in en was er nog geen strikt valideringsprotocol. Vastgesteld is door de huidige METIS-beheerders dat de invoer in het geval van Bax niet is gevalideerd (email aan de commissie dd. 10-7-2013). Omdat ze niet gevalideerd zijn en niet bevestigd in andere bronnen, laat de commissie hier niet-getraceerde titels die *alleen* in Metis staan, buiten beschouwing. Dat betreft 7 titels, die alle betrekking zouden hebben op publicaties in het jaar 2000 (Zie bijlage3).

Al het onderzoek, behalve het doctoraalonderzoek in Servië, vond plaats in de context van de VU. Bax kwam daar in 1965 in dienst, promoveerde in 1973 aan de UvA bij J.F. Boissevain, en werd als gevolg aan de VU bevorderd tot Hoofd Wetenschappelijk Medewerker. In 1986 (in de aanloop naar de organisatie van een internationaal congres) volgde bevordering tot UHD. Na een werkonderbreking in 1987-1988 wegens ziekte volgde op 1 september 1988 benoeming tot Bijzonder Hoogleraar 'Politieke antropologie in het bijzonder religieuze machtsvorming en processen van staatsformatie'. In het voorstel tot vestiging van deze specifiek voor Bax bedoelde leerstoel wordt het belang voor de VU als volgt verwoord: "Voor de nabije toekomst waarin visitatiecommissies op ons afkomen en met andere universiteiten wellicht moet worden overlegd over verdere samenwerking op het gebied van onderwijs, maar vooral op het gebied van onderzoek (inclusief AiO-opleidingen) zou een bijzondere leerstoel (...) de positie van deze vakgroep versterken." Ook de Benoemingsadviescommissie wees in de toelichting op haar advies op het belang Bax voor de VU te behouden. Zij verklaarde daarbij dat Bax zich tot dan toe terughoudend had opgesteld in het aannemen van een hoogleraarspositie elders, omdat hij terugschrok "voor de beheerslast die een reguliere post in het algemeen met zich meebrengt." De leerstoel werd ingesteld door het Vrije Universiteitsfonds (persoonlijk hoogleraarschap), met in het Curatorium J. Tennekes (vz.), J.M. Schoffeleers, H.U.E. Thoden van Velzen. Schoffeleers werd hierin in 1993 opgevolgd door P. Kloos. Bax heeft de leerstoel bekleed tot zijn eervol ontslag wegens pensionering op 31-8-2002, waarna de leerstoel is opgeheven vanwege het persoonlijke karakter ervan.¹³

Als kersverse hoogleraar richtte Bax in 1990 een eigen Centrum op, *Centre for the Study of Religion and Politics*, maar dat lijkt een kortstondig bestaan te hebben geleid. Na 1993 wordt er geen melding meer van gemaakt. Het onderzoek van Bax op de VU vond tussen 1984 en 2000 plaats binnen de volgende kaders:

1984-1989 Programma *Religie, Macht en Ontwikkeling*, programmadirecteur J.W. Schoorl.

Subprogramma 2.1 (Bax): Katholieke regimes, staatsvorming en boerensamenleving in Zuidelijk Nederland

1989-1994 Programma *Religion, Power & Development*, programmadirecteur P. Kloos.

Subprogramma 1 (Bax): *Religious Regimes and State Formation*.

1995-1999 Programme *Global Culture and Local Identities*, programmadirecteur J. Tennekes

Subprogramme 1 (Bax) *State Formation, Regimes and Policy Intervention*

Na 2000 werd het onderzoek gereorganiseerd. In de onderzoeks-zelfevaluatie van 2001-2006 komt

Bax nog wel voor, maar de subprogramma's zijn dan opgeheven

In deze onderzoekscontext was Bax eerste of tweede promotor bij zes promovendi: 1989 Meijers, 1989 Romijn (2x Bax/Tennekes/Droogers), 1992 Spier (Bax/Goudsblom), 1996 Hanken (Bax/Mougey), 1999 Duijzings (Bax/Thoden), 2003 Schukking (Meijers/Bax). De commissie heeft tegenstrijdige informatie over de vraag of Bax lid was van het Postdoctoraal Instituut voor de Sociologie (later de Amsterdam School of Social Science Research, ASSR), waar sociologen en antropologen van UvA, Leiden, Utrecht en de VU bij waren aangesloten. Zeker is dat hij daar niet actief is geweest, naar eigen zeggen omdat de VU hem daar onvoldoende tijd voor gaf.

¹³ Informatie en citaten uit personeelsdossier MMG Bax, en Hoogleraarsdossier MMG Bax, VU-Archief CVB en Oud Archief.

In de wetenschappelijke loopbaan van Bax heeft een aantal congressen aan de VU of elders in Nederland een belangrijke rol gespeeld:

- Dec. 1979 Conferentie Religion and Religious Movements (VU), co-chaired by Gellner and Wolf; proceedings Gellner 1985 en Wolf 1984.
- 17-18 Dec. '81 Congres NSAV over 'Civilisatietheorieën en civilisatieprocessen', UvA (zie Blok en Brunt 1982; Brunt 1982; Wilterdink 1982).
- Aug. 1983 'Leadership and social change', XIth International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences, Vancouver (zie Bax 1983b).
- 1985 Jaarlijkse conferentie American Anthropological Association, Washington DC
- 22-26 juni '87 Internationaal congres *Religious Regimes and State Formation* (VU); proceedings Wolf 1991 en Bax, Kloos, Koster 1992.
- Dec 1990 Internationaal congres *Power & Prayer: Political and Religious Processes in Past & Present* (VU). Proceedings Bax & Koster 1992.

Hierna heeft Bax volgens de eigen jaarverslagen van de leerstoelhouder¹⁴ actief meegewerkt aan de realisatie van nieuwe congressen buiten Nederland (1991-92 'Congres over Joegoslavië' Canterbury; 1992-93 'Nation Building and State Formation' Dubrovnik; 1993-1994 'Violence and Civilization' Bielefeld) maar om uiteenlopende redenen gingen die congressen niet door of nam hij daaraan toch geen deel.

Tenslotte rapporteerde Bax in zijn jaarverslagen dat hij vanaf 1993-94 op het gebied van de wederopbouw in voormalig Joegoslavië actief werd. "Mogelijkheden voor onderzoek (en wellicht een duurzame werkring) dienden zich onverwacht aan toen de UNO zich sterk maakte voor hulp bij wederopbouw van Mostar en omgeving in westelijk Bosnië-Herzegovina. Geheel tegen zijn bedoelingen in is de leerstoelhouder hierdoor betrokken geraakt bij wat men in het Engels aanduidt met Applied Anthropology!" (jaarverslag 1993-1994). Vanaf 1996-97 was hij, volgens eigen opgave, lid van het coördinatieteam van het Srebrenica-onderzoek van het RIOD/NIOD (Jaarverslag 1996-97 en verder); en vanaf 1998-99 werd hij 'speciaal adviseur van het Oorlogstribunaal te Den Haag mbt Herce-Bosna.' Hij verklaarde hierover: "Als gevolg hiervan kan er een zekere spanning ontstaan met het reguliere onderzoekswerk. Ethische, humanitaire en algemeen maatschappelijke overwegingen rechtvaardigen die relatieve verschuiving in werkzaamheden en onderzoeksresultaten." (jaarverslag 1998-99).

Bevindingen met betrekking tot de publicaties

De commissie spitste het onderzoek in eerste instantie toe op de publicaties. De lijst van ruim 150 publicaties waar de commissie hier van uitgaat (zie noot 1), is in Tabel 3.1 onderverdeeld naar de onderzoekszwaartepunten van Bax. De opgave is inclusief boekbesprekingen, grijze literatuur die in een universiteitsbibliotheek en dus ook PICARTA is opgenomen, inclusief heruitgaves, inclusief als aparte publicatie opgegeven co-authored forewords etc. (Zie Bijlage 3 van dit rapport).

¹⁴ Voluit: 'Beknopt verslag activiteiten bijzonder hoogleraar politieke antropologie over de periode september 19xx tot en met augustus 19xx'. Deze verslagen, ondertekend door Mart Bax, bevinden zich in het archief van de Stichting het Vrije Universiteitsfonds en zijn opgenomen in het oud-archief van de VU.

Onderwerp	gerealiseerd	niet-gerealiseerd*
Ierland (1973-1981)	11/2**	
Brabant (1980-1991)	22/2	5 (1982-1990)
Bosnië en Herzegovina (1989-2002)	36/1	45*** (1991-2002)
Antropologie (1973-1999)	23	7 (1982-1992)
Totaal	92/5	57

* De jaartallen achter de niet-gerealiseerde publicaties betreffen de periode waarin ze zouden zijn verschenen.

** Het cijfer achter de "/" betreft mogelijk wel bestaande publicaties; we hebben ze nog niet kunnen vinden.

*** Exclusief de 7 niet-gevalideerde titels uit Metis

Het meest in het oog springt het aantal met zekerheid niet-gerealiseerde publicaties. Indien we twee niet-gevonden Ierse publicaties buiten beschouwing laten, dan zou de eerste niet bestaande publicatie uit 1982 zijn. Het CV van Bax dat onderdeel uitmaakt van het dossier uit 1987 ter benoeming tot bijzonder hoogleraar, vermeldt een niet-bestaand 'Brabants' artikel in het *Journal of Peasant Studies* Vol 9(4). In dat CV staan nog drie niet-bestaande publicaties uit de jaren tachtig. Deze zijn ook te vinden op een beoordelingsformulier in het personeelsdossier zoals standaard gebruikt in die tijd bij de beoordeling van VU-medewerkers. Niet-bestaande publicaties trof de commissie ook aan in de 'Verslagen 1987 en programma's 1988' ingediend door H. Tennekes bij de secretaris van de Vakgroep Culturele antropologie/sociologie der Niet-Westerse Samenlevingen, Scholten.¹⁵ Van Bax zijn in dat verslag 18 publicaties uit 1984-1987 opgenomen, waarvan er twee niet gevonden zijn en twee zeker niet bestaan. Het lijkt erop dat de foutieve opgave van publicatie-output in het jaar 1987 begonnen is.

Vanaf 1990, het eerste jaar van Bax' hoogleraarschap, en dan vrijwel geheel in de context van het Bosnisch onderzoek, neemt het opgeven van niet-gerealiseerde publicaties in omvang toe, met 3 tot 8 titels per jaar. In het evaluatierapport van de tweede termijn van het bijzonder hoogleraarschap van Bax (1993-1997), geschreven met het oog op verlenging, is een publicatielijst opgenomen met 39 titels waarvan er 25 nooit verschenen zijn. De laatste zelf-evaluatie van het antropologisch onderzoek aan de VU dat mede op het werk van Bax betrekking had (2000-2005) noemt van Bax twee Bosnische publicaties: een artikel dat verschenen zou zijn in *Current Anthropology*, 42(4), 51-62 en een hoofdstuk in een bij Oxford UP uitgegeven edited volume getiteld *Marian Apparitions Crosscultural*. Beide titels zijn nooit gerealiseerd. Het geheel van de niet-gerealiseerde publicaties overziend, gaat het om artikelen, niet-gerealiseerde vertalingen van vermeende eigen artikelen in andere talen, zoals Kroatisch of Duits, en om niet-gerealiseerde boekprojecten samen met anderen. Zo bevat de lijst een boek getiteld *Nationalism in Central and Eastern Europe* (Michigan: Odena Press), samengesteld door Andrei Simić, en met een bijdrage van Bax op pp. 60-71. Dit boek bestaat niet, en Andrei Simić liet de commissie weten dat hij nooit over zo'n project heeft gedacht of hierover met Bax contact heeft gehad. We beperken ons verslag hier tot deze voorbeelden, en verwijzen verder naar Bijlage 3.

Opmerkelijk aan de wèl verschenen publicaties is het aantal her-publicaties van een zelfde artikel, meestal onder een andere titel en soms met een andere inleiding, slotbeschouwing of *acknowledgments* waarin de veldwerkperiode wordt benoemd, en de informanten en meelezers

¹⁵ Verslagen 1987 en programma 1988, in Oud-archief; dossier 1. VCW – onderzoeksprogramma 1987-1988

worden bedankt. Zo werden de acht hoofdstukken van het boek *Medjugorje* (Bax 1995), naast de boekpublicatie, afzonderlijk in tenminste 27 artikelen gepubliceerd. Daaronder zijn acht oorspronkelijke Nederlandse versies van de afzonderlijke hoofdstukken en de epiloog van het boek, acht Engelse vertalingen van deze Nederlandse artikelen, vier die opnieuw (waarvan eentje twee maal) werden opgenomen in een *edited volume*, en zeven die nog eens vrijwel identiek maar met een andere titel in een ander tijdschrift zijn afgedrukt. In 1998 verscheen in het *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* een nieuw artikel over Medjugorje (Bax 1998), dat vervolgens in vertaling werd opgenomen in *Ethnic and Racial Studies* (Bax 1999) en een jaar later opnieuw in *Ethnologica Europaea* (Bax 2000). De commissie constateert dat de 'Bosnische' publicatie-output (36 artikelen inclusief recensies en grijze literatuur) vrijwel geheel gebaseerd is op negen verschillende 'originele' artikelen (zie Bijlage 4).

Deze vorm van 'recycling' begon al bij het Brabants onderzoek. Het artikel 'Opstand op de Lindenburg' verscheen bijvoorbeeld eerst in het Nederlands in de *Sociologische Gids* vol. 32, afl. 3, pag. 178-195 (Bax 1985d), en in het Engels in *The Netherlands Journal of Sociology* vol. 22, afl. 2, pag. 130-144 (Bax 1986b), waarna hele delen eruit weer gebruikt werden in Bax' bijdrage aan het edited volume van Peter Kloos, *True Fiction* (1990a). Het artikel 'Religious Regimes and State-Formation: Towards a Research Perspective', *Anthropological Quarterly* 60 (1): 1-11 (Bax 1987; later met expliciete toestemming opnieuw afgedrukt als inleiding op de congresbundel onder redactie van Eric Wolf [1991: 7-27]) is een vrijwel letterlijke vertaling met kleine aanvullingen van een artikel in het *Sociologisch Tijdschrift* 12 (1): 22-47 (Bax 1985e), enzovoort. Al met al lijkt het erop dat de 'Brabantse' publicatie-output (25 artikelen inclusief oratie, polemiek, grijze literatuur en recensies) gebaseerd is op circa zeven originele artikelen. Slechts in drie gevallen (Bax 1988: 112; 1991a; 1991b) werd expliciet verwezen naar een eerdere publicatie van hetzelfde materiaal.

Net als in het Brabant-onderzoek werden in het Bosnische onderzoek de vertaalde of opnieuw gepubliceerde artikelen op onderdelen zonder verdere toelichting gewijzigd. Zo wordt in Hoofdstuk 3 van *Medjugorje* (Bax 1995) de zienares die eerst (Bax 1990b) Mirjana heette, veranderd in Marijana. Ook veranderen de jaartallen. Waar in het artikel uit 1990 gebeurtenissen en de uitspraak daarover van 'Father Krsto' in 1987 en 1988 zijn gedateerd, wordt dat in het boek uit 1995 veranderd in 1988 en 1989.

Een laatste probleem, vergelijkbaar opnieuw met de bevindingen inzake het Brabantse onderzoek, betreft de verwijzing door Bax naar zijn eigen publicaties. De commissie heeft zo goed mogelijk de literaturopgaven in boeken en artikelen nagelopen. In de eerste plaats zij heeft geen verwijzingen gevonden naar nooit-gepubliceerd werk. Hooguit wordt vaker dan misschien verantwoord is verwezen naar 'forthcoming' publicaties. Echter, de verwijzingen naar eigen werk in de literatuurlijst zijn notoir slordig. Een voorbeeld volstaat hier. In de in hoofdstuk 3 besproken drievoudige heruitgave van hoofdstuk 8 van *Medjugorje* (Bax 2000a; 2000b; 2002) zijn vier van de zeven verwijzingen naar eigen werk inaccuraat, variërend van verkeerd jaartal, verkeerde aflevering of pagina van het tijdschrift, tot het aankondigen van een nieuw 'forthcoming' artikel dat nooit is verschenen.¹⁶

¹⁶ Betreft: 'Priests and Warlords. The Dynamics of Processes of State Deformation and Reformation in Rural Bosnia Hercegovina.'

Andere wetenschappelijke activiteiten

Tenslotte werd de commissie in het CV en de zelfstudies geconfronteerd met een aantal claims met betrekking tot wetenschappelijke prestaties, die zeer waarschijnlijk niet juist zijn. De belangrijkste zijn:

- De claim *cum laude* te zijn afgestudeerd aan de UvA (Bron: CV, herhaald in het persbericht van de VU bij zijn benoeming als hoogleraar). Dit moet zijn 'met veel genoegen'.
- Fellowship in Princeton (Bron: HGLdossier-beknopt verslag hoogleraar 1990-199). Dit is naar eigen zeggen van Bax niet gebeurd.
- Toekenning aan Bax van de 1992 *Annual Award of the Scandinavian Ethnology Society* voor het onderzoek op het gebied van de Europese etnologie (Bron: zelfevaluatie 1990-1995; beknopt verslag hoogleraar 1990-91). Hierover is niets bekend, en Bax heeft de betreffende conferentie niet bijgewoond.
- Toekenning aan Bax van overheidsfinanciering voor een NIOD Srebrenica-onderzoek; rol als mede-coördinator in het NIOD-Srebrenica onderzoeksproject . Bij het NIOD is hier niets over bekend.
- Uitnodiging als Visiting Fellow aan US Institute for Peace (Cornell) met een zes maanden stipendium USIPJennings (beknopt verslag hoogleraar 1993-1994). Uitnodiging niet bevestigd. Bezoek heeft niet plaatsgevonden.
- Uitvoerig interview over *Medjugorje*-boek op de BBC (beknopt verslag hoogleraar 1995-1996). Onvindbaar.
- Besprekingen *Medjugorje*-boek in *Times Literary Supplement* en *New York Review of Books* (beknopt verslag hoogleraar 1995-1996). In digitale archieven vandeze tijdschriften niet vindbaar.
- Documentaire over *Medjugorje*-boek van Sydney University, voor de Australische staatstelevsie uitgezonden (beknopt verslag hoogleraar 1996-1997). Niet bevestigd.
- EU financiering van f 40.000,- voor een project 'Rebuilding the Mostar Area' (jaarverslag 1994; jaarverslag 1996; zelfevaluatie 1995-2000). Niet bevestigd.
- Erelidmaatschap Croatian Society of Anthropologists and Ethnologists, State University of Zagreb (1997) (zelfevaluatie 1995-99, jaarverslag 1998). Een organisatie met deze naam is niet gevonden.
- Prijs voor de 'best publication on gender' van de Dutch Association for Social and Cultural Sciences, 1998 (zelfevaluatie 1995-2000). In het tijdschrift van NVMC en SISWO, *Facta* (jaargang 1998), staat bij de rubriek "prijzen" hier niets over vermeld.
- Pittsburgh University Annual Book Prize voor *Medjugorje: Religion, politics, and violence in rural Bosnia*. (Zelfevaluatie 1995-2000, p. 59 en beknopt verslag hoogleraar). Door de Universiteit niet bevestigd.

Weerwoord van Bax

Het weerwoord van Bax op de opgave van niet-gerealiseerde publicaties en de niet te verifiëren of aantoonbaar onjuiste prestaties en onderscheidingen is simpel: die informatie is niet van hem afkomstig. Bax stelt niet betrokken te zijn geweest bij het opstellen van zijn CV ten behoeve van de benoeming tot bijzonder hoogleraar. Hij was vanwege ziekte lange tijd afwezig (Bax noemt zelf, waarschijnlijk bij vergissing, de jaartallen 1985/86; het personeelsarchief wijst uit dat het gaat om de

jaren 1987-88), en zijn leidinggevende had aangegeven deze formaliteit zelf wel af te kunnen handelen. Ook had Bax naar eigen zeggen zowel in 1995, 2000 als 2005 geen enkel aandeel in het opstellen van de onderzoeks-zelfevaluaties van zijn Vakgroep. Hij heeft de rapporten nooit gezien en hij herinnert zich niet ooit een visitatiecommissie gesproken te hebben.

Bax' eigen verklaring voor het feit dat de niet-gerealiseerde publicaties en prestaties op zijn CV, in een beoordelingsformulier, in een onderzoeksverslag van de vakgroep en in de zelfstudies terecht zijn gekomen, verwijst naar de volgens hem gangbare praktijk dat iedere hoogleraar met het oog op allocatie van budget en tijd jaarlijks een opgave deed van de geplande werkzaamheden. Hij gaf jaarlijks de titels op van artikelen, congres-papers en andere 'probeersels' waaraan hij aan het werk was. Soms leidde dat niet tot publicatie omdat een deadline niet werd gehaald, omdat een congres afgezegd moest worden, omdat hij ziek werd, omdat er een oorlog uitbrak en meer van dergelijke redenen. Anderen op de afdeling hebben blijkbaar zijn 'probeersels' in officiële lijsten gezet. Hij bemoeide zich daar niet mee en was zich er niet van bewust dat deze publicatielijsten zo een officiële status kregen. Hij constateert dat zijn fysieke handicap die hem verhinderde van een beeldscherm te lezen, het feit dat hij nooit heeft geleerd met geautomatiseerde systemen te werken en zijn weerzin tegen bureaucratische procedures hem hier parten hebben gespeeld.

Bax heeft de commissie een lijst overhandigd met een toelichting op de niet-verschenen publicaties voor zover hij zich die nog kon herinneren, waarbij hij in voorkomende gevallen ook de reden gaf waarom hij niet naar het betreffende congres was gegaan, waarvoor de voorgenomen publicatie bedoeld was. Bax verklaarde tevens tegenover de commissie niet veel problemen te zien in de veelvuldige herpublicatie van een zelfde artikel, al dan niet met wijzigingen zoals een nieuwe titel, andere *acknowledgments* of andere data. Volgens hem was dit indertijd een gebruikelijk strategie en een manier om meer mensen zijn teksten te laten lezen. In zijn verweer noemt Bax ook een inhoudelijk argument. Hij stelt dat het een grote uitdaging is voor de antropologie om 'de doorgaande tijd' te beschrijven. Hij werkte daaraan door regelmatig terug te keren naar een veldwerk-site, zijn bevindingen voor te leggen aan zijn eerdere informanten en hun reacties te horen. Die nieuwe inzichten bracht hij dan in zijn publicaties naar voren.

Oordeel van de commissie

Ten aanzien van de niet-gerealiseerde publicaties constateert de commissie dat Bax eerst als UHD en vervolgens als leider van een prominent wetenschappelijk subprogramma van de afdeling Culturele Antropologie van de VU, vanaf 1986 niet zijn verantwoordelijkheid heeft genomen zorg te dragen voor een juiste berichtgeving over zijn wetenschappelijke activiteiten in officiële documenten. Hierdoor is bij de commissie de indruk ontstaan dat Bax in die periode zijn programma en zichzelf systematisch belangrijker wilde maken dan het geval was. De jaarlijkse rapportages suggereerden een buitengewone hoge wetenschappelijke productie en een actief internationaal wetenschappelijk netwerk waarvoor Bax op uitnodiging veel reisde. De commissie constateert echter dat de realiteit anders was.

In de zelfevaluatie van 1995 claimt Subprogramma 1 'Religious Regimes and State Formation' 77 publicaties van de in totaal 333. Van deze 77 publicaties staan er 56 op naam van Bax. Bij controle blijkt dat van deze 56 publicaties er 25 niet bestaan. De 31 Bax-publicaties die wel bestaan berusten op een aanzienlijk kleiner aantal 'originele' publicaties, die vertaald en/of letterlijk herhaald zijn. Vijf jaar later, in de zelfevaluatie van 2000 zijn van de 372 titels die de vakgroep opvoert, 38 titels van

Bax. Bij controle blijkt dat tenminste 18 daarvan niet bestaan. Als ze wel bestaan, gaat het vaak om herpublicaties van reeds bestaande stukken. Daarnaast moet geconstateerd worden dat geen van de opgevoerde Kroatische publicaties bestaat en dat Bax zich fictief redacteurschap toe-eigent. De zelf-evaluatie noemt bovendien verschillende malen een hoofdstuk van Bax, opgenomen in het (niet-bestaande) boek van iemand anders.

Bax kon de commissie geen goede verklaring geven voor het feit dat onder een aantal opgaven met onjuiste gegevens zijn handtekening stond. Zelfs in het onwaarschijnlijke geval dat Bax niet wist dat zijn naam werd opgevoerd als de auteur van talloze niet-bestaande publicaties, geldt dat hij tekort geschoten is in zijn taken als programmaleider en hoogleraar. In die hoedanigheid was hij immers zelf verantwoordelijk voor de onjuiste informatie verstrekt aan drie opeenvolgende onderzoeksvisitatiecommissies, het Curatorium van zijn leerstoel, en de opeenvolgende onderzoeksdirecteuren van zijn vakgroep.

Ten aanzien van de wel-gerealiseerde publicaties heeft de commissie in de voorgaande hoofdstukken uitspraken gedaan over de achterliggende methodologie en wetenschappelijke betrouwbaarheid. Het bibliometrisch onderzoek voegt daar het probleem van zelfplagiat aan toe. Het is niet ongebruikelijk om een hoofdstuk uit een boek eerst als artikel te publiceren. Ook zijn er veel redenen om een Nederlandstalig *peer-reviewed* artikel tevens in vertaling in een internationaal wetenschappelijk tijdschrift onder te brengen. Tenslotte is het evenmin ongebruikelijk dat een geslaagd artikel opgenomen wordt in een *edited volume* over een breder thema waarbinnen dat artikel goed past. Het is echter uitzonderlijk om deze vormen van her-publicatie systematisch allemaal toe te passen (soms meer keer in een jaar in verschillende tijdschriften). Een origineel oeuvre van circa 16 artikelen groeide zo uit tot een vele malen grotere publicatielijst.

Vanuit wetenschappelijk oogpunt, heeft de commissie bovenal grote bezwaren tegen het feit dat herpublicatie zelden in het desbetreffende artikel werd vermeld, dat het artikel vaak een nieuwe titel kreeg, en dat enkele zaken en data zodanig werden veranderd dat het leek alsof het een nieuw onderzoek betrof. Bax heeft aantoonbaar verzuimd om de samenstellers van *edited volumes* (en de lezers) te informeren dat het ingeleverde stuk al (enkele malen) eerder was gepubliceerd. De ‘wetenschappelijke’ uitleg van Bax voor de veranderingen in artikelen – dat het zou gaan om de analyse van een doorgaande tijd – zou alleen hout snijden, indien de auteur zorgvuldig had aangegeven welke punten van een eerdere versie hij op basis van nieuwe inzichten anders zou hebben geïnterpreteerd. In plaats daarvan constateert de commissie soms bijna een kwadratuur van autoplagiat, bijvoorbeeld wanneer in een herpublicatie van een artikel, dat ook in 1995 al een hoofdstuk vormde van het *Medjugorje*boek, aan deze twee eerdere publicaties wordt gerefereerd als betrof het een onderbouwing van een nieuwe bewering.¹⁷

De onjuiste verslaglegging vormde mede de onderbouwing voor het langjarige dienstverband van Bax aan de VU en zijn bijzonder hoogleraarschap. De in de verslaglegging opgevoerde, maar in de realiteit niet bestaande publicaties waren daarbij het belangrijkste element. Het veronderstelde internationale aanzien van Bax dat uit deze publicaties en andere prestaties sprak, was expliciet een van de drie redenen waarom de Stichting het Vrije Universiteitsfonds in 1998 zijn aanstelling als

¹⁷ Bijvoorbeeld in Bax 2000b:187 (edited volume van Halpern/Kideckel) dat gelijk is aan hoofdstuk 8 van *Medjugorje* (Bax 1995), luidt voetnoot 12: “I described these changes at great length from various angles in other publications (cf. Bax 1989, 1990, 1991, 1993, 1995)”.

bijzonder hoogleraar voor de tweede keer verlengde. De andere twee redenen waren de in de evaluatie vermelde actieve rol van Bax in de ASSR (die er ook volgens Bax niet is geweest), en de zes promovendi die in 1998 nog bezig zouden zijn met hun proefschrift (in werkelijkheid rondde slechts één kandidaat de promotie af).¹⁸ Aangezien het bij deze foutieve opgaven steeds ging om niet bestaande prestaties of activiteiten kan hier moeilijk van *wetenschappelijke fraude* gesproken worden. De wetenschappelijke inzichten of debatten zijn er immers niet door beïnvloed. Veeleer moeten we hier spreken van ‘technische’ (Köbben) of *arbeidsrechtelijke fraude*. Daarnaast raakt de onjuiste verslaglegging ook aan de zaak van het vertrouwen in de wetenschap dat genoemd werd in de Preambule. Het is duidelijk dat de onjuiste verslaglegging invloed heeft gehad op de positie, het prestige en wellicht de financiering van het onderzoeksprogramma van Bax, de vakgroep CA/SNWS en de Vrije Universiteit in het algemeen. Wellicht het meest pijnlijke van deze zaak ligt op het collegiale vlak. Het beeld (zowel positief als negatief) van Bax en zijn wetenschappelijke verdiensten dat wetenschappers en niet-wetenschappers van binnen en buiten de VU jarenlang hebben gehad, blijkt plotseling in een ander daglicht te komen staan. Verderop komt de commissie terug op de vraag welke rol de *peer-review* en institutionele controle hebben gespeeld en of dit alles voorkomen had kunnen worden. Voorop staat dat de handelwijze van Mart Bax de toets der kritiek op geen manier kan doorstaan.

¹⁸ Decaan D. Th Kuiper in zijn brief d.d. 20-2-1998 refereert aan 5 redenen om het hoogleraarschap van Bax te verlengen (1- succesvolle vervulling leerstoel, 2 – leerstoel belangrijk in landelijke taakverdeling, 3 – internationaal aanzien hoogleraar, 4 – strategisch belang van zijn rol in ASSR, 5 – de vele promovendi die nog bezig zijn) en vindt punt 3-5 de belangrijkste om de benoeming te verlengen. VU Oud-Archief – dossier Bax Stichting het Vrije Universiteitsfonds.

5 Conclusies van de commissie

Op basis van het voorgaande en met inachtneming van de eerder in dit rapport genoemde beperkingen en met inachtneming van de verschillende elementen van het weerwoord van Mart Bax), komt de commissie tot de volgende bevindingen ten aanzien van de beschuldigingen aan diens adres. Alvorens dat eindoordeel te formuleren wil de commissie wijzen op een interessante, maar in zekere zin ook tragische paradox. Een aantal onderzoekers die in meer of mindere mate hun kritische inzichten ten aanzien van het werk van Bax met de commissie gedeeld heeft, hebben daarbij aangetekend dat zij onder de indruk zijn geweest - en soms nog zijn - van de ideeën van Bax. Zijn idee van de verschillende 'religieuze regimes' heeft hen direct geïnspireerd. Diverse gesprekspartners hebben erop gewezen dat Bax een goed oog heeft gehad voor cruciale thema's en visies die in een bepaalde periode actueel en vernieuwend waren. Zij benadrukken dat hij in die zin nieuw onderzoek van henzelf en anderen heeft gestimuleerd. Zij erkennen deze invloed van het werk van Bax, maar voelen zich daardoor des te meer ook overvallen door de twijfels die er naderhand rond zijn onderzoek en conclusies gerezen zijn.

Algemeen oordeel

De belangrijkste beschuldigingen betreffen het veldwerk van Bax en de conclusies die hij er uit trekt. Zoals in de Inleiding vermeld, is het checken en verifiëren van antropologisch veldwerk notoir moeilijk, iets wat al in brede kring werd erkend in de tijd dat Bax actief was. Met het verstrijken van de jaren, het veranderen van de samenlevingen en het overlijden en verdwijnen van sleutelpersonen, wordt een dergelijke controle steeds gecompliceerder. Deze moeilijkheid wordt nog vergroot door de gewoonte van Bax om plaats- en persoonsnamen steeds te wijzigen, en om niet of slechts uiterst summier naar geraadpleegde bronnen te verwijzen. Voor deze commissie was dit probleem van verifieerbaarheid natuurlijk bijzonder urgent. Dit was de reden dat zij de medewerking van Bax zelf als voorwaarde stelde voor aanvaarding van de opdracht. Bax heeft in antwoord daarop zijn volledige medewerking toegezegd. Helaas moet gezegd worden dat die medewerking een aantal problemen niet heeft kunnen wegnemen.

Essentieel was zonder enige twijfel dat Bax geen origineel en ter plaatse verzameld onderzoeksmateriaal heeft kunnen overleggen omdat hij zijn archief na 2002 heeft 'opgeheven'.

Daarbij kwam in de tweede plaats dat Bax veelvuldig verwees naar informanten, van wie de meesten al overleden of, in het geval van het Medjugorje onderzoek, binnen het tijdsbestek van de commissie onvindbaar waren. Bij dit laatste onderzoek speelde ook een rol dat Bax, zonder archief, de namen niet (meer) kent van veel 'minder belangrijke' informanten die in zijn publicaties aan het woord komen. In het algemeen had Bax moeite zich gebeurtenissen van vele jaren terug te herinneren, hetgeen gezien de leeftijd van Bax niet heel verwonderlijk is.

Een derde probleem was tenslotte de context van het onderzoek. Het onderzoek in Brabant heeft al meer dan dertig jaar geleden plaatsgevonden. Ook de situatie in Medjugorje en de bredere context van Bosnië en Herzegovina is zodanig veranderd dat het onderzoek van voor 1995 niet gemakkelijk meer te verifiëren was. Dat is een probleem dat voor alle etnografische replicaties geldt, maar zeker in de context van een oorlog als in voormalig Joegoslavië, dat in onafhankelijke staten uiteen is gevallen.

Het belangrijkste obstakel voor het werk van de commissie was de voortdurende onduidelijkheid die bleef bestaan over allerlei aspecten van Bax' wetenschappelijke carrière. Tijdens haar pogingen om desondanks een zo goed mogelijk beeld te krijgen van het veldwerk en de wetenschappelijke activiteit van Bax, zag de commissie, door het gebrekkige notenapparaat, de slordigheid, geheimzinnigheid, pseudoniemen, tegenstrijdige informatie, niet bestaande publicaties etc., zich vaak geconfronteerd met rookgordijnen op die haar werk en waarheidsvinding sterk bemoeilijkten. Zelfs tijdens de gesprekken veranderde Bax regelmatig details van zijn verweer en bracht hij zaken naar voren die bij nader inzien onjuist of onnauwkeurig waren. De commissie heeft daardoor bovenmatig veel tijd moeten steken in het controleren van feiten en het verzamelen van gegevens die een nauwkeurig inzicht in het wetenschappelijke werk van Bax mogelijk konden maken. Dat onderzoek doet vermoeden dat veel van de problemen in Bax' werk dateren van na de periode 1986/87.

Op basis van het raadplegen van relevante documentatie en personen en close-reading van het gepubliceerde werk van Bax heeft de commissie haar oordelen zo zorgvuldig mogelijk opgebouwd en haar conclusies zo concreet en goed mogelijk beargumenteerd. Zij heeft daarbij getracht de criteria toe te passen waarmee de wetenschappelijke gemeenschap haar eigen functioneren kritisch toetst, zowel ten tijde van dat onderzoek als in het heden. En hoe pijnlijk het ook is voor alle betrokkenen, zij komt tot de slotconclusie dat Bax zich heeft schuldig gemaakt aan meerdere vormen van wetenschappelijk wangedrag. Dit oordeel heeft betrekking op twee terreinen: Ten eerste het wetenschappelijk werk van Bax rond twee onderzoeksprojecten en ten tweede de academische verantwoording ervan tegenover zijn werkgevers - de Vrije Universiteit en de Stichting Vrije Universiteitsfonds die verantwoordelijk was voor zijn leerstoel - de academische gemeenschap in het algemeen en de verschillende visitatiecommissies die zijn werk en dat van de afdeling moesten beoordelen in het bijzonder.

Wat betreft de twee onderzoeksterreinen waarop de beschuldigingen zich richten, komt de commissie tot de conclusie van wetenschappelijk wangedrag en fraude in de universitaire verslaglegging.

Wetenschappelijk wangedrag

In het geval van 'Neerdonkse' onderzoek is de commissie is er niet in geslaagd om - op basis van de door Bax verstrekte vertrouwelijke informatie - aanvullend of ondersteunend bewijs voor de door hem in zijn oratie gepresenteerde historische gebeurtenissen te vinden. Niet alleen droeg deze informatie niets bij aan het aannemelijker maken van de casus 'Neerdonk'; in de loop van de gesprekken werd duidelijk dat Bax zelf geen enkele zekerheid had over de toedracht zoals die hem door zijn 'informant' is verteld. De commissie heeft zelfs geen zekerheid over de vraag of de inhoud van de oratie daadwerkelijk aan zijn 'informant' is toe te schrijven of dat Bax deze zelf heeft samengesteld. Zij concludeert in ieder geval dat het verspreiden en presenteren van onbewijsbare en onwaarschijnlijke gebeurtenissen als historische 'feiten' ingebed was in onderzoek dat systematisch plaats- en persoonsnamen verhulde, bronnen verzweg, en in een aantal gevallen grote slordigheden vertoonde. De slordigheden variëren van het simpelweg weglaten van paginaverwijzingen (zodat uitspraken oncontroleerbaar worden) van het consistent weglaten van verwijzingen naar concrete archiefstukken of locaties van veldonderzoek, tot het onderbouwen van beschrijvingen van historische gebeurtenissen met literatuur die geen betrekking heeft op die

gebeurtenissen. Met name in dat laatste geval wordt de grens tussen methodologische slordigheid en bewuste misleiding overschreden.

In het werk van Bax roept het gebruik van pseudoniemen – dat legitiem kan zijn – vaak de verdenking op van directe misleiding. Hij wist dat de door hem op basis van een anonieme bron gepresenteerde feiten "gecontamineerd" waren. Desondanks heeft hij niet gecontroleerd of deze feiten juist waren. Hij heeft ze bovendien als waargebeurde details en gebeurtenissen gebruikt om een theoretisch betoog op te zetten. In de ogen van de commissie weegt deze misleidende handelwijze zwaar, te meer omdat het hier om een inaugurele rede gaat, waarmee de nieuwe hoogleraar ten overstaan van studenten en een algemeen publiek zijn ambt aanvaardt. De commissie heeft ook grote bezwaren tegen de wijze waarop in de tekst van artikelen wordt gesuggereerd dat bepaalde vormen van onderzoek zijn uitgevoerd "door de schrijver" terwijl bij doorvragen op dit punt Bax regelmatig de verantwoordelijkheid voor die feiten op anderen afschoof (studenten, 'oudere collega's').

Wat betreft zijn onderzoek in Medjugorje constateert de commissie dat er serieuze en onderbouwde kritiek op het werk van Bax is geleverd, maar dat een groot deel daarvan valt binnen de kaders van het normale wetenschappelijke debat. Het is wel opvallend dat Bax nooit serieus en binnen de wetenschappelijke kaders op die kritiek heeft gereageerd. Over het enige geval waar Bax wel is in gegaan op kritiek, heeft de commissie zich een duidelijke mening kunnen vormen. Bax reageerde niet op de kritiek rond zijn beschrijving van de 'kleine oorlog' en m.n. het hoge aantal slachtoffers. Pas toen in 2012 de publiciteit losbarstte, erkende Bax dat hij al kort na de eerste publicatie in 1995 wist dat deze beschrijving op een vergissing berustte en dat het aantal slachtoffers veel minder was. Hij heeft deze fout niet rechtgezet. De commissie beschouwt het niet rectificeren van onjuiste informatie over een bepaald niet onbelangrijke tragische gebeurtenis, maar ook de poging daarvoor verschillende onwaarschijnlijke excuses te verzinnen die 'de schuld' bij anderen leggen, als onbetamelijk en onethisch wetenschappelijk gedrag. Deze zaak heeft ook methodologische consequenties. Als de informatie over de 140 doden onjuist was, kan de commissie niet anders concluderen dan dat de juistheid van alle details en beschrijvingen die deze veronderstelde gebeurtenis van empirische onderbouwing voorzien, ook betwijfeld moet worden.

Ten aanzien van het wetenschappelijk werk van Bax, komt de commissie zo tot de volgende conclusies:

1. De commissie is ervan overtuigd dat Bax een goed oog heeft gehad voor een aantal prangende vragen in de politieke en religieuze antropologie en als zodanig andere onderzoekers heeft geïnspireerd. Anderzijds staat voor de commissie vast dat hij zich in zijn onderzoek schuldig heeft gemaakt aan verschillende vormen van slordig of misleidend gedrag. Zijn onderzoek en interpretaties worden gekenmerkt door slordigheid, waarin de basisvereisten van verificatie, bewijsvoering en triangulatie achterwege zijn gebleven. Zelfs als de commissie in aanmerking neemt dat de methodologische normen binnen de antropologie in de loop van de tijd verzaamd zijn en dat de complexe en conflictueuze situatie in Bosnië en Herzegovina in de jaren tachtig en negentig de antropoloog voor grote uitdagingen stelde, mocht van Bax worden verwacht dat hij meer inzicht zou verschaffen in de wijze van het verzamelen van materiaal en de aard van zijn bewijsvoering.

2. Zowel in zijn onderzoek in Brabant als in Bosnië en Herzegovina heeft een dergelijke openheid stelselmatig ontbroken. In Bax' werk worden alle twijfels en onzekerheden die zijn onderzoek met

zich mee brachten, onzichtbaar gemaakt en aan het oog van de lezer onttrokken. Sterker nog, die onzekerheden en twijfels weerhielden Bax er niet van om sterke, soms zelfs onwaarschijnlijke conclusies te trekken ten aanzien van de door hem onderzochte samenleving. Dat leverde hem wetenschappelijk prestige en status op, maar de commissie komt tot de conclusie dat veel van zijn redeneringen de toets van methodologische kritiek niet kunnen doorstaan. Zij verwerpt daarbij ten ene male het verweer van Bax dat bronnenkritiek en het laten zien van twijfels ten koste zouden zijn gegaan van een mooi leesbaar en theoretisch coherent verhaal.

3. Dit gebrek aan transparantie klemt des te meer omdat er twijfel bestaat over de validiteit van de interpretaties en vooronderstellingen in het werk van Bax. Twijfels en onzekerheden zijn inherent aan wetenschappelijk onderzoek in het algemeen en aan etnografisch veldwerk in het bijzonder. Binnen de antropologie wordt dat, misschien nog wel meer dan in andere sociale wetenschappen, erkend. Het is voor de wetenschappelijke discussie van essentieel belang dat de bronnen en argumenten voor een bepaalde visie duidelijk worden geëxpliciteerd. Het is wellicht nog belangrijker dat foutieve interpretaties, zodra zij worden geconstateerd door de auteurs worden rechtgezet en gerectificeerd. In het geval van de 'kleine oorlog' heeft Bax dit in volle bewustzijn achterwege gelaten.

Gekoppeld aan de constatering onder 2. concludeert de commissie dat Bax zich hier schuldig heeft gemaakt aan onethisch wetenschappelijk gedrag. De commissie oordeelt uiterst kritisch over de voortgaande vermenigvuldiging van dit bepaald niet onschuldige verhaal. Ze oordeelt opnieuw dat de manier waarop deze zaak in zijn boek gepresenteerd is, getuigt van een ondeugdelijke wetenschappelijke handelwijze. De commissie heeft onvoldoende bewijs gevonden om deze in veel opzichten laakbare handelwijze te kunnen kwalificeren als wetenschapsfraude. Dat zou pas het geval zijn als ondubbelzinnig zou kunnen worden vastgesteld dat Bax 'bewust' elementen heeft verzonnen. Zij beschouwt het evenwel als zeer zorgelijk dat dit verhaal in de afgelopen jaren een rol is gaan spelen in de politieke en wetenschappelijke debatten in de regio.

Fraude in universitaire verslaglegging

Wat betreft de publicaties zijn de bevindingen van de commissie op twee punten ondubbelzinnig:

1. Een belangrijk deel van de publicaties die onder de naam van Bax zijn opgevoerd in officiële documenten - ter beoordeling van (1) de continuering van de leerstoel door de Stichting het Vrije Universiteitsfonds, en van (2) het cultureel-antropologisch onderzoek aan de VU, de leiding van de Faculteit en door drie internationale visitatiecommissies - tussen 1989 en 2005 - bestaan niet. Met het opnemen van niet-bestaande publicaties in de formele verslaglegging van de afdeling zijn zowel de werkgever als de internationale academische gemeenschap om de tuin geleid. De artikelen suggereren dat Bax tot 2002 nog wetenschappelijk actief was, terwijl hij feitelijk na 1995 nog maar één origineel artikel heeft geschreven. Bovendien werden ook andere prestaties geclaimd op het vlak van wetenschapsvalorisatie, in de vorm van niet-bestaande onderscheidingen, niet-bestaande belangwekkende opdrachten of niet gematerialiseerde promoties. Het verweer van Bax dat hij nooit iets heeft geweten van deze onjuiste verslaglegging is niet geloofwaardig, maar gezien zijn status als hoogleraar in ieder geval onaanvaardbaar.

De commissie trekt de conclusie dat Bax doelbewust heeft geprobeerd de schijn te wekken van een grote wetenschappelijke productie en een belangrijk internationaal netwerk. Teksten die niet

bestaan kunnen inhoudelijk geen schade berokkenen en hebben in wetenschappelijk opzicht geen negatieve gevolgen. De onjuiste verslaglegging heeft echter zeker invloed gehad op de positie, het prestige en wellicht de financiering van het onderzoeksprogramma van Bax, de afdeling CA/SNWS en de Vrije Universiteit in het algemeen. Het moet in die zin eerder beschouwd worden als een vorm van valsheid in geschrifte op basis waarvan de auteur een aanstelling als hoogleraar, wetenschappelijke statuur en toegang tot financiële middelen heeft verkregen.

2. Bax heeft op grote schaal bestaande publicaties opnieuw uitgebracht zonder dit duidelijk aan te geven. In deze zin is er zonder meer sprake van zelfplagiaat. Het herhaald uitgeven van een zelfde artikel hoeft geen probleem te zijn. Het wordt echter zelfplagiaat indien dit systematisch wordt verhuuld door aanpassingen zoals een andere titel, andere *acknowledgments*, andere namen voor informant(en) of locaties, en zelfs andere data voor dezelfde gebeurtenissen. Dit alles is gebeurd in publicaties van Bax. Hij heeft daarmee redacteuren van bundels en tijdschriften, en zijn lezers, doelbewust om de tuin geleid, en een onvoldoende transparant wetenschappelijk oeuvre opgebouwd. De commissie heeft niet onderzocht of daarbij ook plagiaat aan de orde is geweest. Het zelfplagiaat is op zichzelf al reden om het werk van Bax met betrekking tot Brabant en Medjugorje terug te brengen tot een kern-corpus van zo'n 16 originele artikelen. Hierboven is aangegeven welke methodologische en inhoudelijke kritiek deze artikelen hebben opgeroepen. Door de notoir slordige literatuuropgaven, met verkeerde afleveringen, jaartallen, paginanummers van door hem geschreven, is een rookgordijn rondom zijn oeuvre ontstaan. Het is onderdeel van het vertrouwen binnen de wetenschappelijke gemeenschap dat de ontstaansgeschiedenis van het artikel volledig wordt geëxpliciteerd, zeker waar sprake is van hergebruik van onderzoeksmateriaal. Bax heeft dat te veelvuldig niet gedaan en daarmee niet alleen het vertrouwen geschaad van zijn werkgever, maar ook van zijn collega's en de wetenschappelijke gemeenschap in het algemeen .

De commissie heeft ook geconstateerd dat Bax stelselmatig onjuiste informatie heeft gepresenteerd aan verschillende commissies. Een groot aantal van de publicaties die aan hen zijn voorgelegd en die dus bepalend zijn geweest voor de beoordeling van het werk van Bax (en de afdeling waar hij werkte) bestaan niet. Ook andere gerapporteerde prestaties, zoals prijzen, beurzen etc. hebben in werkelijkheid niet plaats gevonden. De commissie vindt het zeer ernstig dat Bax zich ten onrechte heeft geaffilieerd aan het Joegoslaviëtribunaal en het NIOD, omdat hij daarmee deze instellingen impliciet deelgenoot maakte van zijn misleiding.

De commissie beschouwt het verweer van Bax dat 'anderen' dit hebben gedaan, als ongeloofwaardig. De commissie kan deze handelwijze niet anders zien dan als bewuste misleiding. Zij heeft geconstateerd dat deze niet bestaande publicaties geen rol hebben gespeeld in het wetenschappelijke debat en geen waarneembare invloed hadden op de beoordeling van de afdeling door visitatiecommissies. Dit betekent dat het hier niet zozeer gaat om wetenschappelijke fraude, maar om arbeidsrechtelijke fraude. Het kan zonder meer als 'wangedrag' worden betiteld, om in de termen van het eerder aangehaalde Reglement van de bijzondere leerstoel te blijven. Het is duidelijk dat de onjuiste verslaglegging invloed heeft gehad op de positie, het prestige en wellicht de financiering van het onderzoeksprogramma van Bax, de afdeling CA/NWS en de Vrije Universiteit in het algemeen. Daarbij vindt de commissie ook het geschonden vertrouwen op collegiaal vlak bijzonder ernstig.

6 Context en consequenties

De aanleiding voor dit rapport was pijnlijk en de conclusies zijn ernstig voor de betrokken onderzoeker. Maar hoe er ook tegen deze zaak wordt aangekeken – en de opinies zullen zeker uiteenlopen – er bestaat geen twijfel dat zij vragen oproept over het functioneren van het wetenschappelijk bedrijf in het algemeen en de antropologische discipline in het bijzonder. Hoe verhoudt de handelwijze van deze wetenschappelijk hoofdmedewerker en bijzonder hoogleraar zich tot wat gebruikelijk was in de wetenschappelijke context waarin hij werkte en tot de ideeën en normen van vandaag? Hoe konden de in dit rapport aangestipte zaken zo lang verborgen en onbesproken blijven? Wat zegt dit over de inbedding van zijn onderzoek, zowel binnen de VU als de wetenschappelijke wereld in het algemeen? Zijn uit deze zaak lessen te trekken? En zo ja, welke? In dit laatste hoofdstuk formuleert de commissie kort enige ideeën op een algemener niveau dan de zaak Bax alleen.

Wetenschappelijke en institutionele context

De jaren 70 en 80 waren jaren waarin zowel de academische wetenschap in het algemeen en de culturele-antropologie/niet-westerse sociologie in het bijzonder zich heroriënteerden. De tegenstellingen (politiek, theoretisch, institutioneel) waren groot, de overtuigingen sterk en de discussies fel en, bij tijd en wijle, hard. In deze context vertoonden verschillende scholen en kampen de neiging zich op te sluiten binnen de kring van hun eigen geloofsgenoten. Op wetenschappelijk gebied kon er in veel gevallen gesproken worden van eilandenrijkjes. Binnen die gesloten gemeenschappen vonden intensieve discussies en uitwisseling van kennis en inzichten plaats. Tussen de verschillende gemeenschappen (scholen) gebeurde dat veel minder en was het contact soms nihil. Deze segmentering was ook zichtbaar in wetenschappelijke tijdschriften. Zo werd het *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* in de loop van 1982 een vrijwel exclusief orgaan van de figuratiesociologie (zie ook Van El 2002: 30-48).

Sectarisme en schoolvorming waren ook zichtbaar in de relaties binnen de vakgroepen aan de Nederlandse universiteiten. De gesprekken die de commissie voerde over de situatie in de Vakgroep Culturele Antropologie / Niet-Westerse Sociologie van de VU in de jaren 1980 en 1990 geven een beeld van een afdeling die was opgedeeld in groepjes rondom enkele hoogleraren, die elk hun eigen winkel verdedigden en weinig geneigd waren tot debat, dialoog en samenwerking. Ondanks de democratisering die ook aan de VU niet voorbij ging (De Wolf 1998: 103-105; Van Deursen 2005: 298-310) was de positie van de hoogleraren nog tamelijk onaantastbaar en bestond er weinig ruimte om hun ideeën, activiteiten en beleid te bekritisieren. Hoogleraren voerden onderling hun kleine oorlogen over de verdeling van onderzoeksgeld, bestuurlijke en onderwijsverplichtingen, en werden nauwelijks gecontroleerd, noch van boven door de Decaan of het College van Bestuur, noch van onderop, door studenten en andere universitaire gremia. Wie zich als hoogleraar wenste te onttrekken aan bestuurlijke en organisatorische taken kon daar mee weggelaten. Het bracht ook met zich mee dat promovendi vaak weinig ruimte hadden. Zij moesten zich aanpassen aan de ideeën van hun promotores of elders hun heil zoeken.

De afdeling Culturele Antropologie/Sociologie van Niet-Westerse Samenlevingen en de VU

De groep die geleid werd door Mart Bax spande volgens velen wat dit betreft de kroon. Insiders en outsiders spreken van een sekte, waarbinnen het voor de insiders goed en veilig toeven was, maar

waar invloeden van buiten systematisch werden geweerd; en niet altijd op een aangename manier. De enkele briefjes van Bax uit die tijd die de commissie onder ogen kreeg, evenals de negatieve opmerkingen in de jaarverslagen over de organisatorische context waarin de hoogleraar werkte, getuigen van een sterk naar binnen gerichte houding met een zekere neerbuigendheid naar collega's en andere outsiders. Promovendi moesten hun plek vinden in een sterk afgesloten omgeving, waarin het woord van Bax wet was. Sommigen konden daar goed in gedijen. Een aantal anderen ervoer deze situatie als zeer onaangenaam. Het kleine aantal succesvolle promoties in deze onderzoeksgroep mag in dit verband wel veelzeggend worden genoemd. Deze naar binnen gekeerde houding gold in zekere zin ook de relatie met de VU als instituut. De Universiteit werd gezien als een noodzakelijke bron van financiering, maar voor de rest als een lastige, veeleisende organisatie die maar het best op afstand kon worden gehouden. Dat was zeker ook het gevolg van de grote veranderingen die de Nederlandse universiteiten – en dus ook de VU - in deze periode ondergingen, waarbij onderwijs en onderzoek bureaucratisch werden gestroomlijnd en fikse bezuinigen werden doorgevoerd (Van Deursen 2005, 385-91).

In deze context bestond er binnen de afdeling als geheel weinig zicht op de wetenschappelijke activiteiten van Bax zelf en zijn medewerkers. Van Bax was bekend dat hij geregeld afwezig was vanwege veldwerk, maar er bestond nauwelijks zicht op zijn concrete activiteiten. Het onderwijs dat onder zijn leiding werd verzorgd, was er vooral op gericht om het paradigma van Norbert Elias te verspreiden. Andere ideeën, soms van collega's binnen de afdeling, werden openlijk met enige minachting bejegend. De onderzoeksresultaten van hem en zijn groep werden nauwelijks door niet-ingewijden besproken. Dat gebrek aan transparantie werd gemakkelijk geaccepteerd omdat veel collega's, ook als zij kritisch waren over zijn gedrag, de omvang en internationale weerklank van zijn wetenschappelijke productie belangrijk vonden voor het prestige en voortbestaan van de afdeling.

Bij de *splendid isolation* van deze wetenschappelijk hoofdmedewerker en bijzonder hoogleraar moet ook de rol van het Curatorium van de leerstoel betrokken worden. De Stichting Het Vrije Universiteitsfonds stelde sinds zijn oprichting in 1985 een groot aantal bijzondere leerstoelen in, als onderdeel van een nieuw personeelsbeleid van de VU. Om zittende staf te kunnen promoveren werd zowel bij de benoemingsprocedure als bij latere jaarlijkse verslaglegging en vijfjaarlijkse evaluaties niet altijd even kritisch meegekeken naar de verrichtingen van de nieuwe hoogleraar. Ook het bestuur van de universiteit lijkt zich in die tijd vrij ver van de academische werkvloer te hebben opgehouden. Zo bestonden er binnen de universiteit weinig corrigerende mechanismen die spanningen, onderlinge conflicten of wangedrag konden identificeren, laat staan verhelpen. In dit verband lijkt ook de uitgeverij van de VU zich weinig kritisch te hebben opgesteld (of kunnen opstellen) jegens de hoogleraar als auteur. De uitgeverij kon daardoor weinig inhoud geven aan haar status als universiteits-uitgeverij.

De antropologische gemeenschap

Zoals al vermeld, waren ook de toenmalige wetenschappelijke discussie en de antropologische theorievorming in het bijzonder niet erg bevorderlijk voor een open theoretisch en methodologisch debat. De verschillende 'scholen' stonden nogal fel tegenover elkaar en de dialoog met andersdenkenden werd niet erg opgezocht. Wanneer dat wel gebeurde, was de toon vaak onaangenaam of zelfs vijandig.

Naast deze wetenschapstheoretische tegenstellingen ontstond er in deze periode een levendig debat over de aard van de kennis en argumentatie binnen de alfa- en gammawetenschappen. Zowel antropologen als historici bogen zich over de vraag in hoeverre de kennis die zij produceerden door literaire middelen werd vormgegeven (van Bremen et al. 1979; Clifford and Marcus 1986; White 1973). Deze zgn. 'literary turn' in de antropologie behelsde strikt genomen de opkomst van de wetenschapstheoretische opvatting dat de producten van onderzoek in de sociale en geesteswetenschappen uit hun aard begrepen moeten worden als 'teksten'. Daarbij werd ook de aard van de in deze disciplines gegenereerde inzichten een punt van discussie, zoals bijvoorbeeld bleek in het door Peter Kloos geredigeerde het boekje, *True fiction* (1990). Deze opvatting werd soms teruggebracht tot een debat over de presentatie van wetenschappelijke kennis. Maar waar Bax zich beroept op een schrijfstijl die niet schroomt methodologische details op te offeren aan 'leesbaarheid', gaat dat zonder meer voorbij aan de bedoeling van de pioniers van de *literary turn*, die met hun kritiek op het (vaak onbewust) literair 'verpakken' van kennis juist de ethische en politieke implicaties van antropologische beeldvorming ter discussie stelden.

Veranderingen

Deze hierboven beschreven elementen uit het einde van de 20^e eeuw geven enig inzicht in de institutionele en wetenschappelijke context waarin Bax zijn werk deed. Zij zijn vandaag de dag al voor een groot deel verdwenen, aangepast of deels gecorrigeerd.

In de hedendaagse universitaire context zijn de wetenschappelijke relaties langzamerhand aan veel strakkere managementeisen onderworpen. In de context van de bezuinigingen en bureaucratisering wordt er binnen antropologieafdelingen in Nederland intern veel meer samengewerkt. Eilandenrijkjes waarin hoogleraren min of meer onweersproken de scepter zwaaien kunnen onder de huidige bestuurs- en visitatiedruk moeilijk meer bestaan. De individualistische onderzoekcultuur van de alfa en gamma wetenschappen is door de collectivisering van onderzoeksubsidies (bij NWO zowel als in Europa) in toenemende mate vervangen door een situatie van collectieve onderzoeksprojecten. Dit kan zeker in de internationale concurrentieverhoudingen niet altijd als een kwaliteitsverbetering worden geïnterpreteerd, maar het heeft een einde gemaakt aan vormen van wetenschappelijk sektarisme en wildgroei van autoritaire tendensen. Door de mogelijkheden van de nieuwe digitale communicatiemedia lijken er betere voorwaarden geschapen voor een meer diverse en open onderzoekcultuur waarin samenwerking en onderlinge kritiek centraler zijn komen te staan.

Onregelmatigheden met publicaties zoals deze commissie die in het geval van Bax heeft geconstateerd, zijn vandaag de dag veel minder voor de hand liggend. Collega's en bestuurders hebben meer middelen tot hun beschikking om te controleren of een publicatie aantoonbaar is verschenen. Verbeteringen in de procedures rondom het gebruik van het Metis systeem maken het opgeven van publicaties die niet bestaan praktisch onmogelijk. Ook plagiaat is vandaag de dag veel eenvoudiger te constateren. Maar dergelijke systemen zijn natuurlijk nooit waterdicht. Onderling vertrouwen blijft essentieel. Collega's en onderzoeksdirecteuren moeten er op kunnen vertrouwen dat publicaties niet op (zelf)plagiaat berusten en artikelen en onderzoeksmateriaal niet zonder expliciete vermelding van de voorgeschiedenis opnieuw worden gereproduceerd. Vertrouwen kan alleen worden gestimuleerd en niet afgedwongen, bijvoorbeeld door onderzoekers te bewegen tot een frequente uitwisseling van gegevens en inzichten. Deze "seminar-cultuur" wordt in Nederland wel met de mond beleden, maar mede door de hoge werkdruk, nog te weinig in praktijk gebracht.

Deze zaak laat zien dat waar ruzies en eilandenrijken ontstaan, de transparantie van het wetenschappelijk bedrijf onder druk kan komen te staan. Wetenschap heeft belang bij debat, bij weerlegging. Er bestaat geen twijfel dat een open en ruimhartige onderzoekscultuur de beste garantie biedt tegen wangedrag en fraude.

In deze context doen universitaire bestuurders er goed aan opnieuw te overwegen welke averechtse effecten de toegenomen publicatiedruk, vooral waar afgemeten aan gekwantificeerd auteurschap, op onderzoekers en onderzoeksafdelingen kan hebben. In het geval van Bax werden de voordelen van een hoge wetenschappelijke productie vaak boven kwaliteit, validering en inhoudelijke discussie gesteld. Het is duidelijk dat in deze context iemand als Bax veel manoeuvreerruimte en macht heeft kunnen verwerven. Dit ging ten koste van een kritische blik op zijn verslaglegging. De nadruk op wetenschappelijke productie is de afgelopen jaren alleen maar groter geworden. Dit kan leiden tot ongezonde verhoudingen waarin publicatiedruk (opnieuw) kan leiden tot sektarisme, gebrek aan tegenspraak en afhankelijkheid.

De zaak-Bax roept ook vragen op over de effectiviteit van het systeem van *peer review* binnen de wetenschappelijke onderzoekspraktijk. Zij laat enerzijds zien dat publicaties soms uitsluitend plaatsvinden in een zeer beperkte kring van gelijkgezinden die elkaar collegiaal zeer goed kennen en vaak een eigen tijdschrift hebben. Anderzijds toont het aan dat het systeem van visitaties en *peer reviews* in tijdschriften en uitgeverijen niet altijd werkt. In principe zouden tijdschriftredacties geen artikelen moeten accepteren die niet door deskundigen op het onderzoeksgebied (met name regionaal) zijn getoetst. Door de wildgroei van tijdschriften in de sociale wetenschappen en *humanities*, en door de kwantitatieve toename van wetenschappelijke artikelen is dat praktisch onmogelijk. Het is echter al een stap in de goede richting als onderzoekers, referenten, redacties en bestuurders zich van deze problematiek bewust zijn.

De zaak Bax wijst ook op een thema dat vandaag de dag groeiende aandacht krijgt, nl. de vraag of, en zo ja, hoe onderzoeksgegevens die aan de basis van wetenschappelijke productie liggen, moeten worden opgeslagen. Dit is ook een thema dat grote aandacht krijgt in het rapport *Zorgvuldig en integer* (2012). Het feit dat antropologische veldwerkaantekeningen en monografieën inmiddels zélf historische bronnen zijn geworden, en het feit dat digitale en multimediale vormen van opslag en presentatie een nieuwe omgang met de door een individuele veldonderzoeker verzamelde gegevens mogelijk maken, geeft mogelijkheden voor onderzoekers en bestuurders in de verschillende alfa- en gammadisciplines om te experimenteren met nieuwe vormen van digitale opslag. Dit soort initiatieven leidt vandaag de dag al tot methodologisch pionierswerk, waarin bijvoorbeeld audiovisuele bestanden veel makkelijker beschikbaar kunnen worden gemaakt. Dit kan een grotere controle en transparantie mogelijk maken en de communicatie van onderzoekers met zowel onderzoeksparticipanten als collega's sterk wijzigen. Daarbij mag niet worden vergeten dat dit veel hogere eisen stelt aan de bescherming van de privacy en belangen van onderzoeksparticipanten en andere ethische overwegingen. Het huidige academische bestel wordt gekenmerkt door een structurele tegenstelling tussen de eisen van bescherming van onderzoeksparticipanten door 'informed consent' en de wettelijke bescherming van privacy aan de ene kant, en de eis van transparantie van onderzoeksgegevens aan de andere. Zorg over misbruik van gegevens, vaak bepaald door een model overgenomen uit de medische wetenschap, kan in extreme vormen er toe leiden dat wetenschappers wordt gevraagd om aan de ene kant persoonlijke gegevens zo kort mogelijk te bewaren en te vernietigen, en aan de andere kant deze gegevens zo lang en openbaar

mogelijk te bewaren om vormen van onderzoeksfraude tegen te gaan. Het medische model (waar bijvoorbeeld een reële angst bestaat voor beschuldigingen van *malpractice* door patiënten en hun juridische vertegenwoordigers) is lang niet altijd van toepassing op andere disciplines. Dit zou academische bestuurders, van decanen tot en met de VSNU, moeten aanzetten om veel genuanceerder met dergelijke tegenstellingen om te gaan.

Tenslotte zijn openheid en alertheid twee elementen die uiterst belangrijk zijn als collega's en bestuurders worden geconfronteerd met vermoedens van wangedrag of fraude. De commissie is zich zeer bewust van de obstakels en gevaren rond het signaleren van wangedrag onder collega's. Zij heeft geconstateerd dat al veel langer geruchten rondgingen over het wetenschappelijk werk van Mart Bax. Enkele collega's hebben ook geprobeerd Bax daarop aan te spreken. Dat is tot privé-initiatieven beperkt gebleven en heeft uiteindelijk tot niets geleid, zeker ook omdat Bax zich nadrukkelijk bleef beroepen op de 'vertrouwelijkheid' van zijn bronnen. De beroepsvereniging NSAV heeft toen zij signalen hieromtrent heeft ontvangen, ook geen actie ondernomen, noch de werkgever ingelicht.

Toen journalisten de zaak in de openbaarheid aanhangig maakten, heeft de VU, als universiteit die Bax gedurende zijn wetenschappelijke leven onderdak heeft geboden, onmiddellijk actie ondernomen. Daarbij moet echter ook geconstateerd worden dat deze actie in eerste instantie nog weinig doortastend was. De commissie heeft de indruk dat het College van Bestuur deze zaak, om welke redenen dan ook, te lang niet de noodzakelijke aandacht gaf die ze verdiende. Dit soort beschuldigingen, ook als zij iemand betreffen die reeds afscheid heeft genomen van de universiteit, genereren veel onrust voor de betreffende afdeling, de discipline en de universiteit zelf.

Het lijkt geen twijfel dat het aanklaarten van wangedrag onder collega's heel gevoelig ligt. Het kan voor de 'klokkenluider' grote consequenties hebben en de afdeling reputatieschade opleveren. Dat is een probleem dat niet simpelweg op te lossen is door het creëren van een commissie of een vertrouwenspersoon. De belangrijkste remedie lijkt een open en participatief werkklimaat te zijn, waarin collegiale samenwerking en bestuurlijke transparantie centraal staan. Het hier besproken specifieke geval, dat refereert aan zaken die in een relatief ver verleden plaatsvonden, laat des te meer zien dat beschuldigingen van wangedrag en fraude niet vanzelf verdwijnen. Zij dienen zo snel en grondig mogelijk op transparante wijze te worden uitgezocht. Daarbij is het enerzijds belangrijk dat de beschuldigingen in alle eerlijkheid ten aanzien van de beschuldigde worden onderzocht, maar moet anderzijds van de betrokken universiteit worden verwacht dat zij niet aarzelt volledige openheid van zaken te geven. De commissie dankt in dat verband alle betrokkenen binnen de VU en het beroepsveld voor de open en betrokken medewerking die ze bij dit onderzoek heeft gekregen.

Bijlage 1: Opdrachtbrief Vrije Universiteit

CEDLA
t.a.v. de heer prof. dr. J.M. Baud
Roetersstraat 33
1018 WB AMSTERDAM

DATUM	ONS KENMERK	UW BRIEF VAN	UW KENMERK
22.07.2013	FD/ev/2013/1006	-	-
E-MAIL	TELEFOON	FAX	BIJLAGE(N)
e.i.verkerk@vu.nl	020 598 5320	020 598 5770	-

Betreft: Opdrachtomschrijving Vrije Universiteit

Geachte heer Baud,

De Rector Magnificus van de Vrije Universiteit van Amsterdam bevestigt hierbij de instelling van een Commissie, onder voorzitterschap van professor J.M. Baud (CEDLA, Universiteit van Amsterdam), op 18 maart jl.. De Commissie bestaat verder uit mevrouw prof.dr. S. Legêne (Vrije Universiteit) en prof.dr. P.J. Pels (Universiteit Leiden). Deze commissie zal onderzoek doen naar de juistheid van een aantal beschuldigingen van wetenschappelijk wangedrag gericht aan het adres van emeritus professor M.M.G. Bax, destijds bijzonder hoogleraar Politieke Antropologie aan de Vrije Universiteit. De bedoelde beschuldigingen zijn gedaan door:

- Frank van Kolschooten in zijn in 2012 verschenen boek "Ontspoorde Wetenschap" waarin hij stelt dat (een deel van) de feiten met betrekking tot een Brabants Klooster en het bedevaartsoort Medjugorje door prof. Bax zouden zijn verzonden;
- Richard de Boer in de Volkskrant van 13 april 2013, waarin hij stelt dat (een ruim aantal) feiten door Bax beschreven met betrekking tot de "kleine oorlog" in Medjugorje niet kloppen en dat Bax daarvan moet hebben geweten;
- Richard de Boer eveneens in de Volkskrant van 13 april 2013 die stelt dat een (aanzienlijk) deel van de publicaties van Bax zoals die voorkomen in officiële publicatielijsten niet bestaan.

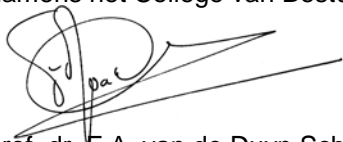
De opdracht is drieledig:

1. De Commissie onderzoekt deze beschuldigingen op hun juistheid.
2. Als wetenschappelijk wangedrag wordt geconstateerd, zal de Commissie inzichtelijk maken wat daarvan de consequenties zouden kunnen zijn voor de universitaire onderzoekscultuur en de antropologische discipline
3. Als wetenschappelijk wangedrag wordt geconstateerd, dient de Commissie aanbevelingen te formuleren om de mogelijke schade te herstellen en herhaling te voorkomen.

Het College van Bestuur heeft reeds in een eerder stadium ingestemd met de door de Commissie voorgestelde werkwijze, alsmede de financiële consequenties die daaruit voortvloeien. Het College garandeert dat het rapport van de commissie openbaar zal worden gemaakt, en de achterliggende (al dan niet vertrouwelijke) onderzoeksgegevens op grond waarvan de commissie tot zijn conclusies is gekomen, zorgvuldig zullen worden gearchiveerd. De commissie zal haar werkzaamheden afstemmen met de Ombudsman Wetenschappelijke Integriteit van de VU, prof. dr. A.P. Hollander.

Het College van Bestuur vrijwaart de Commissie en zijn leden van eventuele juridische consequenties van hun werkzaamheden en bevindingen.

Met vriendelijke groet,
namens het College van Bestuur,

prof. dr. F.A. van de Duyn Schouten
Rector Magnificus

c.c. prof. dr. P.J. Pels, prof. dr. S. Legêne, prof. dr. A.P. Hollander

Bijlage 2 Bronnen en geraadpleegde literatuur

Persoonlijke communicatie (gesprekken, telefonisch contact, email) met:

M.M.G. Bax (drie gesprekken d.d. 5-6-2013, 27-6-2013, 31-7-2013)

G. Banck, A.P.J. Bernts, J.C.H. Blom, R. de Boer, J.F. Boissevain, J. Breman, L.A. Brouwer, C. Bijker, W. Campschreur, E. Claverie, G. Duijzings, P. Geschiere, J. Halpern, C. Hanken, Fr. R. Jolić, K. Knibbe, A.J.F. Köbben, E. Koster, D. Kooiman, W.J.M. Levelt, N.H. v. Lingen, M. Lovrenović, P.J. Margry, P. Meurkens, F. Papma, M. v.d. Port, L.D. Meijers, P.G.J. Post, Ph. Quarles van Ufford, P. v. Rooden, O. Salemink, J.Sanders, A. Simić, J.T. Sunier, H. Tak, H.U.E. Thoden van Velzen, P. v.d. Veer, J. Verrips, L. Winkeler

Niet-openbare Archieven, vertrouwelijk ingezien en waar nodig geciteerd in dit rapport:

VU oud-archief en VU archief College van Bestuur: Personeelsdossier MMG Bax (verfilmd, niet meer compleet); Hoogleraarsdossier M.M.G. Bax, Stichting het Vrije-Universiteitsfonds dossier M.M.G. Bax

VU-METIS, publicatie-database; publicaties M.M.G. Bax

Documenten overhandigd door M.M.G. Bax aan de commissie (juni-augustus 2013)

Documenten overhandigd door F. van Kolfschooten, P.J. Margry en O. Salemink aan de commissie

Stukken uit bepaalde Nederlandse kloosterarchieven

Aangehaalde publicaties Mart Bax

(1980, met Aad Nieuwenhuis) Boerenemancipatie in Brabant: Vergruizeling van een beeld, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 61: 163-180.

(1982, met Aad Nieuwenhuis) Peasant-Emancipation in the Roman Catholic South of the Netherlands: The Shattering of a Tableau-Vivant, *The Netherlands' Journal of Sociology* 18: 25-45.

(1982) 'Wie tegen de Kerk piest wordt zelf nat': Over uitbreiding en intensivering van het clericale regime in Noord-Brabant, *Antropologische Verkenningen* 1 (2): 20-58.

(1983a) 'Us' Catholics and 'Them' Catholics in Dutch Brabant: The Dialectics of a Factional Process, *Anthropological Quarterly* 56 (5): 167-178.

(1984) 'Officieel geloof' en 'Volksgeloof' in Noord-Brabant; veranderingen in opvattingen en gedragingen als uitdrukking van rivaliserende clericale regimes, *Sociologisch Tijdschrift* 10 (4): 621-647.

(1985a) Religious Infighting and the Formation of a Dominant Catholic Regime in Southern Dutch Society, *Social Compass* XXXII (1): 57-72.

(1985b) *Brabant – Opnieuw Missiegebied? Een veranderend kerkbegrip als gevolg van wijzigende intra-religieuze machtsverhoudingen*. Antropologische Papers VU nr. 3. Amsterdam: VU Uitgeverij.

(1985c) Popular Devotions, Power, and Religious Regimes in Catholic Dutch Brabant, *Ethnology* 24: 215-228.

(1985d) Opstand op de Lindenburgh. Monastieke machtsverhoudingen in een ontwikkelingsperspectief, *Sociologische Gids* 32 (3): 178-195.

(1985e) Religieuze regimes en staatsontwikkeling: notities voor een figuratie-benadering, *Sociologisch Tijdschrift* 12 (1): 22-47.

(1985f) 'Dichtbij en toch Vreemd', in A. Koster (ed.) *Culturen dicht-er-bij. Ervaringen van acht antropologen*. Assen/Maastricht: Van Gorcum, pp. 3-12.

(1986a) 'Terug naar Donkere Tijden? Over het falen van een voorgeschreven kerkelijke orde in hedendaags ruraal Brabant', in G. Rooijackers en Th. Van der Zee (eds.), *Religieuze volkscultuur. De spanning tussen de voorgeschreven orde en de geleefde praktijk*. Nijmegen: SUN, pp. 119-135.

(1986b) Rebellion at the Lindenburgh: Southern Dutch monastic power relations in a developmental perspective, *The Netherlands Journal of Sociology* 22 (2): 130-144.

(1987) Religious Regimes and State-Formation: Towards a Research Perspective, *Anthropological Quarterly* 60 (1): 1-11.

(1989) *De vernedering van een heilige. Religieuze machtspolitiek in een Zuidnederlandse dorpsgemeenschap*. Inaugurale rede Vrije Universiteit Amsterdam, 5 oktober 1989. Hilversum: Gooi & Sticht.

(1990) A Monastic Community between 'Fiction' and 'Non-Fiction', in P. Kloos (ed.), *True Fiction. Artistic and Scientific Representations of Reality*. Amsterdam: VU University Press, pp. 9-20.

(1991) Religious Regimes and State Formation: Toward a Research Perspective, in Eric R. Wolf (ed.), *Religious Regimes and State Formation. Perspectives from European Ethnology*. New York: SUNY Press, pp. 7-27.

(1992) St. Gerard's Wrath: Religious Power Politics in a Dutch Community, *Anthropological Quarterly* 65 (4): 177-186.

(1995) *Medjugorje: Religion, Politics and Violence in Rural Bosnia*. Amsterdam: VU Uitgeverij.

(1998) Maria en de mijnenwerpers van Medjugorje: de dynamiek van etnische zuivering in ruraal Bosnië-Herzegovina, *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 25 (3): 371-94.

(1999) Warlords, priests, and the politics of ethnic cleansing: a case-study from rural Bosnia Hercegovina, *Ethnic and Racial Studies* 23 (1): 16-36.

(2000) Holy Mary and Medjugorje's rocketeers. The logic of an ethnic cleansing process in Bosnia. *Ethnologia Europaea*, 30 (1): 45-58.

Andere bronnen en aangehaalde literatuur

“Bakens & Dwaallichten. Integriteit in de wetenschap”, Dossier *De Gids* 176: 4 (2013): pp. 3-21

ASA (Association of Social Anthropologists of the UK and the Commonwealth), *Ethical Guidelines for Good Research Practice*, March 1999. [http://www.theasa.org/ethics/Ethical_guidelines.pdf Accessed 31-5-2013]

Axel, B.K., 'Introduction: Historical Anthropology and Its Vicissitudes', in B.K. Axel (ed.), *From the Margins. Historical Anthropology and Its Futures*. Durham en Londen, Duke University Press, 2002, pp. 1-44.

Bailey, F., *Stratagems and Spoils. A Social Anthropology of Politics*. Oxford: Blackwell, 1969.

Bax, M., P. Kloos en A. Koster (eds.), *Faith and polity: essays on religion and politics*. Amsterdam: VU University Press, 1992.

Bax, M., en A. Koster (eds.), *Power and prayer: religious and political processes in past and present*. Amsterdam: VU University Press, 1993.

Bax, M., en A. Nieuwenhuis, 'De plank misslaan, maar toch doorhameren; kanttekeningen bij Fischer, Van der Veen en Trienekens', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 7: 23 (1981): 286-288.

Berkhout, K., en E. de Bruin, 'Slordig omgaan met slordigheden', *NRC-Handelsblad*, 15-16 september 2012.

Beroepscode opgesteld in samenwerking met een aantal instellingen en verenigingen op sociaal-wetenschappelijk gebied vastgesteld in de ledenvergadering van de Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging dd 18-12-75.

Blok, A., en L. Brunt (eds.), 'Beschaving en Geweld. Antropologische en historische kritiek op de civilisatietheorie van Norbert Elias' (Themanummer), *Sociologische Gids* XXIX: 3-4 (1982): 193-344.

Boer, R. de, 'Het kaartenhuis van hoogleraar Bax; Wetenschapsfraude, Reportage Feit en Fictie op Voet van Oorlog', *de Volkskrant – Wetenschap*, 13-4-1013.

Bremen, J. van, S. van der Geest, en J. Verrips, *Romanthropologie. Essays over antropologie en literatuur*. Amsterdam: Antropologisch-Sociologisch Centrum UvA, 1979.

Brunt, L., 'De beginselen der sociologie', *Sociodrome* 7: 1 (1982): 13-15.

Campschreur, W., *Bosnië–Herzegovina: mensen, politiek, economie, cultuur, milieu*. Amsterdam: KIT Uitgeverij/NOVIB, 2002.

Clifford, J., en G.E. Marcus (eds.), *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press, 1986.

Deursen, A.J. van, *Een hoeksteen in het verzuild bestel. De Vrije Universiteit 1880-2005*. Amsterdam, Bert Bakker, 2005.

Documentation for the Research Assessment of Socio-Cultural Studies. Faculty of Social Sciences Vrije Universiteit, March 1995.

Documentation for the Research Assessment of Socio-Cultural Sciences. Faculty of Social Sciences Vrije Universiteit Amsterdam, May 2000.

El, Carla van, *Figuraties en verklaringen: Stijlgebonden schoolvorming in de Nederlandse sociologie*. Amsterdam: Aksant, 2002.

Evans-Pritchard, E.E., *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*. Oxford: Clarendon Press.

Evans-Pritchard, E.E., 'Social Anthropology: Past and Present', *Man* 50 (1950): 118-24.

Fischer, E.J., D.J. van der Veen en G.M.T. Trienekens, 'Historiserende Antropologie in discussie. Vegruizeling van een pretentie of genese van een samenwerking?', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 7: 23 (1981): 265-280.

Fluehr-Lobban, C. (red.), *Ethics and the Profession of Anthropology: Dialogue for a New Era*. Philadelphia: The University of Pennsylvania Press, 1991

Frenken, A.M., 'Altaren, beneficiën en geestelijkheid der voormalige parochiekerk van Helmond', *Bossche Bijdragen* IX (1927-28): 209-266.

Frenken, A.M., 'Van Alphen en de rijksbezoldiging der geestelijkheid', *Bossche Bijdragen* XX (1950-51): 118-266.

Frenken, A.M., 'Van Alphen en de eerste pogingen tot Herstel der Hierarchie', *Bossche Bijdragen* XXII (1953-55a): 69-96.

Frenken, A.M., 'De nieuwste Sint-Oda legende', *Bossche Bijdragen* XXII (1953-55b): 97-115.

Frenken, A.M., 'Van Alphen en het Bossche Seminarie', *Bossche Bijdragen* XXII (1953-55c): 228-260.

Frenken, A.M., 'Bij herlezing van Rogiers "Geschiedenis van het Katholicisme in Noord-Nederland in de 16^e en 17^e eeuw"', *Bossche Bijdragen* XXII (1953-55d): 276-300.

Frenken, A.M., 'Van Alphen en de Religieuzen, bijzonder de Norbertijnen van Berne', *Bossche Bijdragen* XXIII (1956-57a): 1-31.

Frenken, A.M., 'Aanvullingen op Schutjes' "Geschiedenis van het Bisdom 's Hertogenbosch"', *Bossche Bijdragen* XXIII (1956-57b): 46-166.

Gellner, E. (ed.), *Islamic dilemmas: reformers, nationalists and industrialization: the southern shore of the Mediterranean*. Berlijn/Amsterdam: Mouton, 1985 (Religion and Society 25).

- Glenny, M., *The Fall of Yugoslavia. The Third Balkan War*. London etc.: Penguin, 1992
- Hanken, C., D. Meijers en Fred Spier (eds.), *Het regime van Mart Bax. Opstellen voor de meester-antropoloog*. Amsterdam: Afdeling Culturele Antropologie VU Amsterdam, 2002. [Antropologische Bijdragen 15]
- Houtman, D., *Op jacht naar de echte werkelijkheid. Dromen over authenticiteit in een wereld zonder fundamenteën*. Inaugurale rede, Erasmus Universiteit. Amsterdam: Pallas Publications, 2008.
- Jolić, R. fr., 'Ziekelijke verzinsels over Medugorje' ('Bolesne izmišljotine o Međugorju')", Čitluk, 30. svibnja 2013, onuitgegeven manuscript. (Vertaald voor commissie, augustus 2013).
- Kloos, P., *Antropologie als wetenschap*. Muiderberg: Coutinho, 1984.
- Kloos, P., *Door het oog van de antropoloog. Botsende visies bij heronderzoek*. Muiderberg: Coutinho, 1988.
- Kloos, P. (ed.), *True Fiction. Artistic and Scientific Representations of Reality*. Amsterdam: VU University Press, 1990.
- Köbben, A.J.F., "Bedrog in de Wetenschap", *Voordracht tijdens de bijeenkomst van de Afdeling Letterkunde der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen op 9 januari 2012*.
- Köbben, A.J.F., 'Ethische dilemma's bij onderzoek', in M. Mentzel et al. (ed.), *Ethische vragen bij sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Assen: Van Gorcum, 1995, pp. 12-26.
- Köbben, A.J.F., *Wie niet waagt die niet wint. Over validiteit en representativiteit bij antropologisch en sociologisch onderzoek*. Amsterdam: KNAW, 1991. [Mededelingen van de Afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, Deel 54, nr. 1]
- Kolfschooten, F. van, 'Check strafblad van wetenschappers', *NRC-Handelsblad*, 20-21 april 2013.
- Kolfschooten, F. van, *Ontspoorde wetenschap. Over fraude, plagiaat en academische mores*. Amsterdam: Uitgeverij De Kring, 2012.
- Latour, B., When things strike back: a possible contribution of science studies, *British Journal of Sociology* 5 (2000): 105-23.
- Leenders, J., 'Over roomse en protestantse heiligen', in J.C.H. Blom (ed.), *De verzuiling voorbij*. Amsterdam: Spinhuis, 2000, pp. 46-66.
- Levelt, W.J.M. et al., *Falende wetenschap: De frauduleuze onderzoekspraktijken van sociaal-psycholoog Diederik Stapel*, 28 november 2012a (<https://www.commissielevelt.nl/>).
- Levelt, W.J.M., 'Het was slodderwetenschap, het hele systeem heeft gefaald' (Interview), *NRC-Handelsblad* 28 november 2012b: 4-5.
- Loos, J.C. van der, 'Antonius van Gils in betrekking tot de Noord-Nederlandse missie', *Bossche Bijdragen XII* (1933-34): 353-373.

Mosse, D., 'Anti-social anthropology? Objectivity, Objection, and the Ethnography of Public Policy and Professional Communities', *Journal of the Royal Anthropological Institute* 12: 4 (2006): 935-956.

Nieuwenhuis, A., *Machtsverschuivingen en eliteformatie in een Brabants dorp*. Amsterdam: Leeronderzoeksverslag CA/SNWS Vrije Universiteit, 1976.

Nieuwenhuis, A., *Boerenleiders in een heidedorp. Een antropologische studie van machtsverhoudingen in een Brabants dorp 1850-1923*. Amsterdam: eigen beheer, 1979.

Post, P.G.J., Recensie M. Bax, *Relieuzere regimes in ontwikkeling* (1988) en *De vernedering van een heilige* (1989), *Volkskundig Bulletin* 16,2 (1991): 215-216.

Post, P.G.J., Recensie M. Bax, *Relieuzere regimes in ontwikkeling* (1988) en *De vernedering van een heilige* (1989), *Antropologische Verkenningen* 10:1 (1991): 71-72.

Quality Assessment Research – Onderzoeksbeoordeling - Sociology and Anthropology. VSNU July 1996.

Report of the Evaluation Committee for Research Quality Assessment 2001-2006, Faculty of Social Sciences VU University Amsterdam, February 2008.

Research Assessment Social Sciences: Self-Evaluation Report 2001-2006. Faculty of Social Sciences, VU University Amsterdam, 2007.

Rooijackers, G., *Rituele repertoires. Volkscultuur in oostelijk Noord-Brabant 1559-1853*. Nijmegen: SUN, 1994.

Schapera, I., 'Should Anthropologists Be Historians?', *Journal of the Royal Anthropological Institute* 92: 2 (1962): 198-221.

Selier, F., 'In Search of Limitation. Aspects of Forty Years of CA/SNWS at the Free University, Amsterdam', in H. Vermeulen en J. Kommers (eds.), *Tales from Academia. History of Anthropology in the Netherlands*, Part I. Saarbrücken: Verlag für Entwicklungspolitik, 2002, pp. 547-567. [Nijmegen Studies in Development and Cultural Change Vol. 39]

Shore, C., en S. Wright, 'Coercive Accountability: the Rise of Audit culture in Higher Education', in M. Strathern (ed.), *Audit Culture. Anthropological Studies in Accountability, Ethics and the Academy*. Londen en New York: Routledge, 2000, pp. 57-89.

Socio-Cultural Sciences, Assessment of Research Quality. Utrecht: VSNU, 2001.

Sprangers, H., en H. Tak, 'Voortgezette 'Overherigheid' in een Noord-Brabants Dorp. Boeren- en Arbeidersverenigingen in Dongen (1920-1940)'. Nijmegen: Kandidaatsscriptie IKSA, 1982.

Stocking, G.W., 'Reading the Palimpsest of Inquiry: *Notes and Queries* and the History of British Social Anthropology', in *Delimiting Anthropology. Occasional Essays and Reflections*. Madison: University of Wisconsin Press, 2001, pp. 164-206.

Verrips, J., 'Moedwillige misverstanden?', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 7: 23 (1981): 281-285.

West, R., *Tito and the Rise and Fall of Yugoslavia*. Londen: Faber and Faber, 2009.

Wildenbeest, G., *De Winterswijkse Scholten: opkomst, bloei en neergang. Een antropologische speurtocht naar het fatum van een agrarische elite*. Amsterdam: VU Uitgeverij, 3^e druk, 1985. [1^e druk 1983]

Wilterdink, N., 'De civilisatietheorie in discussie. Opmerkingen bij een congres', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 8: 4 (1982): 571-590.

Wolf, E. (ed.), *Religion, power and protest in local communities : the northern shore of the Mediterranean*. Berlin/Amsterdam: Mouton, 1984 (Religion and society 24).

Wolf, E. (ed.), *Religious Regimes and State-Formation. Perspectives from European Ethnology*. Albany: SUNY Press, 1991.

Wolf, J.J. de, *Eigenheid en samenwerking. 100 jaar antropologisch verenigingsleven in Nederland*. Leiden: KITLV Uitgeverij, 1998.

Žanić, I., 'War and Peace in Herzegovina', fall/winter 1998
(<http://www.c3.hu/scripta/books/98/34/zanic.htm>) (laatste raadpleging 3-9-2013).

Zorgvuldig en integer omgaan met wetenschappelijke onderzoeksgegevens. Amsterdam: KNAW, 2012. [KNAW – Advies van de KNAW-Commissie Onderzoeksgegevens]

Zwier, G.J., *Antropologen te velde. De cultuurschok van de veldwerker*. Baarn: De Prom, 2^e herziene druk, 1989.

Bijlage 3 Volledige publicatielijst M.M.G. Bax - Verschenen en niet-verschenen publicaties

Toelichting vindplaats:

CV = CV in dossier benoeming bijz. hoogleraar (1988-89)

VCW1987-88 = Onderzoeksverslag 1987 vaste Commissie voor de Wetenschap

D1995 = Documentation Research Assessment 1995

Eval 93-97 = literatuuropgave evaluatie in 1998 met oog op verlenging hgl

D2000 = Documentation Research Assessment Socio-Cultural Sciences 2000

S2007 = Research Assessment Social Sciences: Self-Evaluation Report 2001-2006 (2007)

M = METIS, het registratiesysteem voor wetenschappelijke publicaties van VU-medewerkers

I VERSCHENEN PUBLICATIES				
	vindplaats	jaartal	titel	titel bundel/congres/uitgeverij
1	Genoemd in 2 (1966)	1964	Servië, een bijdrage tot de typologie van de peasant society (doctoraalscriptie)	Amsterdam (Gemeente Universiteit), niet gepubliceerd.
2	Picarta	1966	Bibliografie peasant society	Amsterdam (Vrije Universiteit), stencil-uitgave.
3	CV, Picarta	1970	Patronage Irish style: Irish politicians as brokers	Sociologische Gids 17, 3.
4	Proefschrift	1971	Kiesstelsel en leider-volging relaties in Ierland	Mens en Maatschappij 46: 366-75.
5	Proefschrift	1972	Integration, forms of communication, and development: centre-periphery relations in Ireland past and present	Sociologische Gids 19: 137-44.
6	Picarta	1973	Dimensies in politieke antropologie: discussiestuk voor de themagroep politiek, 8 maart 1973	Interne publicatie.
7	CV, Picarta	1973	Harpstrings and confessions: an anthropological study of politics in rural Ireland	Proefschrift, Amsterdam (Gemeente Universiteit) 1973.
8	CV	1975	The political machine and its importance in the Irish Republic	Political Anthropology 1, 1: 6-20.
9	Picarta	1975	Changing elites and parochialization of Irish rural politics	Symposium on 'Aspects of developmental change in rural Ireland', Amsterdam, 22-3 1975.
10	CV, Picarta	1975	On the increasing importance of machine-style politics in the Irish political process	J. Boissevain & J. Friedl (eds.), Beyond the Community: Social Process in Europe, p. 134 e.v.
11	CV, Web of Science	1976	Harpstrings and confessions: machine-style politics in the Irish Republic	Assen, etc.: Van Gorcum (handelseditie van proefschrift).
12	Picarta	1977	Network structuralists and network actionists: an old dichotomy under new cover	Paper prepared for a session on 'Current research and theory in social network analysis' of the 76th annual meeting of the American anthropological association
13	Web of Science	1978	Binnenstebuiten en ondersteboven. De antropologie van de industriële samenleving (Terreinverkenningen in de Culturele Antropologie)	Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 134, 1: 181-2.
14	CV	1978	Figurational analysis: a better perspective for networkers; with an illustration from Ireland	Anthropological Quarterly 51, 4: 221-30.
15	Picarta	1979	Corruptie in ontwikkelingslanden	Civis Mundi 18, 1: 33.
16	CV, Picarta	1980	Boerenemancipatie in Brabant: vergruizeling van een beeld	Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis 6, 18: 163-80.
17	Picarta	1981	Fredrik Barth (1929): voortrekker en avonturier	Intermediair 17, 35: 23.
18	Picarta	1981	M. Bax en A. Nieuwenhuis, Historiserende antropologie in discussie, 3: de plank mislaan maar toch doorhameren; kanttekeningen bij Fischer, Van der Veen en Trienekens	Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis 7, 23: 286.
19	CV	1981	Ireland – Changing power balances of a nation-state and its rural communities (Titel moet zijn: The small community in the Irish political process)	P.J. Drudy (ed.), Ireland; land, politics and people. London: Cambridge University Press, pp. 119-140
20	CV	1982	Fredrik Barth. Portret van een voortrekker	G. Banck & B. van Heijningen (eds.), Beroep antropoloog. Vreemde volken, visies en vooroordelen. Amsterdam: Interpress.

21	CV, Picarta	1982	M. Bax en A. Nieuwenhuis, Peasant emancipation in the Roman Catholic South of the Netherlands: the shattering of a tableau-vivant	The Netherlands' Journal of Sociology 18: 25-45.
22	Picarta	1982	"Wie tegen de Kerk piest wordt zelf nat": over uitbreiding en intensivering van het clericale regime in Noord-Brabant	Antropologische Verkenningen 1, 2: 20-58.
23	CV	1983	"Us" Catholics and "Them" Catholics in Dutch Brabant: the dialectics of religious factional process	Anthropological Quarterly 56, 5: 167-78.
24	Picarta	1983	Schisma in een parochie: spanning tussen kerkelijke autoriteiten en de plaatselijke kloostergemeenschap in een Brabants dorp	Intermediar 19, 13: 21.
25	Picarta	1983	Religious leadership and social-cultural change in Southern Dutch society: the dialectic of a politico-religious process	Paper prepared for a symposium on 'Leadership and social change' of the XIth International Congress of anthropological and ethnological sciences. Vancouver, August 20-5, 1983.
26	CV, Picarta	1983	Ritualisering en versobering in een Brabantse dorpsparochie	A. Koster, Y. Kuiper en J. Verrips, Feest en ritueel in Europa. Antropologische essays.
27	CV, Picarta	1984	"Officieel geloof" en "volks geloof" in Noord-Brabant; veranderingen in opvattingen en gedragingen als uitdrukking van rivaliserende clericale regimes	Sociologisch Tijdschrift 10 (1983-1984): 621-47.
28	CV, Picarta	1985	Religieuze regimes en staatsontwikkeling; notities voor een figuratie-benadering	Sociologisch Tijdschrift 12, 1: 22-47.
29	CV, Picarta	1985	Religious infighting and the formation of a dominant Catholic regime in southern Dutch society	Social Compass 32, 1: 57-72.
30	CV	1985	Popular devotions, power and religious regimes in Catholic Dutch Brabant	Ethnology 24, 3: 215-27.
31	CV, Picarta	1985	Brabant- opnieuw missiegebied?: een veranderend kerkbegrip als gevolg van wijzigende intra-religieuze machtsverhoudingen	Antropologische Papers VU, nr. 3. Amsterdam: VU Uitgeverij.
32	CV, Picarta	1985	Opstand op de Lindenburgh; monastieke machtsverhoudingen in een ontwikkelingsperspectief	Sociologische Gids 32, 3: 178-95.
33	Ned. Lit.	1985	Dichtbij en toch vreemd	A. Koster (ed.), Culturen dicht-er-bij. Ervaringen van acht antropologen. Assen/Maastricht: Van Gorcum, pp. 3-12.
34	CV, Picarta	1986	Politieke antropologie in vogelvlucht; van 'law and order' naar zingeving en macht	Ginneken en Kouijzer (eds.), Politieke psychologie Samson, pp. 132-41.
35	CV, Picarta	1986	Terug naar donkere tijden? Over het falen van een voorgeschreven kerkelijke orde in hedendaags ruraal Brabant	G. Rooijackers en Th. van der Zee (eds.), Religieuze volkscultuur. De spanning tussen de voorgeschreven orde en de geleefde praktijk. Nijmegen: Sun, pp. 119-35.
36	Picarta	1986	Rebellion at the lindenburgh: southern Dutch monastic power relations in a developmental perspective	The Netherlands Journal of Sociology 22, 2: 130-44.
37	CV, VCW1987-88	1986	Religieuze machtsbalansen en een veranderende kerkopvatting in Noord-Brabant	F. Besouw e.a. (eds.), Balans en perspectief. Over aard en functie van het verleden. Utrecht, Proceedings RUU, pp. 179-203. (Moet zijn: pp. 1259-72)
38	CV, VCW1987-88	1987	Religious regimes and state formation; towards a research perspective	Anthropological Quarterly 60, 1: 1-11.
39	CV, Picarta	1987	Maria-verschijningen in Medjugorje: rivaliserende religieuze regimes en staatsvorming	Sociologisch Tijdschrift 14, 2: 195-223.
40	Picarta	1988	Development and decline: the evolution of sociopolitical organisation, door H.J.M. Claessen, P. van de Velde en M. Estellie Smith: boekbespreking	Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 144, 1: 173-4.
41	Picarta	1988	Return to mission status?	Ethnologia Europaea 18, 1: 73.
42	Picarta	1988	Religieuze regimes in ontwikkeling: verhuide vormen van macht en afhankelijkheid	Hilversum: Gooi en Sticht.
43	CV, Picarta	1988	Politieke antropologie in vogelvlucht	Amsterdam: VU Uitgeverij.
44	Picarta	1989	De zieners van Medjugorje: professionalisering en beheersingsproblemen in een Joegoslavisch bedvaartcentrum	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift 16, 1: 3.
45	Picarta	1989	De vernedering van een heilige: religieuze machtspolitiek in een Zuidnederlandse dorpsgemeenschap	Inaugurale rede VU 5 oktober 1989. Hilversum: Gooi & Sticht.
46	Picarta	1990	The great Father and the danger: religious cults, material forces and collective fantasies in the world of the Surinamese Maroons, door H.U.E. Thoden van Velzen en W. van Wetering: boekbespreking	Antropologische Verkenningen 9, 1: 56.

47	D1995	1990	Patronage in a holy place; preliminary research notes on a 'parallel structure' in a Yugoslav pilgrimage centre	Ethnos 55, 1-2: 41-55.
48	Picarta	1990	The madonna of Medjugorje: religious rivalry and the formation of a devotional movement in Yugoslavia	Anthropological quarterly 63, 2, 63-75.
49	Picarta	1990	Religieus cliëntelisme in een Joegoslavische boerengemeenschap	Sociologische Gids 37, 2: 94.
50	Picarta	1990	Vrouwengekte in Medjugorje: duivelsterreuren en pelgrimsdwang in een Joegoslavisch bedevaartsoord	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift, 17, 1: 29.
51	D1995	1990	The seers of Medjugorje; professionalization and management problems in a Yugoslav pilgrimage centre	Ethnologia Europaea 21, 2: 82-98. (Moet zijn 2: 167-76)
52	Picarta	1990	Helers en heiligen: volksgenezers en wonderdoeners in Brabant door J. van Uffelen: boekbespreking	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift, 16, 4: 154.
53	D1995	1990	A monastic community between 'fiction' and 'non-fiction'	P. Kloos (ed.), True fiction, artistic and scientific representations of reality. Amsterdam: VU University Press, pp. 9-20.
54	D1995	1991	Religious regimes and state-formation: toward a research perspective	E.R. Wolf (ed.), Religious regimes and state-formation, perspective from European ethnology. New York: State University of New York Press, pp. 7-27.
55	CV, D1995, Eval 93-97	1991	Marian apparitions in Medjugorje; rivalling religious regimes and state formation in Yugoslavia	E.R. Wolf (ed.), Religious regimes and state-formation, perspective from European ethnology. New York: State University of New York Press, pp. 29-55.
56	Picarta	1991	De heiligen van Gomila: geloof en geweld in een Joegoslavische boerensamenleving	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift, 17, 4: 111-38.
57	D1995	1991	Religious regimes in Catholic Dutch society	M.Swartz en F. McGlynn, Anthropological approaches to political behavior. Pittsburg: University of Pittsburg Press, pp. 273-93.
58	Picarta	1992	Mart Bax, Peter Kloos, Adrianus Koster (eds.), Faith and polity: essays on religion and politics.	Amsterdam: VU University Press.
59	D1995	1992	Women's madness in Medjugorje: between devils and pilgrims in a Yugoslav devotional centre	Journal of Mediterranean Studies 2: 42-54.
60	D1995, Microsoft AS	1992	Mental health and religious power politics in Yugoslavia (Moet zijn: Female suffering, local power relations and religious tourism: a case study from Yugoslavia)	Medical Anthropology Quarterly 6: 114-28.
61	D1995	1992	Ritual and violence in rural Yugoslavia (Moet zijn: The Saints of Gomila...)	Ethnologia Europaea 22: 17-31.
62	Picarta	1992	Hoe de berg heilig werd: de politiek van sacralisering in een Joegoslavische gemeenschap	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift 18, 4: 3-23.
63	D1995	1992	St. Gerard's wrath: religious power politics in a Dutch community	Anthropological Quarterly 65: 221-42. (Moet zijn: 65, 4: 177-86)
64	Picarta	1993	Politieke antropologie in vogelvlucht	
65	D1995	1993	Power and the definition of the sacred; popular religious regime-formation in former Yugoslavia	Etnoloska Tribina 16: 119-32.
66	D1995	1993	How the mountain became sacred. The politics of sacralization in a former Yugoslav community	Ethnologia Europaea 22: 115-25.
67	Picarta	1993	Medjugorjes kleine oorlog: barbarisering in een Bosnische bedevaartplaats	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift 20, 1, 3-26.
68	Picarta	1993	Power and prayer: religious and political processes in past and present	In: M. Bax en A. Koster (eds.), Power and prayer: religious and political processes in past and present. Amsterdam: VU University Press, pp. 79-91.
69	Web of Science	1994	Review of contesting the sacred: The anthropology of Christian pilgrimage. John Eade and Michael J. Sallnow	American Ethnologist 21, 4: 938-9.
70	Picarta	1994	Manipulating the sacred. Diocesan encapsulation and local resistance in Dutch Brabant	Transactions. Essays in honor of Jeremy F. Boissevain, pp. 53-64.
71	Picarta	1995	Medjugorje: religion, politics and violence in rural Bosnia	Amsterdam, VU Uitgeverij.
72	M, D2000	1996	Killing the Dead in Surmanci; about the local sources of "The War" in Bosnia	Ethnologia Europaea, 26, 1: 17-25.
73	M, D2000, Eval 93-97	1996	Making holy in Medjugorje; The politics of meaning in a Bosnian village community	Journal of Mediterranean Studies 6, 4. (Moet zijn 6, 2: 219-32)
74	Picarta	1996	Medjugorje: religion, politics and violence in rural Bosnia	Internationale Spectator 50, 3: 160.
75	Picarta	1996	De doden van Surmanci: de lokale bronnen van 'de oorlog' in Bosnië-Herzegovina	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift 23, 2: 316-30.
76	Picarta	1996	Medjugorje: religion, politics and violence in rural Bosnia	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift 23, 2: 396.

77	M, D2000	1997	Civilization and decivilization in Bosnia: A case study from a mountain community in Herzegovina	Ethnologia Europaea 27, 2: 80-112.
78	M, D2000	1997	Identity formation in Bosnia: the Muslim case; a review	Ethnos 62, 1-2: 151-3.
79	M, D2000	1997	Mass graves, stagnating identification, and violence: a case study in the local source of 'the War' in Bosnia-Herzegovina	Anthropological Quarterly 70, 1: 11-21.
80	M, D2000	1997	Priests and visionaries in a Bosnian holy shrine: the dynamics of a power process	Journal of Mediterranean Studies 7, 2: 293-305.
81	Picarta	1998	Maria en de mijnwerpers van Medjugorje: de dynamiek van etnische zuivering in ruraal Bosnië-Herzegovina	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift 25, 3: 371-94.
82	Picarta	1999	Regime-antropologie: twee opstellen	Antropologische bijdragen 5. Amsterdam (Afdeling culturele antropologie etc.)
83	M, Microsoft AS	1999	Warlords, priests, and the politics of ethnic cleansing in Bosnia-Herzegovina	Ethnic and Racial Studies 23(1): 16-36.
84	M, D2000	1999	Gender formation and gender politics in a Bosnian community (Verkeerde titel, moet zijn: Ruza's problems. Gender relations and violence control in a Bosnian rural community)	S.P. Ramet, P. Ramen en B. Magas (eds.), Gender-politics in the Western Balkans: women, society, and politics in Yugoslavia and the Yugoslav Successor States. Pittsburgh: Pennsylvania State University Press.
85	Picarta	1999	Ethnic identification, local feuding and religious factionalism: the relative autonomy of the homogenization process of a Bosnian region	Antropologische bijdragen 7. Amsterdam (Afdeling Culturele Antropologie etc.)
86	M	2000	Holy Mary and Medjugorje's rocketeers. The logic of an ethnic cleansing process in Bosnia.	Ethnologia Europaea 30, 1: 45-58.
87	M, Microsoft AS	2000	Planned policy or primitive balkanism? A local contribution to the ethnography of the war in Bosnia-Herzegovina	Ethnos 65, 3: 2-24. (Moet zijn: pp. 317-40)
88	M	2000	The celebration of a violent past: local sources of ethnonationalism in Bosnia and Herzegovina.	Etnoloska Tribina 23, 3: 57-78. (Nee; Dit artikel staat wel in Narodna Umjetnost http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=53301)
89	M	2000	Barbarization processes in a Bosnian rural community	J.M. Halpern en D.A. Kideckel, Neighbours at war. Anthropological perspectives on Yugoslav ethnicity, culture and history. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, pp. 187-203.
90	M	2000	Warlords, priests, and the politics of ethnic cleansing: a case study from rural Bosnia and Herzegovina	Ethnic and Racial Studies 24, 2: 20-42. (Moet zijn: 23, 1: 16-36.
91	Picarta	2002	Introduction - 'Peter Kloos: man of inspiration and many-sided anthropologist (1936-2000)'	Dick Kooiman, Adrianus Koster, Peer Smets en Bernhard Venema (eds.), Conflict in a globalizing world; studies in honour of Peter Kloos, pp. 1-3.
92	Picarta	2002	Violence formations and 'ethnic cleansing' at a Bosnian pilgrimage centre	Dick Kooiman, Adrianus Koster, Peer Smets and Bernhard Venema (eds.), Conflict in a globalizing world; studies in honour of Peter Kloos, pp. 69-87.
II Titels van mogelijk verschenen maar niet getraceerde publicaties van M.M.G. Bax				
1	CV	1976	Changing elites and 'demodernization' in Irish politics	Anglo-Irish Studies.
2	CV	1977	How corrupt is the Irish bureaucracy? Tom Garvin's views reconsidered	The Economic and Social Review.
3	CV, VCW1987-88	1985	Pillarization reconsidered. The North Brabant case	J. Boissevain (ed.), A social anthropology of Dutch society. Selected readings. Londen: Athlone, pp. 61-79.
4	CV, VCW1987-88	1985?	Voorbij de eeuwigheid. Hiërarchie, ruimte en conflict in een Brabants klooster	J. Verrips en K. Verrips (ed.), Proxemie en Kynesiek. Antropologische verkenningen. Euromed publications, pp. 103-21. (? Moet waarschijnlijk zijn: Ruimtegebruik en Lichaamstaal in Europa en Noord-Afrika. Amsterdam: Het Spinhuis, 1990: 175-192.)
5	M	1998	Priests and visionaries in a Bosnian holy shrine: the dynamics of a power process	Journal of Mediterranean Studies 7, 2: 122-32. (Moet zijn: vol. 8: 122-32).

Titels van <i>niet</i> verschenen publicaties van M.M.G. Bax (minteken betekent: niet verschenen)				
1	CV	-1982	Transactionalism on the threshold?	Proceedings of the Ethnology Department 19, University of Oslo.
2	CV	-1982	An encapsulated peasant movement in North Brabant (the Netherlands)	The Journal of Peasant Studies 9, 4.
3	CV, VCW1987-88	-1984	Fighting with sacraments. The politics of religion in southern Dutch society	Midwestern Journal for the Study of Ethnohistory 8, 2: 132-48.
4	CV, VCW1987-88	-1986	De onmacht van 'Religie en Macht'	F. Besauw e.a. (eds.), Balans en perspectief. Over aard en functie van het verleden. Utrecht, Proceedings RUU, pp. 86-99.
5	VCW1987-88	-1987	The misleading dichotomy of religion and power: towards a new research perspective	Sociological Abstracts 10, 6: 60-81.
6	D1995	-1990	Religious and political clientelism: a comparison	European Studies Review 20, 3: 233-40.
7	D1995	-1990	Shrines and state-formation in Yugoslavia. Some preliminary observations	Anthropological Quarterly 63, 4: 217-25.
8	D1995	-1990	Beyond eternity. Time, rank and power in a Dutch monastery	London School of Economics Quarterly 2, 1: 66-86.
9	D1995	-1990	Crosses and chapels as politico-religious markers; with an illustration from Catholic Dutch Brabant	Princeton journal of folklore 14, 1-2: 24-41.
10	D1995	-1991	On the priestly perspective in the study of religion; causes and consequences	Occasional papers nr. 47. Universities of Bergen en Oslo Press.
11	D1995	-1991	Monasteries and state-formation; a Dutch-Yugoslav comparison	British Journal of Slavic studies 38, 4: 288-312.
12	D1995	-1991	Feuding and faith in Yugoslavia; preliminary observations on violence control	New Mexico Quarterly 18, 4: 223-9.
13	D1995	-1991	Male power and female belief. Observations from Yugoslavia	Sociologija Sela 33, 2: 91-106.
14	D1995	-1991	Ethnic boundaries, state formation and religious expansionism in Bosnia	Journal of Croatian Studies 43, 2: 110-7.
15	D1995	-1991	Fragmented warfare and state-formation in Yugoslavia; preliminary observations	Journal of European Political Research 21, 3: 196-208.
16	D1995	-1991	Ethnic nationalism in Central Yugoslavia	A. Simic (ed.), Nationalism in Central and Eastern Europe. Michigan: Odena Press, pp. 60-71.
17	D1995	-1992	The sacred in political perspective: a review	American Ethnologist 29: 181-4.
18	D1995	-1992	M. Bax en M. Povranovic, Wartime in a Yugoslav community; an anthropology of fear	M. Gullestad, Culture and fear. Anthropological perspectives. Michigan: Prester, pp. 92-109.
19	D1995	-1992	Ethnic antagonism and the construction of religious community: a case study from former Yugoslavia	Cambridge Anthropology Papers 89: 16-23.
20	D1995	-1992	Ethnicity and nationality: concepts in Yugoslav political arenas and discourse	Cultural Studies 6: 37-46.
21	D1995	-1992	Ethnic violence and local warfare in a Yugoslav mountain area: preliminary observations	Etnoloska Tribina 16: 81-93.
22	D1995	-1992	Ethnic violence and religious community in Herzegovina	Proceedings conference on issues of identity in contemporary 'Yugoslavia'. Canterbury p. 21-44.
23	D1995	-1992	Guns and boundaries in Yugoslavia	Abstracts in Anthropology 24: 729-33.
24	D1995, Eval 93-97	-1993	Identity-formation in exile. Bosnian refugees in Germany	Hessischer Blätter für Volks- und Kulturforschung 29: 17-28.
25	D1995, Eval 93-97	-1993	Medjugorje at war	L. Rupcic, Fear, death and resistance in Bosnia-Herzegovina; an ethnography of war. Zagreb: Mlado, pp. 31-51.
26	D1995, Eval 93-97	-1993	Vengeance and fear in a Bosnian mountain community	East European Security Studies 12: 156-68.
27	D1995, Eval 93-97	-1994	Sacralization and secularization in a rural parish in Bosnia-Herzegovina	G. Bowman, Antagonism and identity in the national idiom: the case of former Yugoslavia. Oxford: Berg Press, pp. 41-53.
28	D1995, Eval 93-97	-1994	Mali rat i veliko u Bosni i Hercegovini	Etnoloska Tribina 17: 80-96.
29	D1995, Eval 93-97	-1994	Local warfare in Bosnia: a case of barbarization?	Proceedings of the XIIIth ISA World Congress of Sociology (II), Bielefeld, 18-23 July 1994. Bielefeld: KIM, pp. 181-203.
30	D1995, Eval 93-97	-1994	Violence and the politics of identification in rural Bosnia	The Anthropology of East Europe Review 12, 3: 16-23. (Special issue, rev. ed.).
31	D1995, Eval 93-97	-1994	Clergy and military mobilization in Bosnia-Herzegovina: preliminary observations	Slavic Review 16: 19-23.
32	D1995, Eval 93-97	-1994	Nationalizing the sacred: shrines and identification in rural Bosnia	M. Vego, Transformation of identity in Eastern Europe. Evanston: Northwestern University Press, pp. 86-101.
33	D1995, Eval 93-97	-1994	M. Bax en P. Jelecanin, Marijina ukazanja u Hrvatskoj	Hrvatski Etnografski Zbornik 74, 1: 47-58.
34	D2000, Eval 93-97	-1995	Military mobilization and primordial ties in rural Bosnia	Glas Koncila 11: 6-15.

35	D2000, Eval 93-97	-1995	M. Bax en G. Crnkovic, War monuments in Bosnia-Herzegovina	Ethnoloska Tribina 18: 21-29.
36	M, D2000, Eval 93-97	-1996	S Gospinom vidjelcom u Medjugorje	Glas Koncila 12, 3: 198-217.
37	M, D2000, Eval 93-97	-1996	The exodus of Bosnian barbarici; "war" and Croat refugees in Germany	Etnoloska Tribina 19, 1: 21-32.
38	M, Eval 93-97	-1996	Feuding and warfare; civilizing and decivilizing tendencies in rural Bosnia	J. Halpern en D. Kideckel (eds.), Politics and warfare in Ex-Yugoslavia. Boulder, Col.: Westview Press.
39	M, Eval 93-97	-1996	Gender relations and violence control in Rural Bosnia-Herzegovina	S.P. Ramet en M. Bax, Women, society, and politics in Yugoslavia. Pittsburg, Pa.: Penn State University Press, pp. 40-61.
40	M, Eval 93-97	-1996	Introduction	S.P. Ramet en M. Bax (eds.), Women, society, and politics in Yugoslavia. Pittsburg, Pa.: Penn State University Press.
41	M, D2000, Eval 93-97	-1996	Moc rimske katolicke crkve u ruralnom nizozemskom Brabantu i Hercegovine.	Narodna umjetnost: Croatian Journal of Ethnology and Folklore Research 32, 5: 272-91.
42	M, D2000	-1997	Marian apparitions in Medjugorje and Hrasno: a church political comparison	Narodna umjetnost: Croatian Journal of Ethnology and Folklore Research 33, 2: 143-50.
43	M, D2000, Eval 93-97	-1997	Genocide and ethnic cleansing in rural Bosnia; a case study	Stephen Mennell (ed.), Decivilising processes in Europe. Anthropological perspectives. Londen: Srint Press, pp. 60-73.
44	M, D2000, Eval 93-97	-1997	Nationalism, religion, and ethnicity in rural Bosnia-Herzegovina	Franjo Simic Lectures in History and Society 3. Zagreb: University of Zagreb Press.
45	M, D2000, Eval 93-97	-1997	Violence and religion in the Balkans	The Donald W. Treadgold Papers 9. Seattle, Wa: The Henry M. Jackson School of International Studies.
46	M, D2000, Eval 93-97	-1997	Civilizing and decivilizing processes in Bosnia.	Proceedings of the 18th World Congress on Violence and Human Coexistence. Dublin: UCD Press, pp. 32-41.
47	M, D2000	-1998	Holy Mary and Medjugorje's rocketeers: the dynamic of ethnic cleansing in Bosnia	Replika Ethnologika 18: 190-204.
48	D2000	-1998	War monuments and ethnic antagonism: a case study from Bosnia-Herzegovina	Replika Ethnologika 18: 31-48.
49	M, D2000	-1998	Barbarization in Bosnia: a case study	J.M. Halpern (ed.), Culture and Conflict in Former Yugoslavia. Pittsburgh, Pa: Penn State University Press, pp. 216-33.
50	M, D2000	-1998	War as an integrative mechanism: Bosnian case	Proceedings of the 2nd International Conference on Warfare in the Balkans. Dubrovnik: Dubrovnik State University.
51	M, D2000	-1998	Elias and the war in Bosnia: a preliminary empirical confrontation with Norbert Elias' civilization theory	Anthropological Quarterly 71, 2: 108-17.
52	M, D2000	-1998	Franciscans and Croat National integration in Bosnia-Hercegovina: preliminary observations	Bosnia Franciscana 6, 4: 114-21.
53	M, D2000	-1998	Witnessing and memorizing: the implications of different forms of personal experience of war situations	Narodna umjetnost: Croatian Journal of Ethnology and Folklore Research 35, 2: 130-42.
54	M, D2000	-1999	Ethnic cleansing in Bosnia; local perspectives	A. Weingod en A. Levy (eds.), Proceedings of a conference on constructing cultures, diasporas, ethnicities, identities. Beer-Sheva: Ben Gurion University of the Negev, pp. ?-?.
55	M, D2000	-1999	The dynamics of ethnic homogenization in a Bosnian rural area	B. Baskar en B. Brumen, Mediterranean ethnological summer school publications 5. Ljubljana: Institu za multikulturene raziskave, pp. ?-?.
56	M	-2000	Religion 'on the ground'. Towards a processual approach of religious social formations in anthropology and sociology. With an illustration from ex-Yugoslavia	Journal of Mediterranean Studies 10, 2: 212-29.
57	M	-2000	Civilization and decivilization in Bosnia: A case study from a Bosnian mountain community.	Osteuropa. Zeitschrift für Gegenwartsfragen des Ostens 47, 3: 30-51.
58	M	-2000	Hercegovacki rat i mir	Erasmus 18, 2: 84-92.
59	M	-2000	Processes of state deformation and reformation in Bosnia	Journal of Southern Europe and the Balkans 2, 1: 18-31.
60	M	-2000	Religious nationalism and violence in Bosnia	Narodna umjetnost: Croatian Journal of Ethnology and Folklore Research 37, 2: 268-91.
61	M	-2000	M. Bax en A. Simić, Nationalism as folk ideology: illustrations from former Yugoslavia. (Hoofdstuk bestaat, maar zonder Bax)	J.M. Halpern en D.A. Kideckel (eds.), Neighbours at war. Anthropological perspectives on Yugoslav ethnicity, culture and history. Pennsylvania: Pennsylvania State UP, pp. 103-16.

62	M	-2000	Ethnic cleansing in Bosnia: local perspectives	A. Levy, J. Brun en A. Weingrod, <i>Diasporas, ethnicities and identities: anthropological perspectives</i> . London: Hirst & Comp, pp. 35-56.
63	M, S2007	-2001	Competitive sharing of Marian shrines in two regions of the former Yugoslavia	<i>Current Anthropology</i> 42, 4: 51-62.
64	M, S2007	-2001	Mejugorje's little war: violence formation and ethnic cleansing in a Marian apparitions centre in Bosnia-Herzegovina	V. Balaban, <i>Marian apparitions crosscultural</i> . Oxford: Oxford University Press.

Bijlage 4 - Overzicht van publicatiegeschiedenis Medjugorje-onderzoek, uitgaande van de bundel van 1995

Betreft: Nederlandse versie, Engelse vertaling, opname in bundels, her-publicatie onder andere titel met ongespecificeerde aanpassingen

	titel	uitgave
1995	Prologue	
1995	Chapter 1 Introducing Medjugorje: A Cook's Tour	
1995	Chapter 2 The Blessed Virgin Appears: Genesis and Evolution of a Devotional Regime	
1987	Maria-verschijningen in Medjugorje: rivaliserende religieuze regimes en staatsvorming	Sociologisch Tijdschrift 14, 2: 195-223.
1990	The madonna of Medjugorje: religious rivalry and the formation of a devotional movement in Yugoslavia	Anthropological quarterly 63, 2: 63-75.
1991	Marian apparitions in Medjugorje; rivalling religious regimes and state formation in Yugoslavia	E.R. Wolf (ed.), Religious regimes and state-formation, perspectives from European ethnology. New York: State Univ. of NY Press, pp. 29-55.
1995	Chapter Three Taming the Untamable: Seers and Management Problems	
1989	De zieners van Medjugorje: professionalisering en beheersingsproblemen in een Joegoslavisch bedevaartcentrum	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift 16, 1: 3.
1990	The seers of Medjugorje; professionalization and management problems in a Yugoslav pilgrimage centre	Ethnologia Europaea 21, 2: 82-98. (Moet zijn 2: 167-76)
1997	Priests and visionaries in a Bosnian holy shrine: the dynamics of a power process	Journal of Mediterranean Studies 7, 2: 293-305.
1995	Chapter 4 Going for Grace, Fighting for Spoils: Religious Patronage	
1990	Religieus cliëntelisme in een Joegoslavische boerengemeenschap	Sociologische Gids 37, 2: 94.
1990	Patronage in a holy place; preliminary research notes on a 'parallel structure' in a Yugoslav pilgrimage centre	Ethnos 55, 1-2: 41-55.
1995	Chapter Five Haunted by Priests, Pilgrims, and Devils: Women of Medjugorje	
1990	Vrouwengekte in Medjugorje: duivelsterreur en pelgrimsdwang in een Joegoslavisch bedevaartsoord	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift, 17, 1: 29.
1992	Women's madness in Medjugorje: between devils and pilgrims in a Yugoslav devotional centre	Journal of Mediterranean Studies 2: 42-54.
1992	Mental health and religious power politics in Yugoslavia (Moet zijn: Female suffering, local power relations and religious tourism: a case study from Yugoslavia)	Medical Anthropology Quarterly 6: 114-28.
1993	Power and prayer: religious and political processes in past and present	In: M. Bax en A. Koster (eds.), Power and prayer: religious and political processes in past and present. Amsterdam: VU University Press, pp. 79-91.
1999	Gender formation and gender politics in a Bosnian community (Verkeerde titel, moet zijn: Ruza's problems. Gender relations and violence control in a Bosnian rural community)	S.P. Ramet, P. Ramen en B. Magas (eds.), Gender-politics in the Western Balkans: women, society, and politics in Yugoslavia and the Yugoslav Successor States. Pittsburgh: Pennsylvania State University Press.

1995	Chapter Six Holy Mountains: Sacralization as a Political Process	
1992	Hoe de berg heilig werd: de politiek van sacralisering in een Joegoslavische gemeenschap	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift 18, 4: 3-23.
1993	How the mountain became sacred. The politics of sacralization in a former Yugoslav community	Ethnologia Europaea 22: 115-25.
1993	Power and the definition of the sacred; popular religious regime-formation in former Yugoslavia	Etnoloska Tribina 16: 119-32.
1996	Making holy in Medjugorje; The politics of meaning in a Bosnian village community	Journal of Mediterranean Studies 6, 4. (Moet zijn 6, 2: 219-32).
1995	Chapter Seven Gomila's Saints: Ritual and Violence Control	
1991	De heiligen van Gomila: geloof en geweld in een Joegoslavische boerensamenleving	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift, 17, 4: 111-38.
1992	Ritual and violence in rural Yugoslavia (Moet zijn: The Saints of Gomila...)	Ethnologia Europaea 22: 17-31.
1995	Chapter Eight Barbarization: Total Local Warfare	
1993	Medjugorjes kleine oorlog: barbarisering in een Bosnische bedevaartplaats	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift 20, 1, 3-26.
2000	Planned policy or primitive balkanism? A local contribution to the ethnography of the war in Bosnia Herzegovina	Ethnos 65, 3: 2-24. (Moet zijn: pp. 317-40)
2000	Barbarization processes in a Bosnian rural community	J.M. Halpern en D.A. Kideckel, Neighbours at war. Anthropological perspectives on Yugoslav ethnicity, culture and history. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, pp. 187-203.
2002	Violence formations and 'ethnic cleansing' at a Bosnian pilgrimage centre	Dick Kooiman, Adrianus Koster, Peer Smets and Bernhard Venema (eds.), Conflict in a globalizing world; studies in honour of Peter Kloos, pp. 69-87.
1995	Epilogue Surmanci's Secret: A Never-Ending Story?	
1996	De doden van Surmanci: de locale bronnen van 'de oorlog' in Bosnië-Herzegovina	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift 23, 2: 316-30.
1996	Killing the Dead in Surmanci; about the local sources of "The War" in Bosnia	Ethnologia Europaea, 26, 1: 17-25.
1997	Mass graves, stagnating identification, and violence: a case study in the local source of 'the War' in Bosnia-Herzegovina	Anthropological Quarterly 70, 1: 11-21.
2000	The celebration of a violent past: local sources of ethnonationalism in Bosnia and Herzegovina.	Etnoloska Tribina 23, 3: 57-78. (Nee; Dit artikel staat wel in Narodna Umjetnost http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=53301)
	nieuw artikel	
1998	Maria en de mijnenwerpers van Medjugorje: de dynamiek van etnische zuivering in ruraal Bosnië-Herzegovina	Amsterdams Sociologisch Tijdschrift 25, 3: 371-94.
1999	Warlords, priests, and the politics of ethnic cleansing in Bosnia-Herzegovina	Ethnic and Racial Studies 23:1, 16-36.
2000	Holy Mary and Medjugorje's rocketeers. The logic of an ethnic cleansing process in Bosnia.	Ethnologia Europaea 30, 1: 45-58.